

નિવેદન

પૂજ્યપાદ પરમ શાસનપ્રભાવક બ્રાહ્મણ વાચસ્પતિ જૈનશાસનના અસંકાર ગ્રંથાધિપતિ પરમ ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજયરામચંદ્રમૂર્તીશ્વરજી મહારાજશ્રીના વિદ્વાન શિષ્યગ્ન સુપ્રસિદ્ધવજ્રા પ્રણાતમૂર્તિ સિદ્ધસ્ત્રોત્રેષ્ઠ પંચાસજી મહારાજશ્રી કનકવિજયજી ગણિવરશ્રીએ પોતાની જોગસ્વી ને પ્રભાવિક પ્રસન્નમભીર શૈલીએ જૈનશાસનના ધર્મકથાનુયોગના સાહિત્ય રત્નાકરમાંથી વીણી-વીણીને આલેખેલી રત્નસમી કથાઓ અત્રે પ્રસિદ્ધ થઈ રહી છે.

કથાઓ પ્રાચીન છે, તેમાં સંકળાયેલા પ્રસંગો અનાદિ સંસારમાં કર્મસત્તાના પ્રભાવે બની રહેલા સ્વાભાવિક છે, ને ધર્મનો પ્રભાવ કઈ રીતે અદ્ભુત સમત્કાર સર્જી રહ્યો છે, તે પણ આમાં કહેવાયું છે. પૂજ્યપાદ પંચાસજી મહારાજશ્રી વર્ષોથી જૈન સભામાં ભળીએલા પર દેવજ કલ્યાણની કામનાથી પોતાની લેખિની દ્વારા કથા-વાર્તાઓ આલેખી રહ્યા છે, તેઓશ્રીના સંપાદિત-સંયોજિત અનેક પ્રકાશનો અત્યાર અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયા છે.

પોતાના પરમોપકારી પરમ કૃપાસાગર પરમ ગુરુદેવશ્રીના નાદ્યકાળથી પ્રવૃથ્ત સાન્નિધ્યને પામીને તેઓ શ્રીમદની પુનિત કૃપાના બળે પૂ. પંચાસજી મહારાજશ્રીએ વિ. સં. ૧૯૮૬થી પોતાની લેખિની દ્વારા કથાઓ, નિબંધો તથા સર્ગગ કથાઓ, લેખો ઈત્યાદિ લખવાનો પ્રારંભ કરેલ. 'જૈન-

પ્રવચન', 'વીરશાસન', 'જૈન સત્ય પ્રકાશ' ઇત્યાદિ જૈન શાસન-
માન્ય ને સુવિહિત મહાપુરુષોથી પ્રામાણિત પત્રોમાં તે અર-
સામાં પૂ. પંન્યાસજી મહારાજશ્રીના લેખો 'મૌનીંદ્રશિશુ'
'રાજકંસ' 'સુતોચન' 'સુદર્શન' એ નામથી પ્રસિદ્ધ થતા હતા.

બાદ વિ. સં. ૨૦૦૦ ની સાલમાં જૈનશાસન પ્રત્યે સર્વ
કોઈ સુસુક્ષ્મ આત્માર્થી જીવોને શ્રદ્ધાભાવ તથા બહુમાન-
ભાવ વિશેષ રીતે પ્રગટે, ને નવી ઉગતી પેઢીને શ્રદ્ધા,
સંસ્કાર, શિક્ષણ, તેમજ જીવનઘડતર માટે પ્રેરણાત્મક સાહિ-
ત્યની ખૂબ સતોભાય તે માટે જિજ્ઞાસુ સદૃઢથી વાચક વર્ગને
ખૂબજ ઉપકારક બને તેવા સાહિત્યનું માસિક 'કલ્યાણ'
તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી ને પૂર્ણ સહકારથી પ્રસિદ્ધ થયું, જે
આજે લગભગ ૬૫૦૦ માહક સાંખ્યા ધરાવતું ૨૮ વર્ષથી
જૈન શાસનની કેવળ નિઃસ્વાર્થભાવે એકપણ પાઈની કમાણી
ના જંદગી વિના સેવાભાવી ટ્રસ્ટીઓનાં સંચાલન તળે ધાર્મિક
માર્ગજનિક ટ્રસ્ટ દ્વારા સચાલિત થઈ રહ્યું છે.

'કલ્યાણ'ની શરૂઆતથી અત્યાર સુધી પૂજ્યપાદ સિદ્ધ-
હન્ટ લેખક પંન્યાસજી મહારાજશ્રીની 'કલ્યાણના' સાહિત્ય
ક્રિતાઓમાં દોરવણી, સલાહ ને સૂચના ચાલુ છે, ને તેઓશ્રી
આજે ૨૮ વર્ષ થયા 'કલ્યાણ'ના વિવિધ વિભાગોમાં જુદા જુદા
'નવલક' 'પ્રવાસી' 'અભ્યાસી' 'પ્રજ્ઞાંત' 'પ્રજ્ઞામ' 'પ્રદીપ' ઇત્યાદિ
કેવળ માર્ગ જૈન યાત્રી, શ્રદ્ધા, સંસ્કાર તથા સચ્ચારિત્યના
વચન નાટે સત્તાની લેખિનીથી પ્રેરણા આપી રહેલ છે.

તેમાં ભગવત બધી સ્થાપના કરાવે. જૈનશાસ્ત્રના કથાન-
યોગના સાહિત્યમાંથી પમંદ કરીને પૂજારીએ પોતાની શૈલીએ
આલેખી છે, ને કેટલીક રૂપકો દ્વારા બોધક બને તે રીતે
કાવ્યનિક છે, પણ તે જૈન શાસ્ત્રોમા વિદિત કરેલા બન્નેય
પ્રકારો ચરિતાઈ ને કાવ્યનિક તે પ્રકારોને અનુલક્ષીને
શાસ્ત્રીય છે.

અમારી સંસ્થાની સ્થાપના વિ. મં. ૨૦૦૬માં પૂ. પાઠ
પંચાનલ મહારાજશ્રીના સેવાભાવી સાહિત્યપ્રેમી પૂ.
મુનિરાજશ્રી મહિમાવિજયજી મહારાજશ્રીની પ્રેરણા-
સૂચનાથી નવા સ્વરૂપે ઘડી છે. (વિ. સં. ૧૯૯૮માં પૂ. પાઠ
પંચાસજી મહારાજના સંપાદિત-સંયોજિત સાહિત્યને પ્રસિદ્ધ
કરતી, ને વિ. સં. ૨૦૦૫માં સ્થાપિત 'પૂ. આ. મ. શ્રી
વિજયદત્ત સૂરીશ્વરજી જૈન જ્ઞાનમંદિર' ને 'જૈન સાહિત્ય
પ્રચારિણી સભા'ના નવા આકારરૂપે અમારી સંસ્થાનો જન્મ
થયો છે. એક પણ પાછળી કમાણીના ઉદ્દેશ વિના કેવળ
જૈનમંદિરમાં શ્રી ચતુર્વિંશ સઘને અનંત ઉપકારી પરમતારક
શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન તથા
સમ્યક્ચારિત્ર માર્ગમા પથદર્શક અને ઉદ્દેશબોધક બને તેવા
સાહિત્યનું પ્રકાશન કરવું, તે જ અમારો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

જૈન સાહિત્યના સ્વાધ્યાયયોગ્ય જીવનોપયોગી પ્રાચીન
-અર્વાચીન શ્રદ્ધા, સંસ્કાર તથા જીવનઘડતરના ઉપયોગી
અનેક મથો અત્યાર અગાઉ સંસ્થા દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયા છે,
જેમાં પૂ. પાઠ પંચાસજી મહારાજશ્રીના સેવાભાવી
શિષ્યરત્ન પૂ. મુનિરાજશ્રી મહિમાવિજયજી મહારાજશ્રી
આદિનો તેમજ પૂ. પ્રવર્તિની સ્વ. પ્રયાંત વિદુષી સાધ્વીરત્ન
સાધ્વીજીશ્રી દર્શનશ્રીજીમ.ના સુવિનેયી વિદુષી સાધ્વી

પરિવારનો અમને પૂર્ણ સહકાર તથા સહયોગ મળતો રહે છે, ને તેઓશ્રીના સદુપદેશથી ઉદાર ચરિત સાધર્મિક બંધુ તથા સાધર્મિક ભગિની આદિ શ્રી સંઘની આર્થિક સહાયથી અમે અત્યાર અગાઉ અનેકવિધ સ્વાધ્યાય યોગ્ય પ્રાચીન-અર્વાચીન સાહિત્ય ગ્રંથોનું પ્રકાશન કરી શક્યા છીએ ને હજી પણ સાહિત્ય ગ્રંથોના પ્રકાશનની પ્રવૃત્તિ અમારી સંસ્થા દ્વારા ચાલુ છે. સર્વે તે અમારા ઉપકારી ઉપદેશક પૂજ્યશ્રીના તથા ઉદારહિત ગુણાનુરાગી શ્રાવક-શ્રાવિકા સંઘનો અમે અત્રે કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ ને તે બધા અમને આ રીતે કૃપાભાવે સહકાર આપતા રહેશે ને ઉદારતાપૂર્વક સહાયક બનતા રહેશે તે અમારી શાસનદેવને પ્રાર્થના છે.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં તેના મુદ્રણકાર્યમાં તથા પ્રકાશન કાર્યમાં અમારી જે કાંઈ સખલનાઓ કે ક્ષતિઓ રહી જવા પામી હોય તેને સહુથી બની કલ્યાણકારી શ્રી સંઘ ક્ષતવ્ય લેખશે. ને શ્રી જ્ઞાનાગ્રામી વિપરીત જે કાંઈ પ્રસિદ્ધ થયું હોય તે માટે શ્રી આનંદન-સિદ્ધની સાક્ષીએ 'મિચ્છામિ દુક્ષ્ઠમ્' અમે માનીએ છીએ. આત્માર્થી વાચક વર્ગ સારને શ્રદ્ધા કરી શ્રી જ્ઞાન ગામનના રત્નત્રયીની આનામનાના કલ્યાણકર મંગલ માંગે પ્રયાશ કરી આત્માને ત્રિવિધગતિગામી બનાવે એ જ આમ કામ પ્રાપ્તિ.

નિવેદકો

મહિતાલ સરૂપચંદ બાટીયા
પાલ અમૃતલાલ વકીલ
નિતાલ મણિલાલ શાહ

મનદ મંત્રીઓ

નિલ પ્રકાશન મંદિર-આગ્રા

મંગલ ઠામના

પૂજ્યપાદ પરમેષ્વરકારી પરમ કૃપાસાગર પરમાગમ્ય પાદ પરમ સુરુદેવ આચાર્ય જગવંત શ્રીમદ્ વિજયરામચંદ્ર-સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના પુણ્યકૃપાબળથી ને તેઓ શ્રીમદ્ની શુભ અમીરદિથી બાલ્યકાળથી જીનશાસનની નિષ્ઠા, ને જીનશાસનના પરમ કથાણકારી માર્ગ પ્રત્યેની રૂચિ પ્રગટી, ને ગમે તેવા વર્તમાનના વાદવાદને માન-સન્માન મહત્વાકાંક્ષાના પ્રત્યાષાથી આસુરી પ્રલોભનોની વચ્ચે પણ જગૃતિપૂર્વક તેને ટકાવી રાખવા માટે સત્વ ફેળવી શકાયું છે, જીવનમાં તે બધા તે પૂ.પાદ પરમ કૃપાસાગર પરમ સુરુદેવશ્રીનો અનંત ઉપકાર છે.

તેઓ શ્રીમદે અને મારામાં જે કાંઈ ઘોડીઘણી લેખન શક્તિ હતી, તેને સન્માર્ગે વાળવા ગ્રેરણા આપી તેથી ઠંડ વિ સં. ૧૯૮૬થી 'જીન પ્રવચન'માં અમરેજ પર 'મૌર્તીદ્ર શિશુ'ના નામથી લેખો લખવાનું અને પ્રોત્સાહન મળ્યું બાદ 'જીન પ્રવચન'માં ૧૯૬૦માં પર્યુષણ અંકમાં પાંચ કર્તવ્યો પર મેં પાંચ કથાઓ આલેખી, બાદ 'વીરશાસન'માં મારા લેખો, સળગ કથાઓ ને અમર રેજ પર નિબંધો 'રાજકંસ', 'સુદર્શન', 'સુલોચન'ના ઉપનામથી પ્રસિદ્ધ થતા હતા. એ રીતે પૂ.પાદશ્રીની પરમ કૃપાથી વિ. સં. ૧૯૬૮માં 'માધુકરી' પુસ્તક અને ૧૯૬૯માં 'દિવ્યજીવન' પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયેલ, જેમાં મેં લખેલ ને

સંપાદિત-સંયોજિત કરેલ કથાઓ, વ્યાખ્યાનો ને ઉપદેશક નિબંધો પ્રસિદ્ધ થયેલ.

ત્યારબાદ ‘જૈન ગ્રંથપ્રકાશ’ ને ‘કલ્યાણ’ માં મારા લેખો પ્રસિદ્ધ થતા રહ્યા ને તેના સંગ્રહીત સાહિત્યનાં પુસ્તકો પણ પ્રસિદ્ધ થતા રહ્યાં. મુખ્યત્વે જૈન શાસન પ્રત્યે ને તેના મનમાર્ગ પ્રત્યે સર્વ કોઈ સદ્ગુહથી આત્મકલ્યાણના અનિલાધી આત્માઓને અનુરાગ જન્મે, ને નવી પેઢીને કલ્યાણકર સર્વ દેશીય સાહિત્ય પ્રત્યે ભૂખ જાગે ને તે વર્ગ જૈન શાસનની ને તેનાં પારમાર્થિક વ્યવસ્થાને શ્રદ્ધાભાવે જાહુમાનપૂર્વક મનમુગ્ધ વળે તે એક ઉદ્દેશથી ‘કલ્યાણ’ માં મારી લેખિનીશી ચત્કિગિત મેં જૈન શાસનની સેવા કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં જૈન શાસનના કથાનુયોગના વિશાળ સાહિત્યસાગરમાંથી રત્નોની જેમ વીળી-વીળીને તે કથાઓને મારી પોતાની શૈલીમાં ક્રમની વિયમતા ને ધર્મની મદતના કર્મોપવાપૂર્વક અત્રે વિસ્તારીને મૂકી છે. શેઠી, શબ્દ મનોમજનાને ઘાટ આપવાનું કામ માડું છે, પ્રસંગો ને પાત્રો અધુરે પ્રાચીન છે કેટલાક પ્રસંગોમાં રૂપક દ્વારા મેં સદ્ગુહ મેં આપ્યું છે જૈન શાસ્ત્રમાં મગશેઠીયા પાપાણ ને પુન્દ્રમણિમિત્રા પીપ્પલાનું જીવનું પાન ને નવી કૃપણતા દ્રુતો કાન્થાનિક ગેત્રીયે પરસ્પર સમંધરૂપે રજુ થયેલ છે. ને એવું અત્રે પણ તેવા રૂપકે-કાલ્પનિક કેટલાક દ્રષ્ટાંતો મેં મૂક્યા છે.

જૈન સાહિત્યના નાગેય પ્રકારના જે સાહિત્ય વિષયો મનમુગ્ધ થાય છે, તે નાગેય રીતે એક ગીતના પૂરક છે. કેટલાક નાગેય પ્રકારના નાગેય સર્વ પ્રથમ દ્રવ્યોને જોવા

ખવા માટે જરૂરી છે બાદ જીવાદિદ્રવ્યોનું ગણિત ગણિતા-
નુયોગમાં, ને તેનો હેય-રેય-ઉપાદેયભાવને જાણી શું આચરવું ?
ને શું ત્યજવું ? ને વિષય ચરણ-કરણાનુયોગનો ને આચરણ
કરનારા વર્ગના બે પ્રકારો દર્શાવી જેઓએ આત્મકલ્યાણ
સાધ્યું, ને જેઓએ અધઃપતનનો માર્ગ લીધો ને તે દ્વારા
સદ્ગતિ-દુર્ગતિ સાધી તે દર્શાવનાર ધર્મકથાનુયોગઃ દ્રવ્યને
જાણ્યા પછી તેનું પ્રમાણ જાણવું ને તે જાણીને આચર
જીવ્ય આચરવું ને પરિણામે આદર્શ રૂપે જીનને આદર્શ
આપવો. આમ ચારેય અનુયોગ દુઃખમાં ઘટી શકે છે.

માટેજ ધર્મકથાનુયોગનું સાહિત્ય દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિ-
તાનુયોગ ને ચરણકરણાનુયોગના પરિપાક રૂપે પ્રેરણારૂપ અને
માર્ગદર્શક બનવામાં સર્વ કાંઈને અનેક રીતે ઉપકારક બની
શકે છે દિગ્ગજર સાહિત્યમાં ધર્મકથાનુયોગને માટે ‘પ્રથ-
માનુયોગ’ કહેવાય છે. દલીલ સો અને દાખલો એક એ
સામાન્ય કહેવત છે. કથા વાચવી-સાંભળવી સર્વને ગમે છે, ને
તે દ્વારા સદાચરણ ને સદ્વિચારનો સદુપયોગ આબાલ-વૃદ્ધ
સર્વને પ્રેરક બને તે રીતે આપી શકાય છે, તે દૃષ્ટિને મુખ્ય
રીતે આત્મસમક્ષ રાખીને મેં મારી શક્તિ-સામગ્રી પ્રમાણે
જૈન શાસનના સનાતન મંગલકારી તત્ત્વોનો પ્રચાર કરવા
હાજો મારી શેલીથી કથાનુયોગને રજૂ કરેલ છે, જે કાંઈ
સાફ છે, તે જૈન શાસનનું, ને તે દ્વારા પૂ. પરમશુરદેવશ્રીની
પરમ કરુણાનું પરિણામ છે. ને જે કાંઈ નબળું છે તે મારી
પોતાની અવપતાનું પરિણામ છે.

જૈન શાસનની ત્રિકાલાગ્રાહિત અવિચ્છિન્ન પ્રણાલીને
(નિષાધૂર્વક જાળવીને આ પ્રયત્ન કરતાં મારા હાથે જે કાંઈ

જિનાજા વિરુદ્ધ અત્રે પ્રસિદ્ધ થયું હોય તે સર્વ માટે શ્રી
અરિહંતદેવ, શ્રી સિદ્ધભગવંતની સાક્ષીયે ત્રિવિધયોગે
મિચ્છામિ દુક્કડમ્ યાચવા પૂર્વક એ જ એક મંગલ કામના
રાખુ છું કે આત્મ કલ્યાણના અભિલાષી ભવ્ય મુમુક્ષુ જીવો
આ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ સાહિત્યમાંથી બોધ બ્રહ્મ કરી
અનાદિથી આત્મામાં વળગી રહેલ સંસારભાવને ટાળીને
મોક્ષભાવને પરિણુમાવી વીતરાગતા પ્રગટાવી પરમાત્મપદને
પામે.

શ્રી જૈન ઉપાધ્યય,

ખો.પાટણનગર

૧૨, જતમનાદાસ મહેતા માર્ગ,

વ.વકેશ્વર, મુંબમ્-૬ (W.B.)

ત. ૧-૧૦-૭૧

અ. મા. મુદ્રિ ૧૧ : ગુજાર

વ. સં. ૨૮૬૭ : વિ. સં. ૨૦૨૭

પૂ. પાદ પરમતારક પરમોપકારી

પરમ કરુણાસાગર પરમ

ગુરુદેવ આચાર્ય ભગવંત

શ્રીમદ્ વિજયરામચંદ્રસૂરીશ્વરજી

શિષ્યાણુ

પં. કનકવિજય ગણિ

અમારાં ઉપયોગી ને પ્રેરણાદાયી અમૂલ્ય પ્રકાશનો

કથારત્નમંજૂષા : પાને પાને બોધદાયી કથાઓથી સમૃદ્ધ
વાંચન, ‘ધન્ય ચગ્નિ’નું સુમધુર રૂપાંતર, દ્વિતીય
આવૃત્તિ : ભા. ૧૯૦ પેજ ૪૭૬ : પાકું‘પુંકું’, દિરંગી
જેકેટ, મૂલ્ય : ૪-૫૦

કથારત્નમંજૂષા : (ભા. ૨) પ્રથમ ભાગના અનુસંધાનમાં
રસદાયી કથા જે વિશેષ રીતે બોધદાયી ને ખૂબ જ
પ્રેરણાદાયી છે. દ્વિતીય આવૃત્તિ : પાકું‘પુંકું’, દિરંગી
જેકેટ, પેજ ૪૦૦ હંપરાંત, મૂલ્ય : ૫-૦૦

મંગલ માધુરી : માનવતાના મહામૂલ્ય મંગલતરવોની
માધુર્યભરી બોધદાયી કથાઓ, પેજ ૨૦૮, મૂલ્ય : ૧-૫૦

મદ્દગતાનાં મોપાન : અધ્યાત્મભક્ષી ચિંતનની ચીનગારી
સમા પ્રેરણાદાયી ૭ જાહેર પ્રવચનોનો અપૂર્વ સંગ્રહ,
પેજ ૨૧૮, મૂલ્ય : ૨-૫૦

દર્શન ભક્તિ મુદ્રા : બીજ-પાંચમ-આઠમ આદિ પચે
શાશ્વતી ચોળી આદિ મહાપર્વો ને પચુપણા પર્વાધિ
રાજ આદિના ઉપયોગી પ્રાચીન ગ્રંથવંદનો, સ્તવનો,
સજ્જાઓનો ને સ્તુતિઓનો અમૂલ્ય સંગ્રહ, ૩૪૦ પેજ,
ઉપરાંત પાકું પુકું, દ્વિરંગી જેકેટ, મૂલ્ય : ૩-૦૦

પ્રાચીન સજ્જાચમાલા : ભાવવાહી પ્રાચીન સજ્જાઓનો
પ્રતિક્રમણાદિમાં બોલી શકાય તેવો અપૂર્વ સંગ્રહ,
૧૦૦ ઉપરાંત સજ્જાઓ, ૨૦૦ ઉપરાંત પેજ, પાકું
પુકું મૂ. ૭-૫૦

પ્રગતિ કે પથ પર : સર્વ કંઈને પ્રેરક જીવનની ઉત્પત્તિની
કિશા માટે પગદંડીરૂપ ૭ પ્રેરક પ્રવચનો મધુર ને
સરલ ભાવવાહી હીંદી ભાષામાં, પાકું પુકું, ત્રિરંગી
જેકેટ, પેજ ૩૨૪, મૂ. ૩-૦૦

પચુપણાપર્વ કે પ્રેરક પ્રવચનો : પચુપણ મહાપર્વની
આરાધના માટે ઉપયોગી પાંચ કર્તવ્યો તથા શ્રાવક
ગ્રંથ ૧૧ વાર્ષિક કર્તવ્યોને અંગે પ્રેરણાદાયી ૩
પ્રવચનો. ભાવવાહી હીંદી ભાષામાં. પેજ : ૧૭૦
ત્રિરંગી દાઝડલ મૂ. ૨-૫૦

સજ્જાચમાલમુદ્રા : યોગશાસ્ત્ર, જ્ઞાનમાર, અષ્ટકમકરણ,
પ્રગતિ, તત્ત્વચંદ્રિકા, સુભાષિતસંગ્રહ

સ્વાધ્યાય યોગ્ય ૧૧ મૂલ્ય મે.; પોકેટ સાઈઝ ગુજરાતી
ટાઈપોમાં ૩૩૬ પેજ મૂ. ૧-૫૦

નવકાર તપ આદિ તપોની વિધિ : (દેવવંદનસહિત) નવ-
હારતપ, શબ્દેશ્વરપાત્રનાથનો અટ્ટમ, સીમંધરસ્વામિ-
જીનો અટ્ટમ, અક્ષયનિધિતપ આદિ તપોની દેવવંદન
આદિ વિધિ સહિત સર્વ પ્રથમ પ્રસિદ્ધ યત્ન પ્રકાશન
પેજ ૧૬૦ મૂ. ૧-૫૦

દર્શનમાધુરી : સાધુતાની સૌરભભયુ પ્રેરણાદાયી જીવન
જીવી જનાર વિભૂતિની ભવ્ય ગૌરવ ગાથા, પેજ ૩૫૦
ત્રિરંગી ટાઈટલ મૂ. રૂ. ૩

વીતી શત ને પ્રગટ્યું પ્રભાત : જૈન કથા સાહિત્યના
મહામૂલ્ય મૌહિતકોની મહાધ્યંભાલા, તેજસ્વી અને
મધુર શૈલીએ સિદ્ધહસ્ત કલમે અત્રે આલેખાયેલી છે.
૩૬૦ પેજ ઉપરાંત ત્રિરંગી ટાઈટલ મૂ. ૪-૫૦

મુખ્યદિ સૌરભ : જૈનશાસનનાં ચરણે પોતાનાં સર્વસ્વને
સમર્પિત કરી, નિષ્ઠાપૂર્વક સમર્પિત થનાર પુણ્યપુરુષની
સૌરભભરી જીવન ગાથા, પેજ ૩૬૦ મૂલ્ય : ૩-૫૦
દ્વિરંગી ટાઈટલ (પ્રેસમાં સચિત્ર.)

ઉપરોક્ત પ્રકાશનો મંગાવનારે પોસ્ટેજ તથા
રજી. ચાર્જ અલગ સમજવો.

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

૧. શ્રી વિશ્વમંગલ પ્રકાશન મંદિર

પાટણ (ઉ. ગુ.)

માનદ મંત્રી : શાહ રતિલાલ અમૃતલાલ વકીલ
C/o શાહ સેવંતીલાલ બાબુલાલ, કાપડના વ્યાપારી,
દોશીવટ, પાટણ (ઉ. ગુજરાત)

*

૨. સેવંતીલાલ વી. જૈન

ઠે. માતીશા લાલબાગ જૈન ઉપાશ્રય,
બૂલેશ્વર, મુંબઈ-૪ B. R.

*

૩. સોમચંદ ડી. શાહ

C/o સુધોષા કાર્યાલય પાલીતાણા, (સૌરાષ્ટ્ર)

*

૪. ગરુડવતી પુસ્તક ભંડાર

દે. સ.રા.ભાઈના દેવો, હાથીખાના, રતનપોળ, અમદાવાદ-૧

અવુકમણિષ

વીતી રાત પ્રગટ્યું પ્રભાત : ખાંડ ૧

વિષય :	પૃષ્ઠ :
૧ વીતી રાત પ્રગટ્યું પ્રભાત	૧-૪૨
૨ અંતઃ પ્રધાન	૪૩-૪૬
૩ જનના રાંતે	૪૭-૫૪
૪ અપૂર્વ અસિદ્ધાન	૫૫-૬૩
૫ જીવનનાં ધૂપ-ઝાંઝ	૬૪-૧૦૨
૬ નારી ! તું નારાયણી	૧૦૩-૧૦૬
૭ એ પાણી ક્યાંથી આવ્યું ?	૧૧૦-૧૧૬
૮ તે સરંગના છાંયે ગઈ	૧૧૭-૧૨૮
૯ મન ધમો અજુગાર	૧૨૯-૧૩૮
૧૦ વિશ્વવંદનીય વિભૂતિ	૧૩૯-૧૮૦
૧૧ વેર વેર સમે નદિ	૧૮૧-૧૮૮
૧૨ ધન્ય પ્રગલ્ભ સમ રાગવીને !	૧૮૯-૨૦૧
૧૩ રે માનવ ! તારા સંબંધ !	૨૦૨-૨૨૬
૧૪ ગમ વનગ્રાસ	૨૨૭-૨૪૪
૧૫ ક્યાંથી જ સમે વેર	૨૪૬-૨૫૭
૧૬ કહારા કાળ છે કોધનાં	૨૫૮-૨૬૭
૧૭ દાખ મદાન !	૨૬૮-૨૭૮
૧૮ રે મનસોભા ! તારા પાપે !	૨૭૯-૨૮૬
૧૯ સંગૃહીતો અજુગાર	

ખોલે આતમનો એક તારો રે ! : ખંડ ૨

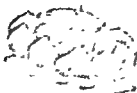
વિષય :

પૃષ્ઠ :

૧ મન સાધ્યું તેણે સધણું સાધ્યું	૨૮૮-૨૯૨
૨ મહામૂલી સંપત્તિ	૨૯૨-૨૯૪
૩ પ્રાયશ્ચિત્ત કેને ?	૨૯૫-૨૯૮
૪ દામાના મહાસાગર	૨૯૮-૩૦૧
૫ લક્ષ્મી : હાથનો મેલ	૩૦૨-૩૦૪
૬ ધર્મકર્તાનાં અમૃત	૩૦૪-૩૧૧
૭ શિક્ષણનું સાચું મહત્વ	૩૧૨-૩૧૪
૮ જીવનની પવિત્રતા	૩૧૫-૩૨૦
૯ નીતિનો શ્રેષ્ઠ આદર્શ	૩૨૦-૩૨૭
૧૦ ધર્માત્માની શોભા	૩૨૭-૩૩૦
૧૧ કરકસરતા અને કૃપણતા	૩૩૦-૩૩૨
૧૨ ઝીંતધર્મનો જય જયકાર	૩૩૩-૩૫૨
૧૩ ભારતીય સંસ્કૃતિનો ભવ્ય આદર્શ	૩૫૨-૩૬૨

આવશ્યક સુધારો

પૃષ્ઠ ૨૫૮ પિટીકામાં 'ગુરુ મહારાજનાં આનુદર્શનને સદન કરતાં'ના બદલે 'ગુરુમહારાજનાં આદેશને સદન કરતાં' સમજવું.

વીતી રાત ને પ્રગટ્યું પ્રભાત

જીવનપર્યંત મોહ, મમતા તથા ક્રોધ, કોપ, લોભ, મદ, મનસરને આધીન થઈ અનેક પ્રદારના પાપોમાં કિંમતી માનવમત્ત જોડોએ વેડફ્યો છે. તેના માનવોને પૂર્વકૃત સુકૃતના યોગે એવી કોઈ મુશ્મલ ધડિ-જગ તેમના જીવનમાં આવી જાય છે કે જેમાં તે આત્માને મોહની નિંદ્રામાંથી હટાડીને જગાડનાર મદાપુરુષ મળી જતાં તે આત્મા જાગી જાય છે, ને મોહની નિંદ્રાથી રાતને પૂર્ણ કરી આરાધનાનું પ્રમાણ પ્રગટાવીને આત્મા નિજના જીવનને અજનાણી જાય છે.

આવા જ એક મદાત્માનું આત્માની કદાપ્તી અદિ રજૂ થયું છે.

લોભ, જે સર્વ પાપોનું આદિ કારણ છે. હિંસા, ભૂક, ઘોરી, છગ, પ્રપંચ, વિધાસઘાત વગેરે સઘળાંયે અનિષ્ટ તરતોનું ઉગમસ્થાન લોભવૃત્તિ છે. પરંતુ આવી સીધી અને સાદી વાત ઉજ્જયિનીના લક્ષ્મીનંદન શ્રેષ્ઠ ધનદત્તાનાં હૈયામાં હજી મુધી ઉતરી ચકી ન હતી. એની આબરૂ, ગૃહસ્થાઈ કે પ્રામાણિકતા વગેરે સઘળુંયે કેવળ લોભદયાના મત્તીન પાપ વાતાવરણમાં બેસકે આવરાઈ ગયું હતું.

ઉજ્જયિનીનો જનસમૂહ ધનદત્તાના નામને યાદ કરતો કરતો નાકના ટેરવા ચઢાવી દેતો. એના માટે સ્વજનપરિવારને જોઈએ તેવું બહુમાન ન હતું. છતાંયે ધનદત્તનો વિપુલ ધનભંડાર મધપૂડાના મધની જેમ સૌ કોઈના

આકર્ષણતું કારણ બન્યો હતો. સર્વે ગુણાઃ કાંચનમાશ્રયંતે' એ લોકસૂત્ર સાથે જ તે કાળે પણ જનસમાજમાં પ્રચારને પામ્યું હતું.

મધ્યાહ્નને સૂર્ય ગગનમંડળમાં તપી રહ્યો હતો. નગર-વાસી માનવલોક સૂર્યના તાપથી અકળાઈ ઊઠ્યો હતો. ધરતી ધીબી રહી હતી. વાતાવરણ શાંત હતું. ઉજ્જયિનીના રાજરસ્તાએ અત્યાદે નીરવ જેવા લાગતા હતા. પગરવ ધણે જ ઓછો હતો.

લાડકવાયા નાગહત્તની સાથે ધનહત્ત શ્રેઠ્ઠી જમી પરવારીને હાટ પર આવ્યો. ધનહત્તનો ધંધો કરીયાણા વેચવાનો હતો. કરીયાણાના બચસાયમાં એને આવક સારી હતી. કેવળ લોભવૃત્તિના કારણે પાશમાં જકડાયેલા તેને માટે નીતિ, અનીતિના, પાપ પુણ્યના કે ધર્મ અધર્મના સિદ્ધાન્તો રમ્ભનિયેષ બન્યા હતા. હાટ પર બેસી અપ્રામાણિકતા, વિદ્યામયાત કે જનવંચનાનાં મહાપાપોને સેવવા, એ ધન-હત્તને રેચના જીવનચર્યાય જેવું બની ગયું હતું.

ઉત્તરચિનીના બજારમાં ધનદત્તનો ધ ધો ખૂબ ધમધોકાર ચાલુ રહેને. પૂર્વકાલીન પુરવાર્ધના થોડે ધનદત્તને સારી જોવી કમાણી થતી. આજે રાજની જેમ એક પછી એક એમ અનેક શ્રાદ્ધકો થોડી જ વારમાં એની દુકાનને વિંટળાઈ વળ્યા. ધનદત્ત દોશિયારીપૂર્વક સૌ સૌને જોઈતો માલ આપી રવાના કર્યા આ રીતે સમય પસાર થવા લાગ્યો. સધગાયે શ્રાદ્ધકો વિખરાયા. કંટાળેલા ધનદત્તને પોતાના પરિશ્રમને ફળવો કરવા લાડકવાયા નામદત્તને હુજામણાં કરી રમાડી લેવાની કાંઈક ગલીપચી સહેજે થઈ આવી.

હજુ એક કાંઈક પ્રોંઠ વયનો આદમી ક્યારનોયે દુકાનની સામે જ પોતાનાં બવા ચઢાવીને ધ્યાનસ્થ મંડિની જેમ અકગ જિલો હતો. ધનદત્તનું કંટાળેલું મગજ આથી વધુ ભારે બન્યું. કાંઈક ઉઘટાથી ધનદત્ત બબડ્યો : ‘કેમ અધ્યા શું છે ? હજુ અહીં કેમ મર્યો છે ? જા, જા, તારૂં શું થાટ્યું છે ? કાંઈ જોઈએ છે શું ?’

અભિમાન અને અક્ષડતાના મદિરાપાનથી ઘેરતો ધનદત્ત બાનભૂલો બન્યો. જોશબેર મુસવાટા મારતી પવનની ફુકો રાખના પડળોમાં જાતને છુપાવી ચિરમુખુપ્ત અંગારાને સળવળાવે તેમ, પેલા આદમીનાં સ્વત્વને ધનદત્તના ચખ્ખોએ સળવળાવ્યું. ક્રોધનો હુતાશન એના લાંબી હાડીયાળા મુખ પર ભભૂકવા માંડ્યો. જાણે કે અગ્નિને ઘાસ મળ્યું, તેમ તેના મુખ પર રોવનો અનલ તીવ્રપણે ધીળી જિલ્યો.

એ જાતે ચાંડાલ હતો. કર્મે કસાઈ હતો. જાતના નાતાથી કષાયને આશ્રયસ્થાનનો વિશ્વાસ રહ્યો. તે તરત જ ધનદત્તની દુકાન નજીક આવીને કાંઈક જવાળ વાળવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. એટલામાં જ ધનદત્ત બોલી ઊઠ્યો : 'જે જે અડકતો, ખસ અહીંથી આવે રહીને વાત કર.'

ધનદત્તના આગ ઝરતા આ શબ્દો પેલા ચાંડાલના હિંમતમાં તાતા તીરની જેમ સોંસરા લોંકાયા. એને પોતાનું જાતિત્વ યાદ આવ્યું અને લોલી ઉઠી ઊઠ્યું. એ પણ એટલી જ ઉદ્વેગિત થઈ બોલ્યો : 'હવે આ માલ, મારા મામ પાછા આપો, લોકોને છેતરવાનો જ ધંધો લઈ બેઠા છો કે છો બીજું?' આમ કહીને એણે શેઠનો માલ દુકાન તરફ ફેંક્યો.

વાતાવરણમાં ઉમટા આવી નખશિખ પડ્યાં ત ધનદત્તનું અંગ ત્રમ્બું. શરીરમાં લાગણ આવી ગઈ. સહજ કઠોર ધનદત્તની વાણીમાં વધુ કઠોરતા જન્મી. તેણે સંભળાવી દેખું : 'જા, જા, બદમાશ, છુટ્યા!! મોટું ધોઈને આવજે. તમજવો કે!!! પૈસા પાછા નહિ જ મળે.' જાણે; ધન દત્તને. કષાયગિન લાલચના અંગારાને વરસાવી રહ્યો હતો.

એના નાકનું ટેશનું ક્યું થયું, હોઠ ક પી ઊઠ્યા અને એણે
જવાં ચઢાવ્યાં.

ધનદત્તે થોડી વાર મૌન પકડ્યું. ન્હાનોયો નાગદત્ત
આભો બનીને આ મધ્યું નાટક એઈ રહ્યો. એના બાલ-
માનસમાં આ દૃશ્યના આછા સંસ્કારો જામી ગયા.

“ કેમ શું છે ? મારા કામ પાછા આપવા છે કે ! ”
ફરી એક વાર ચાંડાલે પૂરકતા જવાને ધનદત્તની સામે એયું.

‘ ના, ના, નહિ જ : એ નહિ બને. ’ સત્તાવાદી
જવાને ધનદત્તે જવાબ આપ્યો. બાક ચાંડાલ ઘણું ખીલ્યો
અને તેને ગૃહસ્થ ગણતા ધનદત્તની નફ્ટાઈને માટે ખૂબ
હાગી આવ્યું. પરંતુ એ શું કરે ? ધનદત્તની શ્રીમંતાઈ,
આબરૂ, કુલીનતા વગેરેની સામે ચાંડાલ જેવો હલકી
વજનનો આકર્ષી કાંઈ બોલી કે કરી શકે ખરો ? એનો
કંગાળ આત્મા ત્રાસી ઊઠ્યો. ધનદત્તની હુચ્ચાઈ-અપ્રામા-
ણિકતાની સામે એણે બળવો કર્યો. એ જાત પર ગયો.

‘ એા હુચ્ચા મારા પૈસા આપી દે. હવે તારું આવી
બન્યું છે. આવી રીતે બધાને તું કળે છે. હું તને ઓળખું
હું. તારું પાપ ઉભરાઈ ગયું છે સમજ્યો ને ! ’ અનલ
બલકતી આંખોના લાલ રોળાને જાણે બહાર કાઢતો હોય
એ રીતે ફરી તેણે ધનદત્તને દબાવવા પ્રયત્ન કર્યો અને
ધનદત્તની તર્ફ નજીકમાં જવાને તે ધસ્યો. પણ ધનદત્ત
પોતાના નિશ્ચયમાં ખૂબ મજબૂત હતો.

એ વૃદ્ધ થયો હતો. મરણપથારી પર પોઢવાની તૈયારી એને માટે થવા લાગી. જીવનમાં જેણે ધર્મની વાસ્તવિક આરાધના કરી નથી તેમ જ જેણે જીવન જીવી બાકયું નથી, તેને કુશળતાપૂર્વક કે બહાદુરીથી મરણને પામતા પ્રયત્ન આવડતું નથી. ધનહત્તને મરણ મરતાં ન આવડ્યું. કારણ કે 'જીવનને જીવતાં એ શીખ્યો જ ન હતો.' અર્થ એને કામની ભયંકર ભૂતાવળમાં અટવાતા ધનહત્તને મૃત્યુશય્યા અકારી નિવડી.

‘ આ !! આ !! રહી ગયું ! આ કોણ ભોગવશે ? ’ આવી અને આના જેવી મનોવેદનાઓ ધનહત્તને પીડી રહી હતી. ભૂતકાળનાં ભયંકર પાપો એના આત્માને તીવ્રપણે ડાંગ હર્ષ રહ્યા હતાં. વારંવાર અનેક પ્રકારની મૂંઝવણો એનાં હૃદયને ભાર આપતી.

અગ્રણ લેશ્યામા મૃત્યુ પામીને ધનહત્તનો આત્મા, નાનદત્ત વગેરે સ્વચ્છનપરિવારને મૂકી કર્મને અનુરૂપ ગતિમાં જાયોઃ ગયો. બાળ્ય કિપાધિમય જગતને લ્યજીને શાન્તિ, મૃણ કે ઐશ્વર્યશાની શ્રાધમાં આસી નીકળ્યો પણ ધનહત્તને મોટે પન્દેલકનાં મૃણ, શાન્તિ કે સ્વસ્થતાનો સંભવ જ રહે ? ધર્મની આરાધના કરનાર આરાધક આત્માઓ જ ન હોય કે પન્દેલકના મૃણ કે શાન્તિને અનુકૂળતાપૂર્વક મળવાનું ન હોય. એકે છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવપ્રણીત ધર્મનું વાસ્તવિક જીવન જીવવાનું જ મૃગની પ્રાપ્તિનો સાચો રાજમાર્ગ છે. જો નહીં તો મૃગની પ્રાપ્તિ પછી પર દેવ બરવાનું ગૌભાગ્ય મળવાનું નથી. પ્રાણરક્ત.

ધરનેા યોડો બાકી હતો તે બેાએ પણ ધનદત્તના મૃત્યુ બાદ નાગદત્તના માથે આવ્યો. અનુભવની ઘરેડમાં ફેરાવા લેતો નાગદત્ત ક્રમશઃ પક્ષો વ્યવહારકુશલ બન્યો. ધર્મસિમુખ પિતાના ધર્મવહીણા સંસ્કારોએ નાગદત્તની જીવનધરતીમાં જે બીજા દેખ્યું હતું, તે ધીરે ધીરે પાંગળતું ગયું. પાપ નિર્ભર પરિમહવૃત્તિ અને મેલી વ્યવહારકુશલતા, આ બન્નેના સહકારથી નાગદત્તનું હૈયું ધનદત્તની જેમ નિહુર અને નિર્ધુલ બનતું ગયું. એણે પોતાનો વ્યાપારઉદ્યોગ વધાર્યો પિતા કરતાં એણે પૈસો વધાર્યો, ‘વસુ વિના નર પશુ’—એ લોકકથન એના હૈયામાં સચોટ વસી ગયું હતું. આથી પણ એને દાન, શીલ, તપ વગેરે ધર્માનુષ્ઠાનોની પવિત્ર છાયા હેઠળ આવવાની મનોવૃત્તિ નોતી રહેતી.

જેમ જેમ પૈસો વધ્યો, તેમ તેમ નાગદત્તનો આડંબર વધ્યો. ગુંદરીયાનો સ્વભાવ જ્યાં ત્યાં ચીટકાર્થ જવાનો અને જેને તેને ચીટકી પડવાનો રહે તેવો સ્વભાવ પૈસાને રહે છે. પૈસો આવ્યો એટલે એ ચીટકાર્થ પડે છે અને નિત નિત નવી જરૂરીયાતોને એ ચીટકી પડે છે. પરિણામે અસંયમ જન્મે છે. તુચ્છતા, અનુદારતા, અસદ્વિશ્લુ વૃત્તિ, આ અને આવા પ્રકારના અનિષ્ટોનું મૂળ ઉગમસ્થાન અર્થની અતિમાત્રા છે. આ કારણે કામનું પણ આદિકારણ અર્થવશ્વા છે, અર્થનો સદ્જ સ્વભાવ અતિ માત્રાને આણવાનો છે. અકિંચન સાધુપુરૂષો આથી જ પરિમિત જરૂરીયાતોમાં આનન્દ માણી શકે છે. એટલે તેઓ આધિ, વ્યાધિ

અને ઉપાધિની કારમી નાગચૂડથી રહેજે મુક્તપ્રાયઃ જની શકવાની સ્થિતિમાં છે.

નાગહત્તે પોતાના વસવાટ માટે એક નવું મકાન બાંધાવવા માંડ્યું. દેશ પરદેશના કુશળ કારીગરોને એણે પોતાને ત્યાં બોલાવ્યા. ઉજ્જયિનીમાં સારામાં સારું મકાન ઉભું કરવાની તેની ધારણા હતી. પોતાના ધન ભંડારને તેણે તેમાં ઠાલવવા માંડ્યો. મકાનનું બાંધકામ ધમધોકાર શરૂ થયું. જાર વર્ષનો લાંબો સમય જતાં નાગહત્તની આહીશાન હવેલી તૈયાર થઈ. એને રંગરોગાનનું કામ હતું જાકી હતું. નાગહત્તે દેશ દેશાવરના નિષ્ણાત ચિતારાઓને તે કાર્ય સોંપ્યું. તેણે કારીગરોને ખાસ શબ્દોમાં જણાવ્યું : ' આ મકાનને એવું સુંદર ભલકતું રંગકામ કરવું, કે જેથી તે ઉઝી જાય કે બાંધું ન પડે. ' અને કારીગરોએ નાગહત્તના આ પડના બોલો તરત ઝીલી લીધાં.

તે વેળાએ અગ્નિનક રાજરસ્તા પરથી ગોચરીને સાંઠે ધારીને બિનિ પૂર્વક ગમન કરતા ચાર જ્ઞાની મુનિવરના કાંઈ આ શબ્દો અચકાયા. તે મહર્ષિનાં પ્રશાંત અને ગંભીર વદન પર ક્ષિત્તની સ્ફેજ આછી રેખાઓ આગી ફરી વળી નાગહત્તની એકેર દષ્ટિ તે મુનિરાજની વાચ્ય આકૃતિને ઘડી જઈ નમ્રપ્રજ્ઞા પર્યંત અવલોકતી જ રહી, એને કાંઈ નહોતું લાગી. નાગહત્તની કુશળતાએ મુનિરાજના મુખ પરની આ આછી રેખાઓને ઉદ્દેશવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ એનાં એ કંઈ ન થયું શક્યો.

અખડ સમતાસાગર તે મહર્ષિની અકળ ગતિને, ધીર પ્રકૃતિને, તેમજ ગંભીર આકૃતિને પારખી લેવાના નાગદત્તાના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. નાગદત્ત હોનો બેશક કુશળ, ઘડવૈયો અને પરીક્ષક, પરંતુ એની કુશળતાનો કાર્યપ્રદેશ આ ન હતો. કરીયાણું ખાંડી, ફળીને વેચનારા ગાધીની અજબ વ્યવસ્થાશક્તિના પારખાં ઝવેરાતના બ્યવસાયમાં ન હોય. એ કુશળતા રત્નપારખૂ ઝવેરીઓને જ હોય.

અનેક પ્રકારના સંકટપ વિકટપોથી નાગદત્તનું હૈયું વલોવાવા લાગ્યું : ‘કેવી પ્રશાન્ત મુખાકૃતિ, ધીરતા પૂર્વકનો કેવો અકળ પાદસંચાર, સાગર સમ ગંભીર પ્રસન્નતા, છતાંયે અચાનક એ મહાત્માના મુખ પર આમ હાસ્યનાં બે-ચાર તરંગો ઉછળ્યા !’ તકે વિતર્કોના વલોવાએ હજી નાગદત્તાના હૃદયને વલોવવાનું ચાલુ રાખ્યું.

જન્મવાનો સમય થયો. નાગદત્ત જન્મવાને સાડ રસોડે આવીને બેઠો. નાગદત્તની સી યયોમતિએ પતિને સાડ બાજુ પર રસવતી પીરસી. બે વર્ષના ન્હાના પુત્રને ખેળામાં બેસાડી નાગદત્ત જન્મતો રહ્યો તે યોડુંક જાયો, એટલામાં ખેળામાં બેઠેલા ન્હાના બાળકે નાગદત્તાના બાજુમાં અચાનક પેચાળ કર્યો. આથી એનું બાણું ભગડ્યું. પછુ મોહમૂઢ નાગદત્ત, બાણુ પર અકળ બેઠો રહ્યો અને બાકીનું લોજન બાણુ પર કરી તેણે જમી લીધું.

એટલામાં સાગર સમા ગંભીર તે નિઃશ્વ મહર્ષિ નાગદત્તને ત્યાં બોલ્યરી માટે પધાર્યા. નાગદત્તે મુનિવરને

ફરી નખશિખ પર્ચાંત અવલોક્યા. મુનિવરની જ્ઞાનપૂર્ણ દષ્ટિ નાગદત્ત તરફ સ્થેજે ઢળી પડી. પણ એ મહાભાગ મહર્ષિએ શીઘ્રતા પૂર્વક દષ્ટિ ખેંચી લીધી. મોહાધીન દશાના પ્રતિક્ષ સમી એ ચેષ્ટાઓએ મુનિવરના શાન્ત હૃદયસરોવરની મધ્યમ જાણે એકાદ કાંકરી ફેંકી; અને સરોવરના તરંગો વર્તુલ લેતા જેમ કિનારા પર આવી નિરાંત લે, તેમ એ મહર્ષિન મુખ પર મન્દ સ્મિતની પાતળી રેખાઓએ સમાધિ લીધી.

નાગદત્તની ચક્રેર ચક્ષુઓ શીઘ્રતાપૂર્વક આ દશ્ય પામી ગઈ. મુનિવરની પૂર્વ ઓળખ નાગદત્તની સ્મૃતિ ફરી તાજી થઈ. એની સાથે સંકળાયેલ ચેલો હાસ્ય પ્રસંગ પણ એનાં હૃદયને ફરી વલોવવા લાગ્યો. વળી અત્યારે આ નવા પ્રસંગે નાગદત્તને મૂંઝવણમાં નાંખી દીધો. નિર્દોષ આહાર લઈને મુનિરાજ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. મોહવિવશ સંસારી આત્માઓની વિવેકશૂન્ય ચેષ્ટાઓને જ્ઞાનદષ્ટિથી સમજીને, તેઓએ નિજ સ્વભાવજન્ય સરળતાથી આ પ્રસંગને ઉપેક્ષાપૂર્વક હૃદયમાં સમાવી દીધો.

મુનિરાજના ગમન બાદ નાગદત્તનાં હૈયામાં અનેક પ્રશ્નોના ચિકલ્લો જન્મવા લાગ્યા. ‘નિર્દોષ સાધુતામાં મસ્ત ને મદાનનાને અચાનક વળી હાસ્ય કેમ ? તેઓની પ્રશાંત મુગ્ધમુદ્રા પર અચાનક આ અવસરે વિદ્રુતિ શાથી ? તેનું કારણ શું ? કોણ ? જોઈએ. મદાન પુર્યો ગૂઢદષ્ટા હોય છે. નિમિત્ત વિના પ્રદ્રુતિથી મદાપુર્યોને વિદ્રુતિ જન્મ મન્દ પણ સ્મિત કેમ હોઈ શકે ?’

સંકલ્પોની પ્રધામણ વચ્ચે નાગદત્ત જમી પરવારીને ઉભો થયો. આજના આ પ્રવ્રંગોએ નાગદત્તની પ્રવૃત્તિઓમાં અચાનક પરિવર્તન આવ્યું હતું. બેવહારરીડું એનું નિયમિત જીવનચક્ર આજે ક્યંટી ગયું હતું. એના મુખ પરની ચિન્તનધેરી છાયા વાતાવરણને ગમગીન જેવું બનાવી રહી હતી. એણે નિશ્ચય કર્યો : ' આજે એ મહાત્માની પાસે જઈ અને હાસ્યનું કારણ પૂછું' જ્ઞાનમૂર્તિ તે મહર્ષિ અને મૂંઝવતા હાસ્યનું અવસ્થા નિરાકરણ કરશે. મહાપુરુષો સાથે ઉદારચરિત હોય છે. '

પાનસોપારી આરોગી એ દુકાન પર આબે. સમય પસાર થતો ગયો.

એટલામાં ઠરણ શબ્દોથી કણને લેડી નાખતી ચીમે એના કાન પર અથડાઈ. નાગદત્તે દુકાનની બહાર આવી ધારીને જોયું તો દૈન્ય હૃદયભેદક હતું. એક જમ જેવો દેખાતો આદમી નિરાધાર બોકડાને ઘસડી ઘસડીને જેચી જતો હતો.

નાગદત્તને કોણ જાણે આ દૈન્યે ભયંકર અરેરાટી જન્માવી. એણે વિશેષ ઉત્સુકતાથી ધારીને ફરી જોયું : જનને જણ પૂર્વપરિચિત જેવા તેને ભાસ્યા. વર્ષો પૂર્વનાં દૈન્યોને એક પછી એક આ રીતે ફરી તાબા કરવા એણે પ્રયત્ન કર્યો. એને કાંઈક ઝાંખી સ્મૃતિ થઈ આવી, પણ એ વિશેષ કાંઈ ન કળી શક્યો. પણ તે મૂક પડ્યું આકર્ષણ તેના પર આહુ જ રહ્યું. બોકડાને જેચીને ઘસડી જતા

એ ચાંડાલને એણે નખશિખ પથંત ફરી ફરી જોઈ લીધો. જોકડાની કરૂણ, દીન અને અનાથ દશા માટે આજે જીવનમાં પહેલી જ વાર એનાં વ્યવહારરીઠાં હુંયામાં આર્દ્રતાનો ઉગમ થયો. એણે ચાંડાલને કહ્યું : ‘ આ જિયારા મૂક પશુને તું આમ શા સારૂ જોંચી જાય છે ? ’

ચાંડાલ, નાગદત્તનાં આ શબ્દોને જરાજર ન સાંભળી શક્યો ને ધૂનમાં ને ધૂનમાં એ આગળ વધ્યો. જોકડો જિયારો એની પૂંઠે અનિચ્છાએ ઘસડાતો ગયો, પણ નાગદત્તની હુકાનની નજીકમાં તે ચંબી ગયો. ચાંડાલે ખૂબ જોર કરી એને ઘસડ્યો, છતાંયે એ મૂંગા અને અનાથ જોકડાને પોતાને માટેનું જાણે આશ્રયસ્થાન મળી ગયું હોય તેમ, આગા ભર્યાં દેયે અને આતુરતાભરી દીન દૃષ્ટિએ એણે નાગદત્તની સામે જોયા કયું. એ પોતાનું દુઃખ દાણુબાર ખૂલી ગયો.

નાગદત્ત ફરી ચાંડાલને જાણાવ્યું : ‘ આ જિયારાને છોડી દે. જો ! એ કેવો દુઃખી થાય છે. ’ ચાંડાલ ધ્યાન પૂરક આ સાંભળી રહ્યો. જોકડાની દયામળી દશા એના દીન જીવનમાં નિવની હતી. મૂંગા પશુઓને વેચાતા લઈ કલક કરવને, એના ધંધા હતો. એ પોતાની ઉદરપૂર્તિને માત્ર આ નિર્દોષ ધંધા લઈને જોડો હતો. એનામાં માનવતા હતી. પણ એના કુદૃગચંદ્રકાંડો અને એના જીવનકલંકો એની માનવતાકે મદામદી અંધારાને આવરી લીધી હતી. એ કોઈ નિર્દોષ છે, એમ તો ન જ ફરી શકાય.

ખેશક, એ સદોષ છે. એ નિર્ઘૃંષુ બન્યો. સયોગોને આધીન બનીને ! પરંતુ પાપોને આચરનારો આત્મા અવશ્ય પામર છે, દોષિત છે અને પોતાની જાતનો અદમ્ય અપરાધી છે સયોગોની આધીનતા એ કેવળ ખાલીય જગ્યા છે. પાપ તે ગમે તે સંયોગોમાં પાપ જ રહેશે. હા, તરતમ ભાવ જરૂર રહે ચિકુઈપૂરુંકતું પાપસેવન અને અનિવાય પરિસ્થિતિવશ બનીને થતું પાપાચરણ, બન્નેમાં આત્માની મુખ્ય અને જાગૃતદશાના કારણે આકાશ જમીન જેટલું કર્મબન્ધનમા અન્તર રહે છે.

નાગદત્તની દુકાન ચાંડાલને પરિચિત હતી. નાગદત્તને અને એના પિતા ધનદત્તને તે સારી રીતે જાણખતો હતો. વાણિજ્યવ્યવસાયની આંટીધુંટીમાં કેવળ પૈસાની ખાતર અનેકોને ચૂસી લેનારા આ લોકોની દયાવૃત્તિની અસર એના હૈયામાં સ્થાન ન મેળવી શકી. એણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જવાબ આપ્યો : ‘ હું એને છોડી શકું તેમ નથી, માફ પેટ ના પાડે છે, ’ મૂંગા પશુની કાકલુદીભરી ચીસોએ, એના દયામણા ગહેરાએ નાગદત્તના હૃદયને ફરી એક વાર વધુ કંઈલાઈ બનાવ્યું. એને પોતાના કૈાઈ ચિરપરિચિત અણુ-જોળખ્યાની સ્મૃતિ તાણ થવા લાગી. એણે બીજી વાર ચાંડાલને કહ્યું : ‘ અરે, જાણ આદમી ! આ અનાથ પશુને તું છોડી દે. ! ! ’

બેકડો નાગદત્તને ટીકી ટીકીને જોઈ રહ્યો. એની દૃષ્ટિમાં અજાણપણે પણ નાગદત્ત પરનો પુરાણો વાતસલ્યભાવ

જાણે જાગૃત થવા લાગ્યો. એ પોતાનું સઘળું જળ એકઠું કરી નાગદત્તની પાસે દુકાન પર જવાને સાડ કૂદકા મારવા માંડ્યો. ‘ ના, એમ જોકડો ન છોડાય, એ તો મારા પેટની કમાણી છે. આજે આને મારીને હું માફ અને મારા જાલ-જમ્યાઓનું પેટ ભરીશ. ’ એમ કહીને ચાંડાલે જોરપૂર્વક જોકડાને ધસડ્યો. જોકડો પાછું વાળીને નાગદત્તની સામે દયામણા ચહેરે લાચારીથી જોઈ રહ્યો. એની ચક્ષુઓમાંથી આંસુઓની ધારા ચોમેર પડતી રહી.

નાગદત્તે હજીયે જોકડાને છોડાવવાને સાડ પ્રયાસો ચાલુ રાખ્યા. એણે ફરી એકવાર ચાંડાલને સમજાવવા માંડ્યો : ‘ જિયારા નિરપરાધી જોકડાની તને શું દયા નથી આવતી કે ? અનાથ અને મૂંગા પશુને તું છોડી દે ! ’ ચાંડાલને નાગદત્તનાં આ શબ્દોની કાંઈ ખાસ અસર ન થઈ. એણે છેદસે એ જવાબ દીધો : ‘ જોક, મને માફ પેટ અને મારાં જાલજમ્યાં વગરનાં છે. દયા આવે છે, પણ ખાવા નથી, જે ધાત્રાવદાં પૈયા આપો તો છોડું. ’

પૈસાની વાત સાંભળી નાગદત્તની દયા સુકાઈ ગઈ. એનાં કોણી માનસમાં જિયારા મૂંગા પશુની કષણ પહેલાંની કષણ કાંકડુડીઓ, આગ્રગ્રુઓ સ્મૃતિશેષ બની. એ કાંઈક વિચાર કરવા લાગ્યો અને ચાંડાલની પૂઠે અનિચ્છાએ પગકડે જતા જોકડાને એ જોઈ રહ્યો. ચાંડાલ જોકડાને હાથે લઈ ગયો. પરિવિતની જેમ જોકડો ઠેક સુધી પાછું

વાળીને નાગદત્ત અને તેની દુકાનને ભેતો રહ્યો અને એનાં બન્ને નયનોમાંથી ચોધાર આંસુ વહેતા જ રહ્યા.

અચાનક ત્વરાવિહોળી રાજહંસરી ગતિપૂર્વક રાજ-
રક્તા પર જતા કરૂણાસાગર મુનિવરની દૃષ્ટિએ આ પ્રસંગ
પડ્યો. તેઓના પ્રશાન્ત અને ધીર વદન પર ફરી પાછી
સ્મિતની આછી ઘેરી રેખાઓ ફરી વળી. નાગદત્ત જેવા
ધનહોણુપ સંસારીઓની નિષ્ક્રિય હયાવૃત્તિ માટે એઓની
મુખમુદ્રા પર સ્મિત ફરક્યું.

સંસારવિરક્ત મહર્ષિ પુરૂષોની જીવનચર્યા સદા પ્રકૃતિ-
જન્ય પ્રેરણાબળને ઝીલી રહેલી હોય છે. અજ્ઞાન આત્માઓ
પ્રકૃતિ કે વિકૃતિનાં તત્ત્વોને ન પામી શકે એ સદુજ છે.
મહાત્મા પુરૂષો સદાકાળ પ્રકૃતિમાં, સદુજ આત્મસ્વભાવમાં
જ રમી રહ્યા હોય છે. એ કદાચ હસે, પણ એમાં આત્મ-
રમણતા રહી હોય છે, કારણ કે એઓનાં ચોક્કસ હર્ષસ્થાનો
જગતની રથૂલ દૃષ્ટિથી નિરાળાં હોય છે. એનો લોહ પામવાની
શક્તિ કોઈને જ સાંપડે છે.

નાગદત્તનાં નેત્રોએ આ દૃશ્ય ઝીલી લીધું. તે મહર્ષિનાં
પ્રશાન્ત વદન પરની સ્મિત લહરીઓને એ કળી શક્યો.
એક પછી એક ક્ષણે ક્ષણે પલટાતા આજના પ્રસંગોથી
નાગદત્ત આજે ધ્યાનસ્થ ચોગીની જેમ વારંવાર એકાગ્ર
બની જતો. છતાં આ પ્રસંગોના મર્મને પામવામાં નાગદત્તને
વી. રા. ને પ્ર. પ્ર. ૨

સકળતા ન મળી. આથી જો મૂંઝાયો. જોના અન્તરમાં ફરી પાછી વિકલ્પોની મયામણુ ઉભી થઈ 'કેવી મનોરમ, સદૃશ સ્વભાવલીન ભગ્ય તપોમૂર્તિ', ગજરાજના જેવો કેવો ચતુર્તા પૂર્વકનો પાદસંચાર, આ મહામહર્ષિ આજે જે વખત મુંઝે છે તે દસ્યા, આમ જનવાનું કારણ શું ? મહાન પુરુષો દર્શ કે શોકના પ્રસંગો અકળ હોય છે. જોજો આમ જે પામર જનોને માર્ગદર્શન આપનારા હોય છે આથી હું ' ત્રણેય હાસ્ય પ્રસંગોનાં રહસ્યને મેળવું. '

નાગહત્તે છેવટે વિચારોની મથામણમાંથી છૂટવા
ગ્રીમાં જિજ્ઞાસ શોધ્યો. ઈર્યાસમિતિપૂર્વક મુનિવર રાજસ્તા
પર ગઈને ગાંધી ગયા અને નાગહત્ત પાળુ પોતાની મૂંઝવણનું
નિરાકરણ કરવા એમની પૂઠે વળ્યો.

[୨]

मूर्धनी गतिजो वेग वधार्यो. राजरस्ता परनी वरय
 वरिष धीरे धीरे आसी यती गछ. नागदत्त ओठ मुनिवरन
 आश्रयस्थाने आनी पादोदयो. तेजो मुनिराजनां यरजो पोता
 मन्त्रद भुवकुं नागदत्तना ज्ञवनमां आ परिवर्तन अमान
 दत्त. त्यागी मदापुत्रपनी प्रशांत, वाय सुभमुद्राना आकर्षण
 नागदत्तना अन्तरना विद्यामां विवेकना प्रकाश प्रगल्भा. मोर
 दत्तना अनुदत्तपुत्रि वगेरे यापवासनाओना गाढ निमि
 र्दत्त. त्यागी धीरे धीरे ओढावा लाग्या.

સર્વજ્ઞ સિદ્ધિપ્રજ્ઞા અમલ અને ધ્યાનરૂપ દર્શન
અને તેને દર્શનને લાગુ પડતી આશિર્વાદ આપે

થોડીક વાર મૌન વ્યાપ્યું પણ નાગદત્તની ધીરતા ખૂટતી ગઈ. તે અધીર બન્યો. તેણે અતિ ઉત્સુકભાવે પોતાના સંદેહોનું નિરાકરણ કરવા મુનિરાજને પૂછ્યું : ‘ ભગવન્ ! મારા સંદેહોનું નિરાકરણ હું માંગુ છું. ’

શાન્ત અને ગંભીર વાણીમાં તે મહર્ષિએ કહ્યું : ‘ મહાનુભાવ ! યોગ્ય આત્માઓના સંદેહોનું નિરાકરણ કરવું એ અમારો કર્તવ્યધર્મ છે, કિંતુ અભિલાષુકોને માર્ગદર્શન આપવું એ અમારો આચાર છે. ’

‘ કૃપાસાગર ! આપના આજના અચાનક હાસ્યપ્રસંગોએ મને સંકલ્પ વિકલ્પોની મથામણમાં મૂકી દીધો. આજ જેવા મેઢસમ ધીર, સાગરસ્થા ગંભીર મહર્ષિની ભવ્ય મુખમુદ્રા પર આજે ત્રણ ત્રણ વેળા મન્દ સ્મિતની ચિન્તનવેરી આછી રેખાઓ ફરી વળી. મહાપ્રભો ! આ હાસ્ય સકારણ હોવું જોઈએ. કૃપયા ! મુજ પામર જનને માર્ગદર્શન આપશો. ! ’

વિનયમયી ભાષામાં તેણે પોતાના હૃદયને ખોલીને કહેવાનું કહી દીધું. એની વાણીમાં આજે અતિશય નમ્રતા હતી, તેનાં મુખ પર આજે હિલ્લાસ તરવરતો હતો.

‘ ભાગ્યવાન ! આ સંદેહોના નિરાકરણ મા તારા જીવનની સઘળી મૂંઝવણોનો ઉકેલ છે, પરંતુ આ નિરાકરણ સમજવું કે પચાવવું મુશ્કેલ છે ’ મહર્ષિના આ ચળવેશી નાગદત્તની ઉત્સુકતાને અને જિજ્ઞાસુતાને વિશેષ ઉત્તેજન મળ્યું. સંશયોના નિરાકરણને માટે એણે આમ્રહ કર્યો.

પરમાર્થવેદી ગુરુદેવે નાગદત્તના ભાવિકલ્યાણને જ્ઞાન-ચક્ર દ્વારા નિદાણી કહ્યું : ‘નાગદત્ત ! તું જાણે છે ! સંસારવર્તિ સર્વ જીવો કર્મને વશ છે, અનંત શક્તિનો માલિક આત્મા કેવળ કર્મોને આધીન બનીને તદ્દન પામર જેવો બની ગયો છે. કર્ત્તવ્ય કે અકર્ત્તવ્ય, હિત કે અહિત હેય કે ઉપાદેય, આ સઘળાનો વિવેક મોહાધીન આત્મા કરી શકતો નથી. મોહની કારમી ભૂતાવળમાં આત્મા ભટકા મરે છે. વિગયો અને કથાયોની લયકર ચક્ષીમાં આત્મ પોતાપણને ભોંંચી રહ્યો છે. મહાનુભાવ ! તને ખબર છે તું આજે તારી જાતને ભૂલીને મિથ્યાત્વની કારમી ભ્રમ-જાળમાં અટવાઈ રહ્યો છે !’

‘હું કોણ ? ક્યાંથી આવ્યો ? મારે ક્યાં જવાનું અને હું શું કરી રહ્યો છું ?’ આ સુંદર પ્રકારની વિચારણા તારા હૃદયમાં હવે સુધી સ્ફૂરી શકી નથી. આનું કારણ માત્ર મોહની અકારી પાશવલીલા છે. મોહમહિરાના ઘેનમાં જાનભૂલા બનેલા આત્માઓની કશા અતિશય શોચનીય બને છે. મોહનાં પરિણામ કદ્દ આકર્ષણને વશ થયેલા આત્માઓ ચક્ર દોવા છતાં આંધળા છે, કાન દોવા છતાં બહેરા છે અને જીભ દોવા છતાં મૂળા છે. એટલે સઘળાં જ્ઞાન-પ્રમિતાં નાથનો દોવા છતાં અવેનનની જેમ એનો વાસ્તવિક હિત-વ કળે અને પરમાર્થસ્વરૂપનું જ્ઞાન કરવું, એ મોહ-વિચર આત્માઓ માટે લગભગ અશક્ય જેવું બને છે.’

‘નાગદત્ત ! આ મોહની કારમી ચક્ષીમાં ભોંંચાતો જ ન હોઈ મુઠી તું સઘળાં જુલો ગયો છે. મહામિ રહેલા

મૃત્યુને તું દેખી શકતો નથી, એનું કારણ આ મોહનો
 ‘હું અને મારું’ આ મહામંત્ર છે. આ મંત્રના જગથી તું
 તારા આત્મસ્વરૂપને ભૂલી કેવળ પૌદ્ગલિક સાધનોની ઉપા-
 સનામાં રાગ્યોમાગ્યો રહ્યો છે. તને યાદ છે ! જગતમાં
 જન્મ પામનારા સઘળાંય કર્મવશવતિ’ હવેને મરણની
 રૌદ્ર યાતનાઓને અનિષ્ઠાએ વેઠવી પડે છે. હવનના અત
 સુધી ચેતનને મૂકી કેવળ શરીર વગેરે જડ પદાર્થોની સેવા
 કરનારા મોહમૂઢ આત્માઓને જ્યારે ભય કર વેદનાઓ પીડે
 છે, ત્યારે તેઓ અનેક પ્રકારનાં દુઃખોનો ઠરી, વીર પાપકર્મોને
 બાંધી મરણ બાદ ભવાન્તરમાં નારક, તિર્થંચ આદિ દુર્ગ-
 તિમાં પટકાર્થ પડે છે.’

‘ માટે મહાભાગ ! સંસારના સર્વ જડ સુયોગો દાણ
 હવી છે, પરિણામકદુ છે, એની ખાતર આત્માને ભૂલી
 જવો એ બાઘીશતા છે આજે તું નિર્ધિન બનીને તારા
 મહેલના રંગરોગાનની સૂચના કારીગરોને કરતો હતો,
 પરંતુ આત્માના સાધન રંગરોગાનની કાંઈ ચિંતા તને છે ?
 નિજના આત્મ સ્વભાવરૂપ અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણોનો રંગ
 તફત જુમાર્થ મયો છે, એનો કાંઈ વિચાર છે કે ? આજે
 જોતાંની સાથે તરત જ ઉડીને આંખે વળગતો મહેલ કયાં
 સુધી તને સાચવશે એની ખબર છે ? ’ મન્દ રીતે ગતિ કરતા
 સરોવરના વાયુપ્રેર્યા રીત તરંગોની જેમ મૃદુતાલરી વાણીમાં
 તે મહર્ષિએ નાગદત્તને કહ્યું. અમીના ઘુંટકાની જેમ મહા-
 મુનિની વાણીને નાગદત્ત પી રહ્યો. આ વેળાએ નાગદત્તની
 શાંતિ અપૂર્વ હતી. જમતના બાહ્ય વ્યવહારોથી અવિપ્તયો

બનીને નાગદત્ત અત્યારે તે મહર્ષિની ભવ્ય મુખમુદ્રાને એકી-
ટશે જોઈ રહ્યો.

ફરી તે મહામુનિવરે કહ્યું : 'મહાનુભાવ ! આ મહેલને
મૂંડીને તારે એક દિવસ જવાનું છે, એ વાતની તને ખબર
છે ? એ દિવસ નજદિકમાં છે, એની તૈયારી તારે કરી લેવાની
છે. તારી સ્થિતિ તદ્દન જુદા પ્રકારની છે. જાણે મહાકાલ
આ મહેલમાં જ તારે પડી રહેવાનું હોય તેમ આજે તું
તારા જીવનને જીવી રહ્યો છે. જગતના પૌદ્ગલિક મુખો કે
રંગરાગો શાશ્વત નથી તેમ જ સ્વાધીન કે એકધારા નથી.'
આથી પરમાર્થવેદી તત્ત્વદષ્ટા મહાજ્ઞાની પુરૂષો સ્પષ્ટ
કરમાને છે કે :—

'નમઃ સંસારમાં રાવ' પદાર્થો અનિત્ય છે, ક્ષાણજીવી
તેમ જ આશુવિનાશી છે. લક્ષ્મી, શરીર કે સ્વજનસંયોગ
વગેરેની નિયતિ ક્ષાણભંગુર છે. જે સંસારમાં હોય છે તે
મધ્યાન્હે દેખાતું નથી. વળી સર્વ પુરૂષાર્થના આધારરૂપ
શરીર પ્રત્યેક પવનથી કંપના વાદળ જેવું વિનશીર છે, લક્ષ્મી
વગેરે મહાવાચનના તરંગોની જેમ અંગ્રગ છે, સ્વજન-
સંયોગ સ્વાતંત્ર્ય જેવો અવાસ્તવિક છે, યૌવન વંદેશીયાથી
વૃદ્ધાવસ્થા જેવું છે. આ પરિસ્થિતિ જગતના સર્વ પદાર્થોની
કે તરફ નહોતું પડ્યું આ જ પ્રકારની અનિચ્છતા સંદર્શી છે.
મહામુનિવરે કહ્યું કે આ પુત્ર, પત્ની વગેરે આજે છે,
કાલે નહીં. જન વિલેપન્ય મૃત્યે ભાદરો કાળી પ્રમત્તયામાં
જાવે છે. જોઈને પુરૂષવ્રત ! આ શરીરને આજે તારો સંયોગ

ઘણી જ દુઃક મુદતનો છે. જે રીતે ચેનવું હોય તે રીતે ચેતી દે !'

નાગદત્ત નમ્ર બનીને હજુ આ બધું સાંભળી રહ્યો. એના હૈયામાં નવી મૂંઝવણ ઉભી થઈ. આથી તે આ બધું સ્પષ્ટ ન સમજી શક્યો. તેણે પૂછ્યું : ' કૃપાસાગર ! મૃત્યુ છે એ વાત સાચી. સંસારમાં જન્મેલાને એક દિવસ અવશ્ય જવાનું છે. મૃત્યુ એ સંસારવતિ' સર્વ જીવોને સાફ આ કારણે બનિવાય' છે. પરંતુ મને એ મૂંઝવણ છે માટે મૃત્યુ નજીકમાં છે શું ? ભગવન્ ! કૃપયા ફરમાવો.'

નાગદત્તની ઉત્સુકતા વિશેષ હતી. પોતાના ભાવિકાળનું માર્ગદર્શન શીઘ્ર મેળવી લેવાને તે આતુર બન્યો. એ આતુર તાએ તેની માનવસહજ જિજ્ઞાસુવૃત્તિ વધારી મૂકી

' હા નાગદત્ત ! આજથી સાતમે દિવસે તારું મૃત્યુ છે. પરંતુ તારે મૂંઝવણનું કાંઈ કારણ નથી. આગા માર્ગ દર્શકના શરણે નિજનાં શેષ જીવનને સોંપી દેનારા સમર્પિત આત્માઓ પોતાના અન્તિમકાળની ઘટ્ટીપોળેને ધન્ય બનાવી શકે છે. એવા ધર્મભાવિત આત્માઓના મરણે મહોત્સવોની જેમ માનવલોકમાં અને દેવલોકમાં ઉજવાય છે માટે મહાનુભાવ ! ભલે જીવનને તું જીવી ન જાણ્યો, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના સન્માર્ગને અત્યાર મુખી ન મેળવી શક્યો, એ બેશક તારી કારમી મોહાધીનતા ગળાય; છતાં હવે તારું શેષ જીવન ત્રિલોકનાથ, જગતજંધુ, પરમ કારુણિક શ્રી જિનેશ્વરદેવના ધર્મની આરાધનામાં અર્પિત કરી દે !'

નાગદત્તને તે ત્યાગી મહાપુરૂષની શાન્ત અને ગંભીર વાણી માંથી ધીરે ધીરે માર્ગદર્શન મળતું રહ્યું.

તેઓએ નાગદત્તને કહ્યું ‘ દેવાનુપ્રિય ! તારા મૃત્યુની ઘડીઓ આ રીતે ગણાતી હતી, જ્ઞાનચક્રુઓથી અમે આ વસ્તુને કળી શક્યા, તારામાં શેષ જીવનને ઉજાળવાની શક્તિ સંઘરાષ્ટ્રને પ્રવૃત્ત રીતે વચ્છી છે એ અમને માલુમ હતું. આ કારણે આજે સ્ફુવારે મહેલના રંગરોગાનની સૂચના કરતા તને જોઈ કેવળ તને માર્ગદર્શન આપવા માટે, કેવળ તારા કલ્યાણની શુભ ભાવનાથી મંદસ્મિતદ્વારા મારા મુખ પર મેં હાસ્ય પ્રગટ કર્યું હતું. વિશેષ લાભના નિમિત્ત સિવાય સકારણ પણ હાસ્ય અમ નિર્મન્ય મુનિ-જનોને ન છાજે, કેમકે સકારણ કે નિષ્કારણ હાસ્ય, મોહનીય કર્મના ગન્ધતું નિમિત્ત છે. ’

હાસ્યનાં નિરાકરણને ચેળવવા મથતા નાગદત્તની મૂંઝવણોનો આ રીતે ઉકેલ આવવા લાગ્યો. હજુ મૂંઝવણો હાલતગ વડી સદી જેવી સ્થિતિમાં હતી. કેવળ ભાવિકાળની મ મંદિરને પ્રાપ્ત કરવાની આતુરતા તેના હૃદયમાં પ્રગટી ચૂકી હતી. આમ હોવા છતાં પણ હજુ પેટી બે આશંકા-મે ને તેની મૂંઝવણોને નવેસરથી જાગતી કરી.

તેણે ફરી એક વાર પ્રશ્ન પૂછ્યો : ‘ ભગવન્ ! મારા જન્મ પૂર્વે મેં ક્યાં જન્મીને જન્મીરે હતું જમી રહ્યો હતો, તે દેહ બે પશુની શાન્ત વદન પર પ્રવસતાની ગંભીર

રેખાઓ શાથી પ્રગટી ? જાણે ગંભીર અને અપાર સાગરના જલતરંગો કિનારાને વટાવતા હોય !'

નાગદત્તની મૂંઝવણને ટાળવા તેઓએ કહ્યું : 'નાગ દત્ત ! સંસારનું નિજસ્વરૂપ ચારેય બાજુથી એક સરખું છે. જેમ એળીયો દરેક બાજુથી કડવો છે સુન્દર, મનોહર અને અભિરૂપિત પણ સંસારવર્તિ' પુદ્ગલજન્ય સંયોગો; બાહ્ય રીતે દેખાવ માત્રથી કેવળ સુખકર લાગે છે, ગમી જાય છે, પરંતુ આ માત્ર મહામોહની આધીનતાના ચેત્રે જન્મેલું ગાંડપણ છે આ ગાંડપણથી જામિત આત્માઓ વસ્તુના પરમાર્થસ્વરૂપને જાણી કે દેખી શકતા નથી. જેમ ગાંડો માણસ વિદ્યા શું થવા છતાંય પોતાની જાતને ધન્ય માને છે, તેમ મોહમૂઢ આત્માઓ સંસારના દુઃખ સંબંધોમાં પોતાના સ્વરૂપને જૂલો આનન્દ માણે છે. એ આનન્દની પાછળ ભારોભાર ગાંડપણ રહેલું છે. તારી ગોઠમાં ખેલનારો અને તારા લોજનયાળને અશુચિ રૂપ બનાવનારો તે તારો બહાલો પુત્ર વાસ્તવિક રીતે તારો નથી, તું તેને ઓળખી શક્યો નથી.'

'પણ મહાનુભાવ ! એમાં તારો દોષ નથી. મોહની કારમી પરાધીનતા સર્વ કંઈ કર્મવિવશ આત્માઓને સ્વ-વારમાં મૂંઝવી નાખે છે. તારી પ્રિયા યયોમતીને તું જાણે છે ને ? તારા પ્રેમનો અનાદર કરીને અન્ય પુરૂષમાં તે આસક્ત બની તને કેટલાય કાળ સુધી ઠગી રહી હતી. નાગદત્ત ! સંસારવર્તિ' આત્માઓની આવી ચોચનીય દશા

માટે કૃપાસાગર પરમજ્ઞાની મહાપુરૂષોને સદાકાળ મધ્યસ્થ ભાવ હોય છે. તેઓને ન હાસ્ય કે ગ્લાનિ, ન દુઃખ કે સંતાપ, કેવળ આત્મરમણતા અને નિષ્પ્રકંપ કરુણાદષ્ટિ.’

[૪]

મહામહર્ષિનાં ઉપદેશ વચનો નાગદત્તનાં હૃયામાં આરપાર ઉતરવા લાગ્યાં. પોતાના સોહામણા લાગતા સંસારના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો તેને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવવા લાગ્યો. ભૂતકાળના વર્ષોભૂના ઘરસંસારના ણનાવો નાગદત્તને અત્યારે યાદ આવવા લાગ્યાં. સંસારના સંજોગોની અને નિયમભોગની વિષમતા, પરિણામ કટુકતા; તેની નજર સમક્ષ દેખા દેવા લાગી. તેની વિચારસંકલનાના અંકોડાઓ યથોમતીના જીવનની ભૂતકાળની ઘટનાને તાજી કરવામાં જોડાઈ ગયા.

નાગદત્તના સ્મૃતિપટ પર એ દુઃખકર પ્રસંગ ફરી ફરતી આવ્યો :

‘જેના હૃદયમાં પોતાનું સ્થાન પ્રેમપૂર્વક સ્થાપિત થયું છે, એવું જે અવસરે એ માનતો, એના સિવાય જગતમાં પવન પ્રવિહિત્વાન અન્ય કોઈ નથી, એવું જેને માટે એ સ્વીકૃતિ દેતો, તે પોતાની પ્રાણપ્રિયા યથોમતી, ઘરના એકાન્ત ભાગમાં નિર્ભિકપણે સચેત્ત રીતે કોઈ અજાણ્યા પુરૂષની સાથે કેમ કેદ કરી નહીં હતી. હૃદય જતણે વચ્ચેથી રાતખંડ ભેદાયું હોય એ રીતે આ અવસરે એ સ્વપ્નધરણી બની કોણે રહ્યા

હતો. કપાયની અગ્નિજ્વાળા એના પગથી માથા સુધી ઠેક સળગી ઉઠી હતી સર્વાંગે જાણે અગ્નિથી તપાવેલા લોખંડી ખીલાઓ લોંકાતા હોય તેવી ઘોર વેદનાને તે અનુભવવા લાગ્યો. તેનાથી વધુ વખત રહી શકાયું નહિ એટલે અન્તરનો આતશ તેને કાંઈક કરી નાખવાની પ્રેરણા કરી રહ્યો હતો. એટલામાં વધુ વિચાર કર્યા વિના તરત જ તેણે બારણાની જુગળ હાથમાં લીધી અને પેલા યશોમતીની સાથે ક્રિડા કરતા જાણપુરુષની તરફ દેડી. અવાજ યતાંની સાથે બાયથી કંપતી યશોમતી અર્ધનગ્ન અવસ્થામાં દૂર ખસી ગઈ. જુગળનો ધા અણચિન્ત્યો પેલા પુરુષના માથા પર મર્મસ્થાને વાગ્યો, તે તર્રમર ખાઈ નીચે પડ્યો અને થોડી જ વારમાં તેનો આત્મા તે શરીરને મૂકી પર-લોકમાં ચાલ્યો ગયો.

યશોમતીના દુરાચારની સ્મૃતિના અવશેષો આ રીતે તાલ યતાં નાગદંત અચાનક કંપી ઉઠ્યો. એનું હૃદય ઘડક વા હાથ્યું. આજે અચાનક મુનિવરના હાસ્યપ્રસંગ પરથી પોતાની પત્ની યશોમતીનો પરપુરુષની સાથેનો સંબંધ યાદ આવ્યો.

નાગદંતને હજુ પૂછવાનું બાકી હતું, એટલે ફરી એણે પૂછ્યું : 'ભગવન! પણ એ મારી પત્ની યશોમતીના દુરાચારણના પ્રસંગને અને આપના બીજા વારના હાસ્યપ્રસંગને શો સંબંધ છે, આપમી કૃપયા જણાવશો !'

મહર્ષિ મુનિવરે કહ્યું : 'દેવાનુમિત્ત ! શુભાખના પુષ્પોની

નીચે છૂપાયેલ કીડા ખદબદતી વિદ્યાના જેવો આ સંસાર
 સોડામણો છે તત્ત્વચિંતા દ્વારા જેમ જેમ એના ઊંડાણમાં
 દર્શન થશે, તેમ તેમ અવશ્ય સંસારના પદાર્થો પરથી
 આસક્તિભાવ ઘટી જશે અને સંવેગવૃત્તિ જાગૃત બનશે.
 માટે જ સાચા પરમાર્થદૃષ્ટા બનવાની જરૂર રહે છે. યશો-
 ભતીની સાથે કિડા કરનાર જે જાલપુરુષને તેં મર્મભેદી ઘા
 કર્યો હતો તે જાલ પુરુષ તરત જ મરણ પામી યશોભતીની
 કૃપ્તીએ મ્યંગ્યો, તે જ તારો પુત્ર, કે જેને ગોદમાં લઈ
 આજે બપોરે તું જન્મી રહ્યો હતો. એનો અશુચિ પેશાબ
 તારા ભોજનથાળમાં પડ્યો છતાં તેં તેની પેશાબધારને
 અશ્વધિત વહેવા લીધી અને થાળીનાં તે ભોજનને પણ કોઈ
 પણ પ્રકારની વિકૃતિ વિના તેં આરોગી લીધું. મહાનુભાવ !
 તે જ તારો આ પુત્ર જતે દિવસે યશોભતિને ઝેર આપીને
 મારી નાખશે, અને વિષય તથા કપાયની મહિરામાં બાત-
 મૂંઝો બની યુવાન વયમાં અનેક પ્રકારના અકાર્યો કરશે. જે
 મહેલને જોઈને આજે તું અંતર્ધ ગયો છે, જેને ચાર આંગે
 જિહ્વામૃદુલ વારંવાર તું જોયા કરે છે, તારું મોહમૃદ
 દૈવું જેને નીરખીને દર્પદેવું બની જાય છે તે મહેલને
 ગિરે મૂંઝી માજગ્રામ આ કરશે. પણ દેવાનુપ્રિય ! અવશ્ય
 જ વી ના વસ્તુને કશો પણ ખેદ કરવાનો તારે રહેતો નથી. '

અચાનક જાગે ધરની કાંટે તે રીને નાગદત્ત ધુમ્મ ડિલો
 હોય વધુ વચન એ નિજના ધરતંત્રસારની વિચારણા કરી
 રહે તેમ જ હતું. સંવેગના માનવ સંવેગમાં એનો આત્મા
 રજદાવની જેમ રજા વચને કુચ્છ બન્યો. એના હૃદયમાં

પર વિષય અને કથાવની ભયંકરતાએ સચોટ અસર નિપજાવી. એ જેમ જેમ આ બધું સાંભળતો રહ્યો તેમ તેમ વૈરાગ્યનો રંગ ધીરે ધીરે તેના હૈયામાં ચોળમણકની જેમ ઘેરો બનતો ગયો.

છેલ્લી એક યંકા મુનિવરની આગળ પ્રગટ કરતાં તેણે કહ્યું : ‘કૃપાનાથ, છેલ્લે એક હાસ્યપ્રસંગની અણઉકેલ મૂંઝવણનું નિરાકરણ કરો ! જ્યારે બપોરે જમી પરવારી હું દુકાને બેઠો તે અવસરે એક ચાંડાલ બોઠડાને લઈને भारी દુકાન નજીકના રાજસ્થાની જતો भारी દુકાન આગળ યાંચ્યો, પ્રેરણા કરવા છતાંય તે બોઠડો भारी દુકાનેથી ખસતો ન હતો, અને તે મૂકે પશુ પ્રત્યે હૈયામાં અચાનક આદ્રંભાવ પ્રગળ્યો. તે મુંઝા પશુને છોડાવવાની કોમળ લાગણી અને ધર્મ આવી, પણ દ્રવ્યલોભથી હું તેમ ન કરી શક્યો. મારા દેખતાં તે ચાંડાલ તે ગરીબ પશુને હસડીને લઈ ગયો. અરે, હું તેને છોડાવી ન જ શક્યો. હજીય એ બિચારા પશુ પ્રત્યે કોણે જાણે શાથી મારા હૃદયમાં અકથ્ય સહાનુભૂતિ પ્રગટે છે ! એ ગમે તે હોય, પણ અમ પામર જનના એકાદ આવા સામાન્ય જીવનપ્રસંગમાં અવશ્ય એવું કંઈ મહત્ત્વ છૂપું રહ્યું હોયું જોઈએ, કે જેથી આપ મુનિવરનું ગંભીર હૃદય તે વેળાએ ખજાણી ઉઠ્યું. મેં આપશ્રીના મુખ પર મન્દ સ્મિતની આછી રેખાઓ ફરી વળતી જોઈ લીધી. આથી આપશ્રીની સેવામાં હું આનું નિરાકરણ માગું છું.’

‘પુણ્યવાન! સંસાર વિષમ છે, જેથી સંસારવર્તિ સર્વ જીવોનાં જીવન વાસ્તવિક રીતે વિષમ છે. અજ્ઞાનતાના ઘનઘોર અંધકારમાં અટવાતા આત્માઓના જીવનના પ્રત્યેક પ્રસંગો સામાન્ય જીવોને સારૂ સહા મૂંઝવણભર્યા અને અણઉકેલ જ રહેવાના. કારણ કે : અનાદિકાલીન સંસારમાં સર્વ જીવો પોતાના આત્મીય જનો અનન્ત વેળાએ જન્યા છે, તેમજ પરજન પણ અનન્ત વેળાએ જન્યા છે, આથી વિવેકશીલ ધર્માત્માઓને કેઈ પણ વેળાએ મૂંઝવણના પ્રસંગો ઊભા થતા જ નથી, જ્યારે તારા જેવાને મૂંઝવણ ઊભી થાય એ સંભાવ્ય છે આવા પ્રસંગોમાં અમારે રહેજ પણ મન્દ સ્મિત કરવાની જરૂર હોતી નથી, પરંતુ તારા જેવા યોગ્ય આત્માના કેવળ ભાવિલાભની મનોવૃત્તિથી જ ને વેળાએ મને દાસ્ય પ્રગટ્યું.’

‘મદાનુભાવ! તારી હુકાન પર તારી સામે ટીકી ટીકીને દેવળ તારી મદાનુભૂતિની બીજા ભાગનાર તે ગરીબ બિચારા મૂક પશુને તું ન જોળાળી શક્યો? તારી એ અજ્ઞાનતાનું તને જ્ઞાન કરાવવાની અને તારા પર આધાર રાખી તારી દય ને ઝોળી રહેલા પશુની તને જોળાળ આપવાની કટુવા-વર્તિ મને ને અવગરે થઈ આવી હતી નિર્દયતાપૂર્વક જે મૂક પશુને પેલો કસાઈ દલગીને લઈ જતો હતો, તે પશુ તારે વિતાવે મનદમ હતો. નાગદમ! તે વેળાએ ને બિચારા મૂક પશુને તારા આ સંજોગની તને ખબર ક્યાંથી પડાય?’

‘તારા મનદમને મદદગારી વાળીમાં આ કણ.’

નાગદત્ત આ સાંભળતાં જ મૂક બન્યો એનું હૃદય
ચોકના મહાભારથી ભારે બન્યું. વળતા ધા પડે તેમ
હૃદયમાં ઊઠા ધા પડ્યા. તે થોડી વાર નિશ્ચેષ્ટ રહ્યો

જ્ઞાનસાગર ગુરુદેવ ફરીને કૃપાવર્ષાની વાદળીઓ વર-
સાવીરદ્યા : ' દેવાનુપ્રિય ! જેઓ સદાકાળ આરંભપરિમહમાં
જ રમ્યાપરમ્યા રહે છે અને એના થોગે જેઓની મનોવૃત્તિ
વંચનારીક હોય છે, તે શ્રી વીતરાગદેવપ્રણીત ધર્મથી
વિમુખ રહેલા આત્માઓ પ્રાયઃ તિથિય કે નરક રૂપ
દુર્ગતિના આયુષ્યને બાધે છે. તારા પિતા ધનદત્તની આવા
જ પ્રકારની સ્થિતિ હતી, જેના થોગે આજે તેને મૂક પશુ
બનીને ચાંકાલના હાથે નિરાધારની જેમ અનિચ્છાએ ઘસ
હાવું પડે છે. નાગદત્ત ! જે ધનદત્ત પોતાના આત્મ-
કલ્યાણને બૂલી તને પાળીપાળીને મહોટો કર્યો, લાખોની
પૂંછ એકઠી કરી તને તે સોંપી ગયો. તું તારા તેસ્નેહયેલા
પિતાની પૂંછમાંથી પણ તે મૂક પશુને આશ્રય ન આપી
શક્યો, મહાનુભાવ ! જ્ઞાનીએ બાળેલું એ વચન છે 'કર્મણ
મૃતમોચતિ.' કર્મોની ગતિ ગઢન છે ! '

મહર્ષિના ઉપદેશની સુધાવૃષ્ટિ વરસતી રહી અને
નાગદત્તને આન્તરમલ ધોવાતો ગયો. નાગદત્તના નિજના
સદેહોનું નિરાકરણ થતું રહ્યું. તેને આ બધું નવું જાણવા
મળ્યું. પેલો વેદનાનો ભાર તેને હળવો થવા લાગ્યો. તેનાં
સુપુત્ર આત્મા ભગૃત બન્યો અને નિજનાં ચેષ્ઠ છંવનને
ઉત્તમગંવાનો તેણે અડગ નિશ્ચય કર્યો.

મુનિવરે નાગદત્તને ફરી કહ્યું : ‘ મહાનુભાવ ! એનો શોક ન હોય આજે ખરે જાણે તારો પિતા તારી પાસે નિજના જીવનની બિદ્યા માગવા તારી દુકાને કકળતી આંતરડીએ ટળવળી રહ્યો હતો, પોતાના પૂર્વજીવનની આથી પાતળી સ્મૃતિથી પ્રેરાઈને એ તને હેતુભર્યા હૃદયે જોઈ રહ્યો હતો અને પોતાની લક્ષ્મીમાંથી થોડુંક પોતા માટે એ યાચી રહ્યો હતો, પણ એ ધનભૂખ્યા પિતાના પુત્ર તેં તારા પિતાની માગણીને, આજીવન તુચ્છકારી, તારા હૃદયની ક્રોમળ પ્રતિને તેં જાણી જોઈને કચરી નાખી, કેવળ લાલ માના પાપમાં ભાન ભૂલીને નિજપણું ગુમાવી તેં તારા પિતાને, તને-તારી જાતને અશ્રમ્ય છેલ્લે દીધો. આથી મને દેવળ તારા પરની વાત્સલ્યતાના થોડો તે અવસરે કાંઈક લગવું આજી. કારણ તું બિજાનુભાવે મારી પાસે આવી તારા જીવનની નિયમતાનો ઉકેલ આજીવાને સમર્થ જાતી શકે તેમ છો એમ મેં મારા જ્ઞાનથી જ્યારે જાણ્યું ત્યારે તને પ્રતિજ્ઞાપનના આ માર્ગ મેં દીધો, જ્ઞાનીએ જાણ્યું એ સત્ય છે : ‘ જે આત્મા જે રીતે પ્રતિજ્ઞાપ્ય પામે, તેને તે ને તે આત્મજ્ઞાનની દક્ષાનું પ્રતિજ્ઞાપ્ય આપીને કરતી. ’

રોષ વગેરેથી ઘેરાઈ નથા નિજપણું ગુમાવી પોતાની કાર્ય-
વાહીને અનુરૂપ પહેલી નરકમાં અહીંથી મરીને ગયો છે
પરમ જ્ઞાની પુરૂષો સ્પષ્ટ દરખાવે છે કે ' પૂર્વકૃત્તર્કજામ છયો
નામિ । ' નિજનાં શુભાશુભ કર્મોને પ્રાપ્ત - ભોગવ્યા વિના
કશ્ય નથી ' મહાનુભાવ ! આથી તારે વધુ જાગૃત થવાની
જરૂર છે તું પરની ચિન્તા કરવી મૂકી દે તેં તારા ભૂત
કાળમાં માન, નાન, બાળબચ્ચાં, મિત્ર, બંધુ વગેરેની
ખાતર ખૂબ ખૂબ ગુમાવ્યું છે, છતાં તું એઓનું પણ વાસ્ત
વિક કિત નાથી શક્યા નથી આનું કારણ કેવળ મોહમૂઢતા
અજ્ઞાનતા અને પરવશતા છે તે તારા જીવનમાં એ સખંધી-
ઓને એક વેળાએ દુરમન બનાવ્યા છે, નેઓએ દુરમન
બનીને તારૂં જગાડ્યું છે અને ને એ હોડેાનું જગાડ્યું છે.

અનાદિ ભૂતકાળથી તારી આ વિષમ દયાજનક દયા
રેંટના ચક્રની જેમ આવનોં લીધા જ કરે છે, જેને તું
નથી જાણી શકતો. અમે પણ જ્યાં સુધી અજ્ઞાન હતા, ત્યાં
સુધી આવા પ્રકારની તારા જેવી અમારી કથાને નોંતા
જાણી શક્યા. પરમ તારક જ્ઞાની પુરૂષોના વચનથી જ
અમે આ જાણ્યું છે આજે કેવળ તારા કિતની પ્રતિધી
તને આ પરમ સત્ય જણાવવાની અમને જરૂરિયાત જ્ઞાનથી
સમજાઈ એટલે આજે તારામાં વિશ્વાસુતા જગવવાને
સારૂં આ પ્રયત્નો કર્યા મહાભાગ ! છિડ, સફાળો થા ! અને
નિજના જીવનપંથને ઉબજવા શ્રી વીતરાગકથિત કથાણુ-
ભાગની કેડી પર ડગ સરવા મડી બા, તેમ અડગ

શ્રદ્ધાળળને કેળવ તથા કર્ત્તવ્યપથમાં આવીને ઊભો રહે. તારી યોગ્યતા જોઈને આ રીતે હિતોપદેશ મેં તને આપ્યો છે '

નાગદત્ત આ સઘળું શાન્ત ચિત્તે સાંભળી રહ્યો. એના જીવનમાં આ પ્રકારનું સાંભળવાનું નવું હતું. એને હવે સંકલ્પ વિકલ્પોની મથામણ રહેવા પામી ન હતી. એના સંદેહો જેમ ટળ્યા તેમ અજ્ઞાન, અવિવેક વગેરે સઘળાંય પાપો ક્ષણવારમાં પ્રજળી ઉઠ્યાં. જાણે નવા અવતારને પામ્યાની જેમ નિજના ભૂતકાળને નાગદત્ત ભૂલી ગયો. પોતાના ભાવિ કલ્યાણને ટુંક સમયમાં સાધવાની ઉત્સુકતા એનામાં જન્મી. ઉત્સુકતાપ્રેર્યા એણે મહર્ષિને પૂછ્યું :

‘ તારક ગુરૂદેવ ! મને માર્ગ જતાવો, મુજ પામર પતિતનો ઉદ્ધાર કરો, હું મૃત્યુના કાંઠે આવીને ઊભો છું, જીવનની છેલ્લી ઘડી પળો ગળાઈ રહી છે, હું મૂંઝાઉં છું, મુજ પાપીનો ઉદ્ધાર કઈ રીતે શક્ય બને, કૃપાળુ નાથ ! મને માર્ગદર્શન આપો ! ’ આ રીતે વિનીત ભાષામાં ક્ષીનતા પૂર્વક નાગદત્ત શ્રેષ્ઠીએ પોતાની મૂંઝવણ મુનિવરની સમક્ષ રજૂ કરી.

વરો! કાલે જ જાણી છે. ' આ કાલે વિષય, કષાય અને
અજ્ઞાન વરેલી વસ્તુને તુ ત્યાગ દે! જેના આધારે
દિશા, જ્ઞા, યોગી આદિ સાચા મહાધર્મને તારે વિચારી
કેવળ આત્મ જગત તારે અનુભવીને અમૃત રસને
કરવાનું રહે છે '.

‘ મહાભાગ! એ એ, જેક સમય પણ જ્યારે મુખાવતો
નહિ! તારી જેક જેક થઈ પણ મહામૂલી છે નિજના
કર્મજલે પેલપૂર્વક, કુલાદ, ઉગ્રાન અને પીરનાભર્ષા
દેવે તારે હવે જમલ કરવાના છે પાપમીડના, સમાર
પાત્રે ઉદ્ધારના, શમ, સંવેગ વધેરે અનુપમ સાધીદારીની
મહાવહી પરમ કારુણિક ત્રિલોકજયુ થી જિનેશ્વરદેવના
ત્રોતીનર આગિત્તમંની આરાધનાના મામેં તુ સુદર પ્રકારે
મન કરી દીરે. તારા માટે-જનનના સર્વ કાર્ય કરવાણના
અભિલાષી આપાએ માટે વાસ્તવિક દિનરત આ જ મામં
છે, આ ત્રિપાલ ઉદારનો અન્ય મામં નથી ’.

નામદન આ અર્ધ જેમ જેમ માનગતો રહ્યા, તેમ તેમ
તેના હૃદયપટ પર અવેશરમનો પ્રવાહ માલ જનતો મપે.
તે ઉભા થયો અને એ દાસ ભેટી, હૃદય તથા મસ્તકને આવ
પૂર્વક નમાવી, વિનીત ભાષામાં મુદ્દ સંબોધી બોલ્યો :

‘ કૃપામામર! મારા પર અનુમદ કરો!! મુજ પામરના
જીવનદાતા બનો!! આમ બેવાના જીવનપથને ઉભાગનારા
દે ત્રિમુખતરીપદા પ્રકાશની જેક પીનમારી આપે. થી
વીતરાગદેવના સ્વચ્છથી કૃપા પ્રમંતુ અમૂલ્ય દાન અને કરો.

નાથ! હું એ માગું છું, જેથી માફ શેષજીવન ઉન્નત બને, મારો અધમ આત્મા ધન્ય બને અને હું કૃતકૃત્ય થાઉં.'

આ મુજબની નાગદત્તની પ્રાર્થનાથી તે હિતવત્સલ ગુરૂદેવે મુમુક્ષુ નાગદત્તને યોગ્ય વિધિપૂર્વક શ્રી પારમેશ્વરી પ્રમજ્યા આપી પતિતપાવની શ્રી ભાગવતી દીક્ષાના સ્વીકાર પછી નાગદત્તમદર્પિ ખૂબ ઉપયોગપૂર્વક પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ વગેરે અંયમધર્મના પાલનથી નિજના કર્મમળને ત્રિકરણ યોગે પળાલવા લાગ્યા. નાગદત્તનું જીવન આજથી ધન્ય બન્યું. દિંસા, જૂઠ, ચેરી, અગ્રદ્ધ, પરિશ્રદ્ધ, એ પાંચ પાપોનો ત્રિવિધ યોગે મન, વચન અને કાયાથી તેણે ત્યાગ કર્યો. ક્ષમા, મૃદુતા, કમ્બુતા, નિઃસ્પૃહવૃત્તિ, આ અને આના જે ૧૧ અન્ય અલૌકિક ગુણોથી શ્રી નાગદત્ત મુનિવર અતિશય સમૃદ્ધ બન્યા અને પરમ કાકેળિક પરમ ગુરૂદેવની આજ્ઞામાં વેદોને સુદર પ્રકારે અંયમધર્મનું આરાધન કરવા લાગ્યા.

વધતી ચાલી. નિજના મુશ્કાલને નજીક જાત્રી ગુરૂદેવની
પાને થી નામદત્ત કવિએ જનસનની અનુજ્ઞા માગી. જ્ઞાન-
રિસાસ ગુરૂમદાગજે તેઓને તેની અનુજ્ઞા આપી, એટલે
તેઓએ જનસનને સ્વીકારી મંચારે કર્યો. બાધિની વેદના
જેમ જેમ વિષમ જનની ચાલી, તેમ તેમ લખાચમ્પુ થી
નામદત્તનો અન્તરાત્મા વાંચુ અમૃત જનનો મયો મુખ
ધ્યાનની ધારા અસ્ખલિત રીતે તેઓના અન્તરાત્મામાં ગતિ
કરવા લાગી

એ મુનિપુત્રે આત્માને ફરી ફરી હોળીને રાખું :
'જાત્રી યા, સુખ પલ પ્રમાદ આ જનમરે તારે માટે
અનિયમ બલકર છે ત્રિલોકનાય પરમશક્તિ થી જિનેશ્વર
જેવા દેવ તને મળ્યા, જગદ્દિગ્વત્સલ નિર્મલ્ય મદ્ગુરૂદેવ
જેવા તારક ગુરૂમદારાજ તારા કાયાજ્ઞાના ધર્મસાર્યવાદ
કોંક બવાન્તરક્ષિત મદ્ગુરૂદેવના યોગે તને દાય લાગ્યા
અને થી વીનશમદેવનો અનુપમ ધર્મ તને આ જીવનની
છેલ્લી ધડીએ પણ મળી મયો માટે હવે તારે પીઠ, મંચીર
જાત્રીને આવતી દરેક આપત્તિઓને સદ્ગતિ બોધ્યો. આ વિષમ
બાધિ એ વાસ્તવિક રીતે આપત્તિ નથી, પણ તારા માટે
તે મૂકા સંપત્તિરૂપ છે, જે સાચી આપત્તિઓ હતી તેને તો
તું ટાળી અહીં આવ્યો. જેણે તારા અનન્ત બૂતકાળ જગત્રી
નાખ્યો, તે ધન, કુટુંબ, શરીર વગેરે પરનો મમત્વભાવ
એ જ તારા માટે આપત્તિરૂપ હતું. તેમાંથી તું બચ્યો અને
શાર્દૂલ યુગ કે છેલ્લી ધડીએ પણ કૃપાળુ સદ્ગુરૂદેવનો યોગ
તને મળ્યો, જેથી આજે તું તારા જીવનને સદ્ગુરૂદેવનાવવાનું

સામર્થ્ય કેળવી શક્યો પ્રતાપ તે પરમ ગુરુદેવનો તેમજ
અનંત ઉપકાર તે શ્રી અરિહંતદેવનો તેમજ તેઓએ
ઉપદેશેલ શ્રી જિનધર્મનો.

ફરી ફરી હું તને કહું છું લાગ્યવાન ! આ નજીવી
શારીરિક વિપત્તિથી તારે સહેજ પણ ડરવાનું નથી. ખુબ
અડગતાથી આને તું સહન કરતા શીખ ! તારા ભૂતકાળને
યાદ કર ! અનાદિ ભુતકાળમાં તે આના કરતાંય તીવ્રતર
વેદનાઓ અનન્તી વેળાએ અનિચ્છાએ પણ વેદી છે, છતાંય
હજી તે યાતનાઓ, વેદનાઓ અને રીળામણોમાંથી તારા
છૂટકારો ન થયો. હવે એ મદામૂલો અવસર તને લાધ્યો છે. '

માટે એ અનુપમ અવસરને સઘળી શક્તિઓ એકઠી
કરીને તું ઉજવ ! આજે તારાં જીવનનાં ઘડી પણ ધન્ય
છે, કારણ કે : અનન્ત ભૂતકાળની રીળામણમાંથી છૂટવાનો
આ મુગ્ધ અવસર તને મળ્યો છે શૂળીની વેદના આજે
એકથી ટોળે છે. મદામાગ ! જો જો, આ વેદનામાં આત્મ-
જ્ઞાન ન ભૂલે ! તારું કાંઈ જ નુકશાન નથી, કેવળ તને
લાલ જ મળવાનો છે, માટે તને ચેતાવું છું કે : પ્રસન્નતા-
પૂર્વક કાર્યને ખુબ કેળવીને આ વેદનાઓને સહન કર. '

પ્રીતિ પ્રીતિ નાગદત્ત મુનિની વેદનાઓ જોર પકડ્યું,
અનુગ્રહની આ અન્તિમ કાળમાં તેઓ ખુબ સાવધાનીને
અનુભવેલાં નિજનાં જીવનને ઉત્તમતા અન્તિમકાલીન આરા-
ધન ન કરતાં કરતાં જ્યાં પન્ન ઉપકારી ગુરુ મહારાજ,
જે ન હતા નહિં અન્તિમકાલે ઉત્તમતા અનેક પ્રકારે

સમાધિ આપતા રહ્યા. જેમ મૃત્યુકાળ નજીક આવતો ગયો, તેમ ધ્રી નાગદત્ત મુનિવરની પ્રસન્નતા ઓર વધતી થતી સમાધિનો પ્રકાશ સંધારાડું તે મહામુનિવરની ઓમેર પથરાવા લાગ્યો. વાતાવરણમાં ગંભીરતા, શાન્તિ અને પ્રસન્નતા હતી હવા શીતલ, મધુર અને પૂર્યનુમા હતી

આ અવસરે તે સમાધિત્રીન મુનિવરની શુભ ભાવનાને વેગ વધેને ચાલ્યો. આત્મા જાગૃત હતો, અને વિશેષ જાગૃત થયો. ઊંડાણમાંથી અન્તરાત્માને જ્ઞાનપ્રકાશ મળ્યો : ભાગ્યવાન ! જામન છે ને ? હવે મૂંઝી દે સંધળું જે મૂંઝવાતું છે એને મૂંઝવામાં વિલંબ શો ? જે તારું નથી, નોંડું અને કદિ કાળે જે તારું રહેવાતું નથી, તેને તણ દે. અવસર આવી લાગ્યો છે. તું કંઈ છે તેની તને ખબર છે ? આ શરીર તે તું નથી, માટે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રધર્મની આરાધનામાં તત્પર કેવળ આ તારા આત્મા સિવાય, તારા નિજસ્વરૂપ સિવાય તું આ સઘળું ત્રિવિધયોગે ત્યજ દે. '

ફરી તે મુનિવરે આરાધનામાં અન્તરાત્માને વધુ પ્રેરણા આપી : 'રાગ, દ્વેષ, મહામોહ, ક્રવાય વગેરે મહામલ્લથી હું હવે નિમુક્તપ્રાપ્ત છું. આ કારણે વિશુદ્ધ એવો હું સ્નાતક બન્યો છું. સર્વ પ્રાણીઓ અને સમા આપો. જગતના સર્વ જંતુઓને વિશે મારી દેમા છે. વૈર વિનાનો હું હાલ શાન્ત બનીને મારી સાધનામાં પ્રવર્તીશ છું. જાણ કે આન્તર જે કાંઈ ધન, ધાન્ય યા ક્રવાયાદિ પરિવ્રજને મેં અત્યાર અગાઉ મારાપણની બ્રમણથી સ્વીકાર્યા છે, તે સઘળાંયને આજે આ અવસરે હું

ત્યજી દઉં છું. દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થંકરપરમાત્મા, મહાત્મા શ્રી સિદ્ધપરમાત્મા, અને શ્રી વીતરાગકથિત સદ્ધર્મ મારું શરણુ હો. મારે સાડે આ ચાર શરણુઓ મંગલ રૂપ છે.

આ રીતે આલોચના, વ્રત સ્વીકાર, ક્ષમાપના, સુકૃતની અનુમોદના, દુષ્કૃતોની નિન્દા અને અનશન એમ છ પ્રકારની અન્તિમકાલીન આરાધનાને જાગૃતિપૂર્વક આરાધી મહર્ષિ નાગદત્ત આયુષ્યના કાયથી સદ્ગતિ પામ્યા.

જેઓએ અન્તિમકાળે જાગૃત બનીને શુભ ભાવનાપૂર્વક શ્રી જિનેશ્વરદેવના ચારિત્રધર્મની આરાધના કરી નિજના જીવનને ટુંક સમયમાં સફળ બનાવ્યું, તેમજ જેઓની અભિમત આરાધના આજે પણ આપણને માર્ગદર્શન આપી રહેલ છે, તે મહામુનિવર શ્રીનાગદત્તને ધન્ય ! તેમજ ધન્ય તે મહર્ષિની આરાધનાને ! ! !

૨ : મંગલ પ્રસ્થાન

વજ્રનાદુ નીકળ્યા છે જન સર્વને મનોરમાને પરજુવા પણ
પરજીને પાછા વળતાં અર્ધે રસ્તે તેમના સાળા ઉદયસુંદર દસીમાં
જે હાંધે છે, તે મંત્રિની કારોત્સર્ગધ્યાને રહેલા મદરિને
વંદન કરવા વજ્રનાદુ નીકળ્યા ને નીકળ્યા. જસ, તેઓ ફરી પાછા
નજ વળ્યા. જોવનની વસંત, ધનમનની હાથ ને ચપલ ઇન્દ્રિયો
નેમજ સંસારમુખનાં સ્વપ્નાઓ એ બધુ જૂઠી અર્ધે રસ્તેથી તેઓ
મંગલમાર્ગે પ્રવાળુ ફરીને નીકળ્યા ચૂક્યા.

ધન્ય તે સાત્ત્વિકતા !

ઝમ્કોધ્યામાં તે કાળે ઇન્દ્રવાકુવંશનો વિજય રાજા
હતો દિમશ્વલ તેની પટ્ટરાત્રી હતી. રાજા વિજયને વજ્રનાદુ
નામનો પુત્ર હતો. વજ્રનાદુ સરળ વિનીત તથા શુદ્ધિ
પ્રતિભાથી જૂઠ તેજસ્વી હતો. ધર્મ પ્રત્યે, મહાપુરુષો પ્રત્યે,
તેના દૃઢ્યમાં ઉત્તમ કોટિનો અનુરાગ ભર્યો પડ્યો હતો.
યુવાન વજ્રનાદુનું વેવિશાળ નાગપુરના ઇલવાહન રાજાને
ભાં ધધુ હતું. માતા ચૂડામણિદેવીની લાડછી રીકરી મનો
રમાને રનેદ વજ્રનાદુમાં બંધાયો હતો. મનોરમા પહેલેથી જ
મુશીલ ચાંત તથા પિવેછી હતી.

એક અવસરે માતાપિતાની અનુસા સર્ધ વજ્રનાદુ, મંત્રી
આમંત આદિ અનેક પરિવારની સાથે મનોરમાને પરજુવા
નાગપુર આંબ્યો. રાજા ઇલવાહને જમાઈ આદિનું સારી
રીતે સ્વાગત કર્યું. તે બધાએ મોટે સારે ઉતારો આપ્યો.

નગરમાં મનોરમા રાજકુમારીના લગ્નની ચોમેરથી તૈયારીઓ થઈ રહી છે નગરના લોકોનો હર્ષ માતો નથી. ઠેર ઠેર ધન-પતાકાઓથી આયુ શહેર શણગારાઈ રહ્યું છે. રાજકુટુંબનો મહોત્સવ પ્રસંગ એટલે પ્રજાને મન પોતાનો મહોત્સવ હતો. રાજ તથા પ્રજા વચ્ચે તે વેળા કોઈ જાતનું અંતર કે સંઘર્ષ જ ન હતું. દૂધ અને સાકરની જેમ જાનનેતાં મન પરસ્પર મળી ગયેલાં રહેતાં. સ્વાર્થ કરતાં સ્વાર્થત્યાગ પર જ તે કાળનું વાતાવરણ રહેલું હતું. મનોરમાના લગ્નને પ્રસંગ ખૂબ જ સુંદર રીતે ઉજવાઈ ગયો. વસ્ત્રો અલંકારો, દાશી, ઘોડા આદિની કિંમતી પહેરામણીઓ થઈ, અને વજ્રમાટુને વિદાય પણ અપાઈ

મનોરમાનો મોટોભાઈ ઉદયસુંદર મનોરમાને મૂકવા માથે આવ્યો છે. સુંદર વૃષભોથી શોભતા સુવર્ણજડિત રથમાં વજ્રમાટુ તથા મનોરમા જાનને નવ વર-વધૂ બેઠા છે. ઉદયસુંદર રથની બહાર સારથિનાં સ્થાને બેઠો છે. વજ્રમાટુનાં મિત્રો તથા બીજો પણ રાજપરિવાર ધીરે ધીરે માર્ગ કાપી ગયા છે અનેક રાજકુમારો ઘોડા પર સ્વાર થઈ વજ્રમાટુના રથની સાથે સાથે આવી રહ્યાં છે.

નાગપુરથી દેડલાયે ગાઉનો માર્ગ ઉલ્કાયા પછી એક અટવી આવી. ચોમેર વૃક્ષોની ઘટાઓ એ અટવીમાં છવાયેલી હતી. પાણીના ઝળખાંઓનો કલ-કલ કરતો મધુર તિનાદ કાંઈકે મુગ્ધપ્રિય બની રહ્યો હતો. કોયલોના મીઠા પંચમ સ્વરો જાણે દલ-રમણીય હાજરી હતી, એકાંતમાં આનંદ

મૂકે છે. રથમાં એકાન્ત સ્થાન છે, બન્ને વર-વધૂ વચ્ચે પ્રેમની કે આનંદ કુતૂહળની વાતો કરવાનો આ અવસર છે. એ મૂકીને સાધુનાં દર્શન કરવાની આ ભાઈસાળ વાત કરે છે. ખરેખર આ માનવી કેઈ અજબ છે !

વિચારના વમળે ચઢેલા ઉદયસુંદરથી રહેવાયું નહિ. તેણે હસતાં હસતાં બનેવીને કહ્યું : ‘ સાધુ તો નથી થઈ જવું ને ? દીક્ષા લેવી છે કે શું ? ’ ઉદયસુંદરે ટોનમાં વજ્ર બાહુને કહ્યું તો ખરું, પણ વજ્રબાહુનો આત્મા સામાન્ય માનવોથી પર હતો. એના જીવનમાં સાધુતા પ્રત્યેના અત્યંત રાગ બાહ્યકાળથી તાણાવાણાની જેમ દૃઢપણે વણાયેલો હતો. કુળના સંસ્કારો, માબાપ આદિ વડિલોની ધર્મભાવના આ બધો વારસો વજ્રબાહુના આત્મામાં જીવતો જાગતો હતો.

જવાબમાં તેણે કહ્યું : ‘ હા, શ્રી જિનેશ્વરદેવના પવિત્ર આગમમાં પ્રત્યે કોણું મન ન હોય ? દીક્ષાની ભાવના તો છે પણ—’

‘ પણ બધું શું કરો છો ? જે ભાવના છે તો થઈ જાયો નવાર. હું તમને સહાય કરીશ. ’ ઉદયસુંદર હજીયે મરકરી નાની વાતને જાણાયે જાય છે. પણ સાળાની હાંસીને બનેવી સુકનની માંડ માનીને જવાબ આપે છે, ‘ હું તૈયાર છું. મેનાં બીજાં તૈયારી શી જોઈએ ? તમે સહાય કરનારા બેડા છે. પછી મારે બીજું જોઈએ શું ? મારે બોલ્યા છો તે પાળજો. ’ વજ્રબાહુ તરત જ રથ પરથી નીચે ઉતરવા માંડ્યા.

જાનને વચ્ચેનું અંતર ખૂણ વધી ગયું. અશ્વે આ જાનને ઘોડે-
સ્વારોને કોઈ જૂદી જ નહિ ધારેલી દિશામાં જોતી ગયા.

નીરવ, નિજન અને ગંભીર છતાં બિહામણા જંગલમાં
આ જાનને મિત્રો એકલા પડ્યા-એકલા જગતથી દૂર છતાં
રાજા સુમિત્રને કે તેના મિત્ર પ્રભાવને એ એકલાપણું એટલું
સાલતું નહોતું. કારણ કે, જાનને મિત્રોએ પોતાની વચ્ચે
જંગલમાં પણ નવી દુનિયા વસાવી દીધી હતી.

સુમિત્રે કહ્યું : 'ભાઈ આપણે માગે ભૂલ્યા છીએ,
હવે ક્યાં જઈશું ? '

'તમે ત્યાં હું અને હું ત્યાં તમે.' પ્રભાવે જવાબ આપ્યો.

ઘોડાઓ પોતાની ઝડપ વિજળીના વેગે વધારતા રહ્યાં.
મામંદોના મામંદો આમ નિજન અણગમ્યામાં જાનને ઘોડે-
સ્વારોએ કાપી નાખ્યાં. ઘોડાઓ યાકગ્યાં અને સામે એક
તાની થી જંગલી છતાં વ્યવસ્થિત ઝાડી જળાઈ.

પ્રભાવે સુમિત્રને કહ્યું : 'હવે આપણે ઘોડાઓને થોભાવી
નહિં ઉતરી પડીએ.' જેમ જેમ તેઓ નજીક ગયા ત્યાં
જેમ જેમ કવચ જળાયાં. તે જાનને મિત્રો ખૂબ સાવચેતીથી
જાનને કવચ પડ્યું.

પ્રભવ આ સાંભળી રહ્યો મનની છૂપી વેદના કહેવાને માટે તેની પાસે શબ્દો નથી. મર્યાદા, કુલવટ અને જાતનું ભાન એને જલાત કાંઈ પણ કહી નાખવાને તે વેળાએ રોકતું હતું.

પણ મિત્રના સહૃદયતાપૂર્વકના અતિશય આશ્રમથી એણે કહ્યું, ‘મને જે દુઃખ છે તે કોઈ રીતે શબ્દો દ્વારા કહી શકાય તેમ નથી. જ્યાં સુધી હૃદયમાં છે ત્યાં સુધી ભલે એ મારાં પાપી અંતરને અભડાવતું રહે ! પણ ભાઈ સુમિત્ર ! વાચાથી તે દુઃખને પ્રગટ કરી મારી વાણીને કે તારાં કાનને હું અભડાવવા ઇચ્છતો નથી.’ પ્રભવના શબ્દો શબ્દમાં અંતરની વેદનાના પડઘાઓ પડી રહ્યા હતા.

સુમિત્ર આ જાણું કાંઈક કાંઈક સમજી શક્યો. મિત્રની દુઃખાતી લાગણીઓને એણે માપી લીધી. એને સમજણ ન પડી કે, ‘મારો મિત્ર પ્રભવ, મારાથી આટ-આટલો સંશોભ કેમ અનુભવતો હશે ?’ એણે આજે પાંદેલી જ વાર પ્રભવને પોતાની માથે આમ વિદગ્ધ સ્થિતિમાં વાત કરતો જોયો. પ્રભવની વિદગ્ધતા અમિતથી રહેતી હતી.

પણ સુમિત્રના મિત્રસ્નેહની આકરી કસોટી તે વેળાએ થઈ રહી હતી. સુમિત્રે મૌન તોડ્યું. ગંભીર અને શૂન્ય વાતાવરણમાં ટ્રિનન્ય પ્રકટ્યું. મિત્રસ્નેહની આંધીમાં તે માર્ગભૂલો જાન્યો.

કર્તાવ્ય કે અકર્તાવ્ય; હેય કે ઉપાદેય; આ બધું વિસારે પાડીને જોલો કહ્યું :

‘ભાઈ ! તું ભૂલીશ મા, આ તારો મિત્ર તારા સિવાય જગતની કોઈપણ વસ્તુને અધિક માનતો હોય ! મારા પ્રાણોને પણ એક વેળાએ તારી ખાતર વેચી દેવાને કે ત્યજી દેવાને હું તૈયાર છું. તારું હૃદય કે તારી અંતરની છૂપી વેદના કહાય તને સહ્ય હશે ? જોટલો તું કઠીન જાની શક્યો કે આટલા દિવસો સુધી આ વેદનાથી તારું બધું નૂર ગૂમાવી દેવાની આગી પર આવ્યો, પણ મારા આત્મારૂપ તારી વેદનાઓને હું એક શબ્દ પણ જોઈ શકવાને સમર્થ નથી. મારામાં એ શક્તિ નથી. જોટલો જ હું કહું છું કે, મારું સર્વસ્વ તું છ. હું તારો છું અને મારી વનમાલા આજથી જ તારી છે. તું જોને સ્વીકાર ! ’

તેણીએ કહ્યું: 'તમારા મિત્રે મને મોકલી છે, મને આજ્ઞા છે કે, મારા મિત્ર પ્રભવની પાસે તું જા !' વનમાલાની રાજદંડેહ પામતી આ વાણી, પ્રભવ ન ઝીરવી શક્યો.

એ મનમાં યોદ્ધો: 'અંધકારના અનંત પડખોને ભરખતી ઓ કાળરાત્રી! તુ કાળી રહેવાને સરજાઈ છે; નહિતર મારા જેવા પાપાત્માઓને તું આવું એકાન્ત શાને આપે? શું આવાં કુકૃત્યો કરવા માટે કે? ઓ ગગનમાં અપૂક્તા તારલાઓ! મારા અંતરને અરે મારાં ગાઢતિમિર ઘેર્યાં મલિન પાપી આત્માને કાંઈક પ્રકાશ અર્પતાં જાઓ!'

પ્રભવની વાણી હજી અપ્રકટ રહી. તેના અંતરમાં અગતોષ ભભૂંડી ઊઠ્યો. પણ પતિના પ્રિયતમ મિત્ર પ્રભવની આ અસાધ્ય મનોઅથાઓ, સ્હામે ઊભીને જોતી વનમાલાને મન કો' અકળ અને ગૂઢ મૂંઝવણરૂપ બની.

દેવદોષની અપ્પરા સમી વનમાળાએ ફરી પ્રભવને કહ્યું: 'તારા દુઃખથી દુઃખિત રાજાએ મને તારે આધીન કરી છે. તારી ખાતર એ મારો પતિ પોતાનું સમગ્રું સોંપી દેવા તૈયાર છે. એની આજ્ઞાથી હું તારી પાસે આવી છું. તું હવે દેવનીવત્તા ત્યજ દે. હું તારી દાસી બનવાને રાજા છું.' નન્દવંશનું નેજને વેરતી રાજરમણી વનમાળાની ધીરતા નક્કી થઈ.

પણ તે વેળા તેના હાથમાંથી તલવાર અગ્રાનક કોઢ્યો
હુંટવી લીધી એમ એને લાગ્યું. તેનો ઘા નિષ્ફળ ગયો.
એનું ખાંજર ખીજા હાથોમાં સરકી ગયું, તે સજ્જ બન્યો.
તેણે ધારીને જોયું. પોતાનો પ્રિયતમ મિત્ર સુમિત્ર નજર
મામે આવીને ઊભો હતો. આ દૃશ્ય એને અકાઝું લાગ્યું.
અને તે વેળાએ પ્રભવનું મુખ શરમ-લજ્જા અને પાપના
કંપથી ઊંચું ન થઈ શક્યું.

બન્ને એક ખીજાને આમ થોડીવાર સુધી જોઈ રહ્યા.
દિશાઓ શૂન્ય બનીને આ બધું નિરખતી રહી, જાણે અંતઃ
રિશમાં દેવો પ્રભવના સત્ત્વને અંજલિ અર્પતા હાથ જોડી રહ્યા.

અમૂરી રાત પૂરી થઈ, અને બાલસૂર્યે પૂર્વના દિશિજ
પર પોતાની સુવર્ણરેખાઓથી પ્રભવની કુલીનતાના મંગલ
ન્યમ્નિકો પૂરી દીધા, એમાં આ શબ્દો ગૂંજી રહ્યા હતા.
જે ગૂંજતરવને આજે વર્ષોના વદ્યાળાં વીતી ગયા છતાં આજે
સાંભળી શકાય છે કે આ સંસારના માનવી !

‘ જાગતા રે’જો ! ’

મૃત્યુ ણાદ પિતૃવિરહથી દુઃખિત કેણિકે પિતાના કડુષ મૃત્યુની સ્મૃતિને તાજી રાખનારા એ રાજગૃહનગરને ક્યારનું એ ત્યજી દીધું અને અંપાનગરીમાં પોતાની રાજધાની વસાવી.

પિતા શ્રેણિકનાં મૃત્યુથી દુઃખિત પુત્ર કેણિકે આ રીતે મગધના પાટનગર તરીકે અંપાને સ્મૃદ્ધિ અને સૌન્દર્યથી રળીયામણી બનાવી દીધી, અને પિતૃવિરહથી પીડિત હૃદયને તેણે આશ્વાસન આપ્યું.

પણ અંપાની ધરતીને મગધની રાજધાની તરીકે રહેવાને લાંબો સમય નહોતો લાગ્યો. સાચે ગામ, કે નગરોની ભૂમિ પણ તે તે અધિષ્ઠાયક દેવોના પ્રભાવોનો પડઘા પાડી જાય છે; અંપાના લલાટે નસીબ એ દોરા આગળ હતું. કેણિકનો આ વારસો શીથો એના પ્રીતિપાત્ર ઉદાયી પર પડ્યો હતો.

પોતાના પિતા કેણિકના અકાળ મૃત્યુના સમાચારથી હિંમત ગમેલા તેને પણ અંપાનગરી ન ગમી. કેટ-કેટલી અનિદ્રાપાગોથી એના પિતા કેણિકે નવી વસાવેલી અંપાની ધરતી આ પિતૃમત્ત ઉદાયીને અને અપાત્રી ભાગ્ય માંડી.

ભક્તિપૂર્વક યથાશક્તિ આગ્રહી છે. મગધના રાજસિંહાસન પર આવ્યા પછી ઉઠાચીની ધર્મશ્રદ્ધા, આ જન્મે પોતાના પૂર્વજ વડિલોની યશસ્વી કારકીર્તીને ઉજવણ બનાવનારી હતી. મગધનું સામ્રાજ્ય ઉઠાચીના કાળમાં ઠીક ઠીક રીતે વ્યાપક તેમજ વિશાલ જન્યું હતું. જેમ જેમ એની કીર્તિ, મહત્તા અને સમૃદ્ધિ વધતી ગાલી તેમ તેમ તેના પ્રતિસ્પર્ધી અસતુંદ રાજવીઓનાં હૃદયમાં નિરંતર આ મહાન સત્તા પ્રીતિ ઉઠાચી પ્રત્યેના ડંખ અને ઈર્ષ્યાભાવ વધુને વધુ સતેજ જનતા ગયા.

ઉઠાચીના પ્રતિસ્પર્ધી એક ખંડિયા રાજાનો ગુન્હો જ્યારે ઉઠાચીની ન્યાયની અદાલતમાં ગંભીર જન્યો, ત્યારે મગધના એ સર્વસત્તાધીશે એના રાજપાટ લઈ તેને તે સ્થાનેથી પદબ્રજ કરી ઉઠાડી મૂક્યો. આ જનાવ ઉઠાચી જેવા મગધના સત્તાધીશની દૃષ્ટિએ શુદ્ધિક હતો. રાજવી તરીકે તેને માટે સકારણ હતો. પણ તે ગુન્હેગાર પદબ્રજ રાજાની આજુ-બાજુના અસતુંદ જગોમાં આ દુકીટા ધરતીકંપના ભયંકર અવ્યક્તો ઉઘાડ કરનારી જની અને તે પદબ્રજ રાજાના એક ગાંડીવારને તે દિવસે ત્યારથી સોગન લીધા કે 'ઉઠાચીને માર્યા વિના અને મગધના આ સત્તાધીશના સામ્રાજ્યનો નાશ નહીં થતો આંખે જોયા વિના હું કંઈને જોતો શકું નહિ.'

પૂજ્યલાવે ભક્તિવાસિત હૃદયથી નમી પડતો. મગધદેશના વિશાળ રાજ્ય વહિવટના દરેક દરેક સ્થાનોના પ્રત્યેક સત્તાધારીઓના હૃદયોમાં જૈન શ્રમણો માટે એકસરખી રીતે નિષ્કૃત્રિમ શ્રદ્ધાલાવ હતો.

આ તકનો પૂરેપૂરો લાભ લઈ લેવાને પેલો પદ્મશ્રી રાજપુત્ર તૈયાર હતો. આ સિવાય મગધનદેશના રાજકુળોમાં કોઈ રીતે પ્રવેશ મળી શકે તેમ એને જણાયું નહિ. આથી તકસાધુ તે રાજપુત્રે જૈન શ્રમણોના સમૂહમાં ભળી જવાનો નિર્ધાર કર્યો. આચાર્ય શ્રી ધર્મભદ્રસૂરિજીના વિશાળ સાધુ સમુદાયમાં એણે જૈન ધર્મની દીક્ષા સ્વીકારી, અને દીક્ષિત તરીકે જીવન ગાળવાનું ત્યારથી એણે આરંભી દીધું. કપડાં કળામાં એની હુશિયારી અપ્રતીમ હતી. માયાના રંગો એણે આગાહ કેળવી લીધા હતા જગતને ઠગવા માટે જ એણે બધી બાબતોમાં દરેક રીતનો ગાઢાડંબર રાખ્યો હતો.

એની હુદ્દા વૃત્તિઓને કોઈ પારખી ન શકે આ માટે એ જીવ જ સાધ્ય રહેતો.

સાધુચર્યાની પ્રત્યેક આવશ્યક ક્રિયાઓમાં એની કુશળતા દ્વિતર નો શ્રમણ કરતાં અસાધારણ અપતી. તપ-જપ-વિનય સ્વાધ્યાય આદિ બધી દૈનિક શ્રમણોની પ્રવૃત્તિઓમાં તે જન્યંત્ર કે પયોગશીલ રહેતો.

નામાં સહાયક થવા રાજમહેલમાં આગ્રાર્ય મહારાજને જવાનું
 થયું, ત્યારે તેઓની સાથે વિનેયરત્નને પણ રાજમહેલમાં
 જવાનો આદેશ મળ્યો. ત્રીક્ષિત જીવનના વર્ષો સુધી તેના
 રૂંધામાં સુપુત્ર રહેલી એ આસુરી વ્રત્તિઓ ત્યારે નાચી ઊડી.
 તેનું હૃદય અપાર આનંદ અનુભવવા લાગ્યું. ઉદાચીને સર્વ-
 નાશ કરી મગધવંશની સત્તાને મૂળથી ઉખેડી નાંખવાના એના
 સ્વપ્નના; આજે એને કળતા જણાયાં. ગુરુના એ આદેશને
 નદત્તિ કરી. એ તરત તૈયાર થયો.

જમ જ વિનયભાવથી ચતનાપૂર્વક આગ્રાર્ય મહારાજની
 સાથે એ રાજમહેલના આવાસમાં આવ્યો. ધર્માત્મા ઉદાચી
 રાજદાજની ખટપટથી નિવૃત્ત થઈ, સધ્યાના અવસરે રાત્રિ-
 પોષધનું સ્વપ્ન સ્વીકારી ધર્મક્રિયાઓ કરતા પોષધગૃહમાં
 ગાળતી ગતીને ધર્મધ્યાનમાં જોડા દેતા. સૂરિદેવની સાથે
 ધર્મચિન્તન કરતાં કરતાં તેણે એક પ્રકાર રાત્રિ આ રીતે
 ધર્મચિન્તનમાં પૂર્ણ કરી. સમય થયે સંધ્યાપોરણી લાગ્યાવી
 નેત્ર મહારાજ તેમજ મગધના સત્તાધીશ રાજવી મહારાજ
 દેવેન્દ્ર આ બંને ગૃહ-શિષ્ય સંધ્યામાં નિદ્રાવશ બન્યા.
 મગધના સર્વ દેહ પ્રાણી માત્રને ખમી-ખમાવી પોરણી
 રાત્રી ગુરુ ધ્યાનમાં વર્તતા વર્તતા નિદ્રાધીન થયેલા
 નેત્ર મહારાજ નિશંક દેતા, નિદ્રપટની તેમજ
 દેવેન્દ્ર દેતા.

શ્વાને પ્રમંથન દનો. ત્રણ આત્માઓમાંથી બને નિરાકાંક્ષી
પવિત્ર આત્માઓ મુખપૂર્વક સંધારામાં સૂતા દના. અચાર
બાદી દનો વિનેયગ્ન; જેને ઝાલવાની જરૂર ન હતી. અચાર
મુખીનો નિદ્રાનો પૂરેપૂરો દાવ અજમાવવાનો પ્રાદેશ થુમા
વનો એ એને પાલવે તેમ ન હતું. સાપુલવનની કંબલિયા-
ઓતું મૂલ્ય રૂપવાનો મુખ્ય અવસર એને આજે મળી
ગયો દનો.

એ જાગતો દનો, જેના જાગવાની કાંઈ જ કોમળ ન
હતી. એ જાગતો દોગ તો ચાતું હતું. છતાં એ જાગતો
દનો. એને પોતાનું કાતું કરવા અમવાનું હતું. સંધારા-
માંથી એ ઉઠ્યો, અધારી રાત્રી એના પાપી માનસનાં
અંધારાને વધુ ધેરું કરવામાં અગુરૂજ બની ઉપાધી
રાજેલી લોખંડી છરી એણે હાથમાં લીધી. છરીને એને
એટલી લીધું

દેવની પાવક જવાગાઓથી એનું માનસ અચારે વધુ
સંગમ બન્યું. વજ્રધરી છાતી એણે વધુ વજ્ર બનાવી. અને
મદારાત્ન ઉઠાવીના સંધારાની નજીકમાં ખૂબ જ ગુપકીરી
બગચી, કેઈ સ્ત્રીને સંગવળે નહિ તે રીતે એ આપ્યો. એણે
પોતાના ધરને, પિતાના અપમાનને ખૂબ ખૂબ તાજુ કર્યું,
જલ્લાદની જેમ અગ્નિ વરસાની આંખોમાંથી એર કાલવતા
એ પાપાત્માએ મુખ્ય હાથેથી છરી પકડી, અને ધમંરીત
નિર્દોષ મદારાત્ન ઉઠાવીના ગંગામાં ફેરવતો, હાંત કચકચાવતો
એ ધીકાઈથી જાગતી બિલ્વો, 'દાસ ! હવે નિરાંત થઈ.'

નિર્વાણ પછી ૬૦ મે વર્ષે પાટલીપુત્રની ગાદી પર મગધની રાજધાની શહેર પાટલીપુત્રના રાજમહાલયમાં આ બનાવ બની ગયો.

જેન ઇતિહાસમાં ત્યારથી આ શાસનપ્રભાવક સૂરિ-મહારાજનું અપૂર્વ બલિદાન તેઓની પુનિત આરાધનાને દીપાવનારું ગણાઈ અમર બની ગયું.

ધન્ય એ મૃત્યુને જીતી જનારા મહાપુરુષનું સમર્પણ.

૫ : જીવનના ધૂપ-છાંવ

રાજવૈભવોમાં લાલનપાલન પામેલી, સંપત્તિઓના દગલાઓની વચ્ચે જીવન જીવનારી રાજકુમારી, અવસર આવ્યે જીવનમાં ફૂંડોના કુચરાઓની વચ્ચે પણ પોતાના જીવનને જે સમજાવ, ખેંચ, તથા સ્વચ્છતાપૂર્વક જીવી જાય છે. એ વાંચતાં આપણને થઈ જાય કે, ખરેખર જીવનને જીવવાની સાચી કળા તે આનું નામ ! જીવનમાં અનેક ઝઝાવાતો ને જીવનનાં ધૂપ-છાંવમાં જીવવા માટે જે પોતાની જાતને સત્વ તથા ચૌર પૂર્વક ઉભન રાખે છે થન્ય તે સૌપ્રથામી તેજસ્વી રમણીરત્નને

રૂજકુમારી વસુમતી, ચંપાના રાજવી દધિવાહનની લાડછી દીકરી હતી. રાજવૈભવોમાં મહાલતી વસુમતી, માતા ધારિણીના લાડમાં ઉછરતી રહી. રાજસુખોમાં રમતી રાજકુમારી સ્વભાવે શાંત, મુશીલ અને વિચક્ષણ હતી.

દિવસો ઉપર દિવસો વહેવા લાગ્યા. વસુમતી નવ-યૌવના થઈ છતાં સુવાનીના ઉન્માદો તેને અકળાવી મૂકતા નથી.

મુખ-ફ.ખ સદાકાળ એક જ કંમથી રહેતા નથી. સહે સહે નવ-નવો પલટો આવવો એ સંસારના સંયોગોનો નિયત સ્વભાવ છે.

રાજ દધિવાહનનું ભાગ્યચક્ર પલટાયું.

એક દિવસની સંધ્યાના સમયે કૌશાંબીનો રાજ શતાનિક, લાવ-લફર સાથે ચંપાને ઘેરી વળ્યો. દધિવાહન

કૌશાંબીનાં શૈન્ય, શક્તિ અને સામર્થ્ય મામે આમ અચાનક ટક્કર ઝીલી શકે તેમ ન હતું. અવસર જોઈને હધિવાહન નાસી છૂટ્યો. શત્રુનિકના હાથે માનભંગ બનીને પદકાઈ જવા કરતાં આમ નાસી છૂટવામાં એને ગલામતી લાગી.

નાયક વિનાના શૈન્યની જેમ, રાજા વિનાનું નગર શૂન્ય બન્યું. નગરના લોકો સુધ-બુદ્ધ હારી ગયા લોકોએ નાશ ભાગ શરૂ કરી. સહુ પોત-પોતાની માલ-મત્તાનાં રક્ષણમાં પડી ગયા. એ અવસરે શત્રુનિક રાત્ર, લશ્કર સહિત નાંખામાં પેડો. એના શૈનિકોએ નગરમાં અને રાજમહેલોમાં પંડાવંટ શરૂ કરી

રાજરાણી ધારિણી અને કુમારી વસુમતી, અચાનક બની ચુકેલા આ પ્રસંગથી હાબુતર કિંકતંબમૂઠ બન્યા. કે દી વારમાં આવધ બનીને મા-દીકરી પોતાના શીતપર્મને અબદ સખવાની ઇચ્છાથી ત્યાગી બાગી છૂટવા તૈયાર થયાં.

[૭૯]

નૈવાર થયેલી રાજરાણી અને વસુમતીને રાજમહેલમાંથી
પકડ્યા.

સંસારમાં ડગલેને પગલે અસારતાનાં દશન થઈ રહ્યાં
છે એ ખોટું નથી ગઈકાલ સુધી રાજમહેલનાં ગગનચુંબી
મકાનોમા સેકડો દાસ-દાસીઓથી પરવરેલા રાજરાણી અને
રાજકુમારી આજે એક રખડતા માણસના હાથમા ફસાઈ
જાય છે, છતાં એમને છોડાવનાર કે રક્ષણ આપનાર કોઈ
નથી ખરેખર કમને કોઈની ચરમ નથી.

મહારાણી અને રાજકુમારી, ખૂબજ સુંઝાયાં. રાજ-
રાણીનું સુંકોમલ અને સ્વરૂપવાન શરીર, કુમારીનું લાવણ્ય
-પુરથી ઉછળતું યૌવન, આ બધાં લપસણા સંયોગોમાં
બિચારા સૈનિકનું લોહુપ મન સ્થિર ન રહી ચક્રાંતું. તેના
હૈયાની વાત હોઠે આવી.

તે બોલ્યો: 'આ ખુબમુસ્ત મોટી સીને મારી ધણી
આણી બનાવીશ, ને આ છોકરીને કોશાંબીના બજારમાં હું
વેચી મારીશ અને મારે ઘર-ઘરેણાં જ'ને ઉપજશે.' ને
તેના ઉન્માદ વધુ ગાઢ બન્યો.

તેણે ધારિણીની સામે આંખ મટકારતાં કહ્યું: 'કેમ
બરાબર છે ને ? તું મારા ઘરમાં રહીશ ને ?'

ધારિણીને આ શબ્દોથી માથાપર વજ્ર પડ્યાની જેમ
આઘાત થયો. રાજમહેલના વૈભવોમાં મહાલનારી રાજ-
રાણીને હુંકારો કરનાર કોઈ ન હતું, ત્યારે આજે

મર્મલેદી વચનો પરાધીનપણે તેને સાંભળવાં પડ્યાં. તેના હૃદયામાં લાંબો ઘા પડ્યો. ધરતી માર્ગ આપે તો અંદર સમાઈ જવા જેટલી લજ્જા અને વિષાદની ગંભીર છાયા, રાજરાણીનાં મુખ ઉપર છવાઈ ગઈ.

સ્રી ગધું સહન કરી શકે, પણ સ્રીત્વની કુર હાંમી અમળા ગણાતી સત્ત્વશીલ સ્રી કદિ જ નહિ સાંખી શકે. અને તેમાંયે રાજવૈભવોમાં સુવાળપ કેળવીને દિવસો ગીતાવનાર ધારિણી કઈ રીતે સહી શકે ? નાદાન માણસનાં આ વચનોથી ધારિણીની છાતી ચીરાઈ ગઈ શીઘ્રને જીવની જેમ જતન કરનારી ધર્મપરાયણ રાજરાણી દાણવારમાં મુખમાં જીમ કચડીને ત્યાં ને ત્યાં જમીન પર ઢગલો થઈ પડી.

થોડી જ ક્ષણોમાં આ જની ગયું.

માતાના અચાનક મૃત્યુથી વસુમતીની જન્મે આંખોમાં આંસુઓની ધાર વહેવા લાગી. જેને ઠેસ વાગતાં ખમ્મા થતી તે રાજરાણીનું નિજીવ શરીર આમ શહેરની બહાર જમીન પર પટકાઈ પડ્યું. ઐનિકનો આત્મા કૃણા પડ્યો. એનું દિયું ક્રમશઃ જન્યું. માતાના મૃત્યુથી શોકમાં ઘેરાયેલી વસુમતીને આશ્વાસન આપવા માટે તેણે...

ધર્મના સંસ્કાર, શિક્ષણ અને સંયમના વાતાવરણથી ટેવાયેલી રાજકુમારીએ આ અણધાર્યા સંયોગોમાં ધીરતા-પૂર્વક બધું સમભાવે સહી લેવાની મક્કમતા બળાવી. સંસારના મુખોની ચંચળતા એણે પોતાનાં હૃદયમાં સાક્ષાત અનુભવી. નટની જેમ સંસારના તખ્તા પર એણે નવાં નવાં રૂપો લેવાં પડ્યાં. સૈનિકનો લાલચુ હવ સુંદર સ્વરૂપવતી રાજકુમારીના શરીરનું મૂલ્ય ઉપજાવવાની વેતરણમાં પડ્યો.

સાથે જ સ્વાધર્મ એ કાતીલ ઝેર છે, એ ઝેર સ્વ અને પરને હવતા મારી નાંખવાની સ્થિતિમાં મૂકી દે છે. સ્વાધર્મમાં અંધ માણસો, જે છે એને ભેઈ શકતા નથી, અને જે નથી એ એની આંખે જણાય છે.

[૨]

રાજાનિક રાજાએ વિજેતાની અઢાથી કૌશાલીમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરીના પ્રજાજનોએ પોતાનાં રાજવીનો વિજય મહોત્સવ ઉજવ્યો. લશ્કરમાં રહેલા સૈનિકો વિજયના નશામાં ચક્રવૂર હતા. અંપાને લૂટીને જે ધનમાલ લઈને એ લોકો આવ્યા હતા, એથી એ લોકોનો ઉન્માદ માઝા મેલી પૂક્યો હતો.

એવો જ એક ઉન્મત્ત સૈનિક આજે કૌશાંબીના ચોકમાં રાજકુમારી વસુમતીને લઈને બિલો છે. એની આંખની શરમ સ્વાધર્મના પાણીથી ધોવાઈ ગઈ છે. અંપાના રાજવી દધિ-વી. રા. ને પ્ર. પ્ર. રા. ૬

વાહનની લાડકી વસુમતીને આ રીતે બજારમાં વેચાવા ઊભું રહેવું પડે છે એ પણ વિધિની વિચિત્રતા જ ને ?

કર્મજન્ય વિષમતાને લગ્નજન્ય ત મસ્તકે એ ળાળા આજે સહી રહી છે. એની આંખ સામે એનો ભવ્ય ભૂતકાળ ખડો થાય છે ક્ષણવાર એનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું પણ એની સામે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ તે કાળે જે જે ઉપસર્ગો સહી રહ્યા છે, તે બધું તેને યાદ આવ્યું.

‘અનંત શક્તિના સ્વામી ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ, કેટલેટલા ઘોર ઉપસર્ગો સહે છે ! અપાર કરુણાના સાગર શ્રમણ ભગવંત, અપૂર્વ સમતાથી, ઉત્કટ ધીરતાથી અને અપ્રતીમ ક્ષમાથી જે સહી રહ્યા છે, ધન્ય તે વીરશિરોમણિ મહાવીર દેવને !’ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ આમ યાદ આવતાં રાજ કુમારીનું હૈયું, ભક્તિ અને શ્રદ્ધાના નિર્મળપૂરથી ભરાઈ આવ્યું. એનો આન્ધા નમી પડ્યા

સાણી રાજકુમારી; ધનાવહની પ્રકૃતિ, વાતચીત પરથી સંતોષ પામી. ધર્મશ્રદ્ધાવાસિત ઉત્તમ આત્માને ત્યાં પોતાને આશ્રય મળ્યો, એથી એ બધાં દુઃખોને તદ્દન ભૂલી ગઈ. અત્યાર સુધી જાત પર ચીતેલી આપત્તિએથી એનો આત્મા હળવો બન્યો.

ચોંકને ત્યાં એને ચારી રીતે ગમી મયું. ધનાવહ સ્વભાવે ઉદાર, ધીર, ગંભીર અને પરોપકારપરાયણ વાતસલ્યદૃષ્ટિ હતો. પોતાની દીકરીની જેમ બહાલથી એ વસુમતીને સાચવે છે. વસુમતી પણ બાપની જેમ ચોંકની સાથે વ્યવહાર સાચવી રહી છે.

ધનાવહની પત્ની મૂળા, સ્વભાવથી ઈર્ષ્યાળુ છે. કેઈનું સુખ, ઉત્થતિ કે ઉત્કર્ષ, એનાથી સદાં જતા નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓ મૂળથી ઉદાર, સહિષ્ણુ તેમજ પ્રકૃતિથી સરળ અને ક્ષંતોળી હોય છે. જ્યારે કેટલીક સ્ત્રીઓમાં સ્વભાવથી જ ક્ષંતોષ, ખટપટ, કુદ્રતા તેમજ માયાવીપણું ભારોભાર હાય છે. મૂળા, બીજાવર્ગની સ્ત્રી હતી. વસુમતી પરનો ધનાવહનો નિષ્કૃન્નિમ પ્રેમ, વાતસલ્ય તથા સ્નેહ આ બધું મૂળાની આંખમાં કણાની જેમ ખૂંચવા લાગ્યાં.

વસુમતીની સરળ, શાંત તેમજ સુશીલ ને સહનશીલ સંયમી પ્રકૃતિ, ઘરમાં કે બહાર સહુ કોઈને શીતળ ચંદનની જેમ પ્રિય બની. ધનાવહે વસુમતીને બહલે ચંદના નામથી એને સંબોધવા માંડી. લોકો પણ તેને ચંદનની જેમ શીતલ અને સુવાસિત શુભ્રાવાણી હોવાથી એજ નામથી ઓળખવા લાગ્યા.

ચંદનાની પ્રિયતા મૂળાને લડકે બાળી રહી છે. ઘરનાં બધા દાસ-દાસી, કઠોર મૂળા કરતાં મધુર ચંદનાની સાથે પ્રેમપૂર્વક વર્તી રહ્યા છે. ધનાવહનો સ્નેહ પોતાની ંહાલી અને લાડકી હીકરીની જેમ ચંદના પર દિન-પરદિન વધતો જ રહ્યો. આ બધું મૂળાથી હવે સહુ જાય તેમ ન રહ્યું. એના હૈયામાં સંઘરાયેલા ઈર્ષ્યાગ્નિને લાકડા મળતાં રહ્યાં; તેમાં એક દિવસ મૂળાની નજર સામે, એની આંખને લડકાવે તેવો પ્રસંગ ળની ગયો.

તે દિવસે શેઠ દરરોજના સમયે જમવા માટે ઘેર આવ્યા. નિયમ મુજબ દાસ-દાસીઓ શેઠને પગ ધોવા માટે પાણી આપવા હાજર ન હતાં. ચંદના ત્યાં જ હતી. એણે પિતા પરના ગુત્રીના સ્નેહપૂર્વક શેઠને માટે પગ ધોવાનું પાણી આપ્યું, ને પોતાના પિતાના ચરણોને ભક્તિપૂર્વક તેણે પોતે ધોવા માંડ્યા.

શેઠાણી મૂળા, મકાનની ગારીમાંથી આ બધું જોઈ રહી છે. એની આંખોમાં પ્રેમનાં અમૃતને બદલે ઈર્ષ્યાનું ઝેર સ્પષ્ટવર્ણી રહ્યું છે. એટલામાં ચંદનાના માથા પરના છૂટા વાળોની કટ પગ ધોતાં ધોતાં પાણીમાં ભીંજાઈ રહી છે. ચંદનાનાં માથામાંથી વિખેરાઈ રહેલા વાળોની લટ, પાણીમાં

બધું ઉપર લેચીને ધ્યાનપૂર્વક લેતી મૂત્રા શેઠાણીને કાળ-
અને ઠેકરી નાંખનાં ખંજર જેવું લાગ્યું.

ઉર્ધ્વાશુ માણસો નિરર્થક સામાનું અશુભ કરવા માટે
હર દૃશ્યી દોષ છે. મૂળાનું દૃશ્ય હર બન્ધુ. ઠેકાણુ પણ
રીને પોતાના માર્ગમાંથી ચંદનાનાં કાટે. કાઠી નાંખવાને એ
તણપાપક બની. એને ચંકા પેડી કે, 'વખતે ધનાવદ્ધ અને
રખડતી રાખી, ચંદનાની સાથે પાણિમદલ કરે તો ?'
સામાના દૃશ્યમાં રહેલા નિર્મળ ભાવો ઉર્ધ્વાશુ આત્માઓ
ની આંખે વંચાતા જ નથી. કમજાવાળો બધે પીથું દેખતો
જ રહે છે

શેઠ જે દિવસનાં કામ માટે જલદારમામ ગયા, ત્યારે મૂળા
બરની સર્વસત્તાપીથ શેઠાણી બની. તેજે આજે ચંદનાનું
કાસજ કાઢવાનું ઠીકાંક લેઈવું. ચંદનાને રીલાણીને મારી
નાંખવાનું એજે નક્કી થયું. એક જોરડામાં ચંદનાને પૂરીને
તેજે હજમ પાસે તેજું માથુ મૂકાવ્યું. લોખંડની મજબૂત
લેટીઓથી ચંદનાના દાય-પગ જકડી, અવાવરા લોંચરામાં
તેજે ચંદનાને પૂરી દીધી.

'લે રાંક, લેતી જા, શેઠની માનીતી થઈ છે તો હવે
ખબર પડશે, ઠેકાણુ નારો બાપ, તને મૂકાવે છે ?' કઠી
લોંચરાને તાણું મારી, ચાવી ઠેકાણે મૂકી તે ઉપર આવી.
આજે ઘણા દિવસે એની દૈયાવરાગ ઠરી ને તેના કલેબને
ઠંઠક વગી.

ઉર્ધ્વાશુ માણસ, બીજાને દુઃખી ભેઈ રાજ થાય છે.

નિર્મયન કરે છે. શ્વેત પદ્મ ગ્લાનિ, રીનગ કે વિપાદની
પાવા જેના વદન પર જળાત્મી નથી, એવા યત્નરથયંત્ર
ભગવાન આજે ફરી કોયાંબીમાં ભિટાનો મમય વિચાર પડી
ભિટ્ટા માટે નીકળ્યા.

બહારમામથી ઘેર આવેલા ધનાવહે, આવનાંની સાથે
ચંદનાના સમાચાર ભણવા પ્રથમ કર્યો. શ્વેત પોતાની
પાસે લાડકવાળી દીકરીની જેમ જો ચંદના આવીને મધુર
વાણીથી ધરને ભરી દેતી હતી, તે ચંદનાની ગેરહાજરી
શેડથી ન ચંદન ઘર્ષ ધરના માણસોને પૂછ્યું. શેડાળીની
બીકથી કાંઈ કાંઈ જ બોલ્યું નહિ. શેડને ધરતું વાતાવરણ
મંજીર લાગ્યું.

તેજે અકાળાને મૂળાને પૂછ્યું; 'ચંદના, કેમ જળાત્મી
નથી?' મૂળાની હાલ કુદાડાના ધાની જેમ ફાટી; 'તમારા
જો શેડાળી ક્યાં રખાડે છે? એની અહિં ફેલુ ખબર
રાખવા બેઠું છે.'

એક-બે દિવસ સુધી શેડને કાંઈ સમભયું નહિ પણ
ત્રીજા દિવસે એની ખીરના ખૂટી. ધરના એકેએક માણસને
તેજે કદી દીધું કે, 'જો ચંદનાના સમાચાર નહિ આપે તો
નમને બધાને શિક્ષા કરીશ.' એટલે એક ત્રદ્ધ દાસીએ
ચંદનાની હદીકત ભળી હતી, તે બધી તેણે શેડને કહી
સંભળાવી. શેડને આ ખતરથી દુઃખમાં આકરો થા લાગ્યો.

ત્રણ ત્રણ દિવસના ઉપવાસથી ધમિત ચંદનાને લોંબરા
માંથી બહાર કાઢવા માટે શેડ ચાલી લઈને નીચે ગયા.

એકઠા થયા. ચંદ્રનાને માટે આજનો દિવસ સોનાનો ઊગ્યો હતો. તેણે જાતે જ સંસારની અસારતા પ્રત્યક્ષ જોઈ હતી. સુખ અને દુઃખ બન્ને પ્રસંગોમાં એનો આત્મા નિષ્પ્રકંપ હતો. શ્રી મહાવીરદેવનું પારણું થયું એ એક આનંદપ્રદ હકીકતથી ચંદ્રના પોતાની જાતને સમસ્ત સંસારમાં ધન્ય માનવા લાગી.

છ મહિનામાં છ દિવસ બાકી રહ્યો બગવાનનું આ રીતે પારણું થયું અને ભગવાન ત્યાંથી બીજે પધારી ગયા.

રાજા રાત્રાનિક અને રાણી મૃગાવતી, ચંદ્રનાને જોઈ નિગારમાં પડ્યાં. રાજા હધિવાદનના અંતઃપુરના રક્ષક પાસેથી ચંદ્રનાની મૂળથી હકીકત જાણી, મૃગાવતી ચંદ્રનાને ભેટી પડ્યાં. રાજા હધિવાદન, મૃગાવતીની મોટી ખુદેન પદ્માવતીના પતિ હતા. એ હધિવાદનનો પુત્રી ચંદ્રના મૃગાવતીની બાળેજ થતી. મૃગાવતીની આંખમાંથી હર્ષ-શોકનાં આંસુઓ વહેવા લાગ્યાં. પાંચ દિવ્યમાંની વસુધારાની વૃદ્ધિના દ્રવ્યને રાત્રાનિક રાજા, ચંદ્રનાના સંબંધી તરીકે લેવા લાગ્યો, એટલામાં ચંદ્રનાના પુણ્યપ્રભાવથી આકર્ષાયેલ સુધર્મ ઈંદ્રિયાં આવીને બોલ્યા : ‘રાજન્ ! આ દ્રવ્ય તમારું નથી. પણ મહાવતી ચંદ્રનાજીનું છે. તેઓની મંચળા સુખજન દ્રવ્યની અધિકારી રહેશે.’ ચંદ્રનાએ તે સઘળું દ્રવ્ય પોતાના પિતા નૃસિંહ દેવે ધનાવદને આપ્યું.

શ્રી મહાવીરદેવના પ્રથમ શિષ્યા થયે ' કહી ઈંદ્ર મહારાજ
ચાહ્યા ગયા. રાજા ચત્તાનિક આમ્રક કરી, ચંદનખાળાને
પોતાના અંતઃપુરમાં લઈ ગયા ફરી પાછા એ સુખી દિવસો
મહાસતી ચંદનખાળાનાં જીવનમાં આટ-આટલી કસોટી
બાદ ફરી વળ્યા.

પણ સંસારના સંયોગોની અનિત્યતા, વિષાકે કટુતા
|મજ પરિણામ અસારતા, જેના ધીર, ગંભીર આત્મામાં
સુસ્થિર બની છે, તે વિવેકી ચંદનખાળાને હવે આ રાજ-
વૈભવો સ્હેજ પણ આકર્ષી શકતા નથી.

અંતે પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવના શરણે આવી, એ ચંદનાજી
તેઓના પ્રથમ શિષ્યા-સાધ્વી થયા. છત્રીસ હજાર સાધ્વી-
ઓના મુખ્ય મહારાજા બન્યા. દેવ-દેવીઓ, રાજા-મહારાજા
ઓના પરિવારથી પૂજાતા તેઓ જીવનને નિર્મળ બનાવી
સંસારસાગર તરી ગયા.

૬ : નારી તું નારાયણી

પોતાના આચારમાં અડગ રહેલી નારી એ સાક્ષાત્ દેવી છે. ઉ-માર્ગમાં આંધળાની જેમ પટકાતા આત્માને આવી ધર્મશીલ પવિત્ર નારી ખરેખર દીવાદાંડીરૂપ-બની, માર્ગદર્શક બને છે સુશીલ સ્ત્રી એ તો સંસારની શોભા છે. સંયમ એ એના આત્માનો અલંકાર છે.

આવી જ એક સુશીલ સ્ત્રીએ નગરનાં રાજવીનાં હૈયાની ખીંચાયેલી આંખોને કેવી રીતે ઉઘાડી નાંખી તે આ કથા જ તમને કહેશે.

રાજા પ્રજાપાલના રાજકુલમાં મોટી ધર્મમિત્રત્વ ચલણ હતું. ધર્મમિત્ર પ્રમાણિક વ્યાપારી હતો. રાજકુલમાં મહા-રાણીથી માંડી એક સામાન્ય દાસીને પણ એની દુકાને દોતરાવાનો ભય નહિ. ગામમાં પણ ધર્મમિત્રત્વ નામ આવ્યું એટલે એના માલ માટે કે લાવ માટે કોઈને કાંઈ પૂછવાનું નહિ. રાજાના મોટીની આ પ્રમાણિકતા માટે જો કોઈ પ્રેરણા મૂકી દોય તો ધર્મમિત્રની સુશીલ પત્ની નિર્મલા હતી.

નિર્મલા આમ રૂપ-રૂપની અંગારરૂપ રતિનો અવતાર હતી, છતાં એનાં દેહ-સૌંદર્યની પાછળ આત્માનું સૌંદર્ય અનુપમ હતું. શ્રી શરીરનું શીલહીન સૌંદર્ય અવશ્ય વિદૂત પુરુષોના સંસારને માટે શ્રાપરૂપ છે. પણ જો એ સૌંદર્યની સાથે સુશીલતા ભરેલી પડે હોય, તો એ શ્રી સંસારમાં આશીર્વાદરૂપ છે. મુવાસ જેમ પુષ્પનું મૂલ્ય તેમ સુશીલતા સ્ત્રીશરીરની મહામૂલ્ય મૂકી છે.

પ્રજપાલ રાજ આમ જો કે રાજધર્મમાં માનનારો ઉદાર હિલ રાજ હોનો. પણ જોના હજુરીયાઓમાં એક હજામ વિપ્રમ નોપી હતો. અયોધ્ય માણસોનો સંસર્ગ જને દિવમે સારા માણસોને પણ જીવનમાં કાષ લગાડનારો બને છે.

પ્રજપાલ માટે પણ આવુ જ બન્યું.

એક વખતે રાજની પાસે વાતો-મામમપાટા ચાલતા હતા. ત્યાં જીવા હજામે ધીરે રહીને વાત મૂકી 'માલિક ! કહું છું પણ વધારે પડતું કઢાય જણાયે, તો પણ હજુરની આગળ કહેવામાં ચરમ ચી ? આપણા આખા રાજ્યમાં મોટીના ધરમાં જેવું માણસ છે, એવું તો કોઈ જગ્યાએ નહિ. અરે ! ખુદ માલિકના અંતઃપુરમાં પણ નહિ.'

હજામની જીભને તાણુ ન હતું. આંખોના મચકારા મારતાં-મારતાં જોણે વાતનો મમરો મૂક્યો. રાજ પાસે તે વેળા બે-ચાર આવા જ પુણ્યમતખોરો સિવાય બીજા કોઈ જ ન હતું. બધાએ હજામની વાતમાં ટાપસી પૂરી. રાજપુ' અંચળ મન કાણુ વારમાં વિચારોના ચક્રોએ ચડયું. જીવાએ વિકારનાં વિષને વધારવા માંડયું. 'શું રૂપ ! શું તેજ ! અરે શું સૌંદર્ય' બધે ઇંદ્રલોકની અપસરા; હજુર આવું રૂપ તો જીવનભરમાં જોયું નહિ હોય.' હજામની હુશી ભતને બોલવાની કલા કોઈની પાસેથી શીખવાની હોતી નથી.

રાજની મનોવૃત્તિમાં વિકારપુ' ઝેર આમ ધીરે રહીને

પ્રવેશતું ગયું. ‘આવી સુંદર સ્ત્રી મારા મોદીને ત્યાં ! એક વખત એને જોઈતો લેવી, અને પછી એની શી તાકાત છે કે મારી ‘હા’માં એ ‘ના’ કહી શકે ?’

અવસર પામીને જીવો હજમ, રાજાની દાઢ ગળી થઈ છે, એ જાણીને કહ્યા કરતો : ‘માલિક ! આવું સ્ત્રીસ્તન એ તો આપના રાજમહેલમાં જ શોભે. કાગડાના કંઠે મોતીની માળા ન હોય. હીરાનો હાર તો રાજાના ગળે જ દીધે.’

રાજાએ આથી મોદીની સ્ત્રીને લલચાવવા પેંતરા શરૂ કર્યા. પોતાના ખાસ હાસ દાસી દ્વારા કિંમતી વસ્તુઓ નિર્મળાને તેણે ભેટ મોકલવા માંડી. શાણી નિર્મળા રાજાની ખુરી દાનત જાળી ગઈ આવા હૈયાવિનાના રાજવીની મહેરબાની એ આગના ભડકા સાથેની રમત છે, એમ એ તરત પામી ગઈ. પોતાનાં મદામૃદ્ય શીલધનને સાચવવા માટે એ સમગ્ર દત્તી ગળ કરતાં અવસર આવે કળથી કામ લેવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો.

નિતનિત મોકલાતી ભેટો નિર્મળા આમ આનાકાની વિના સ્ત્રીધારી હોય છે; એ જાણ્યા પછી રાજાએ નક્કી કર્યું. ‘મહેર પાંખી પાંજરામાં આવી ગયું છે.’ કારણ કે વિકાર-વચ્ચ આત્માઓની રુદ્ધિ, એના પોતાના માનસિક, વિકારોના પર્યાય એને લાગે છે. ‘જેવી દૃષ્ટિ તેવી રુદ્ધિ’ એ લોકોક્તિ આવા આત્માઓનાં માનસનું પ્રતિબિંબ પાડી જાય છે.

રાજાએ નિર્મળાને મળવા માટે હવે નવો તૃપ્તો ગોઠવ્યો. તેણે જાણ કામ જતાવી, મોદીને એક અડવાડીયા માટે

પરગામ જવાનો આદેશ કર્યો. ધર્મમિત્રે જ્યારે નિર્મળાની આગળ પરગામ જવાની વાત કરી, એટલે ચતુર એવી તે, રાજાની દાનત બણી ગઈ. તેણે જતી વેળા, પતિની સમક્ષ અથઈ ઇતિ સુધી હકીકત કહી સંભળાવી.

ધર્મમિત્રને નિર્મળાની પવિત્રતા, દૃઢતા તથા ધીરતા પ્રત્યે પૂર્ણ અહા હતી. ભાનભૂલા રાજાને ઠેકાણે લાવવાની નિર્મળાની ચતુરાઈ માટે મોદીને માન હતું. એ પરગામ ગયો. ઘરનાં દાસ-દાસીઓને નિર્મળાએ સાવધ રહેવા પૂચના કરી દીધી.

રાજાએ ખીલ સવારે ખાસ માણસ દ્વારા છૂટું કહેણ મોકલ્યું. 'આજે સાંજે રાજાજી તમારે ત્યાં આવવાના છે' નિર્મળા પહેલેથી આ બાજુની હતી. તેણે રાજાને યોગ્ય બધી તૈયારીઓ કરાવી રાખી.

સાંજ પડી. દીવાળતી થયા, પણ પ્રભાતના આલિંગ ગણાતા જીવીનાં હૈયામાં પાવભાવનાનું અંધારું વધુ ગાઢ બન્યું. વસર મેળવી છૂપી રીતે તે મોદીના ઘરમાં પૂર્યો. મોદીની એ દીવાળખાતું ખાસ ચણગારીને રાખ્યું હતું. દાસ-દીઓ દ્વારા રાજાના આતિથ્ય માટે તેણે બધી તૈયારીઓ રાખી હતી. રાજાને એકાંત ભેઈવું હતું. નિર્મળાના - સૌંદર્યની પૂઠે પાગલ બનેલા પ્રભાતને આજે કાંઈ ભાન ન હતું. તે નિર્મળાને મળવા, તેની સાથે એકાંત માણવા ખૂબ જ અધીરો બન્યો હતો.

વી. રા. ને પ્ર. પ્ર. ફા. ૭

[૨]

આ બાજુ શેઠાણીના આદેશ મુજબ, ઘરના નોકરોએ રાત્રીને સારુ, ખાણ તથા પીણા માટે એક પછી એક વાનીઓ સુવર્ણજડિત થાળાઓમાં, મહામૂલ્ય કવોળાઓમાં હાજર કરવા માંડી. સુંદર, મોહક તથા સુગંધી ગુલાબનંબુને થાળ રાત્રીને માટે ત્યાં ગોઠવાયો. એક પછી એક ગુલાબનંબુને જોતાં રાત્રીના મોઢામાંથી પાણી છુટ્યું. ખાસ પોતાની પ્રિયતમાએ પોતાના માટે તૈયાર કરેલી વાનીઓને હાથમાં લઈ રાત્રી મોઢામાં મૂકવા માંડ્યો.

પણ ત્યાં અગ્રાનક એની દૃષ્ટિ એ મીઠાઈ પર પડી. એ બધી મીઠાઈ થોડી થોડી ખવાયેલી-કોઈની એંઠી કરેલી એને જખાઈ. ગુલાબનંબુ કોઈએ મોઢામાં મૂકીને ખાઈને છાંડેલાં દોય એમ એને લાગ્યું.

તરત જ સત્તાવાદી સ્વરે તેણે હુકમ કર્યો. ‘કોણ છે અહીં ?’

“ ૭. લગ્નુર હું છું. ” કહી એક દાસી ત્યાં હાજર થઈ ગતીએ પૂછ્યું : ‘આ બધા થાળ કોણે મોકલ્યા છે ?’

‘ મલિક ! અમારા શેઠાણીએ ’

રાજાનો ગુસ્સો નરમ પડ્યો. તેના હૃદયમાં રહેલો
મોહ વધુ વેરા બ-યો. તેણે વિચાર કર્યો: 'હમણાં થોડીવારમાં
સુંદર શલ્યમારોમાં મજા થઈ તે આવશે' એટલામાં રાજાને
માટે પીણું ફાજર થયું. જુદા જુદા રંગના ૧૫-૨૦ મહા
મૂઠ્ય ખાલાઓમાં થોડું થોડું ફેસરી દૂધ નાંખેલું હતું.
રાજાએ એક પછી એક ખાલો ઉપાડ્યો. એકમાંથી બીજામાં
અને બીજામાંથી ત્રીજામાં એણે હાથ મૂક્યો; એ બધા
ખાલાઓ હાથથી ઉપાડી મોઢામાં મૂક્યા. પણ તેના આશ્ચર્યની
વચ્ચે બધા ખાલાઓમાં એક જ વસ્તુ તેના મોઢામાં પડી.
તેની ધીરતા ખૂટી. તેણે પાસે ઉભેલી દાસીને હુકમ કર્યો.
'ભ, તારી થોડાણીને બોલાવી લાવ !' તરત જ બાલુના
કમરામાંથી નિર્મળા ત્યાં આવી.

એણે અનુપમ તેજસ્વી દેહ-લાવણ્ય ઝગ-ઝગારા
મારતું આખા ખંડને અજવાળી રહ્યું હતું. રાજાની પિકાર
દ્રષ્ટિમાં આ તેજ અસહ્ય બનતું જતું હતું. પવિત્ર તથા
સત્વચાલી નિર્મળાની ભવ્ય દેહલતા, તેજઃ પૂર્ણ સુખાપ્તિ
અને મધુર સ્મિત સણુગર પ્રજાપાલ રાજાને મૂર્ચિત
બનાવનારાં થયાં.

થોડીવાર નીરવતા છવાઈ. રાજાએ મોન તોડયું. કાંઈક
જૂંઝળાતા મીઠા શબ્દોમાં હસતા હસતા તે બોલ્યો: 'આ
બધી રી રમ આલે છે ?'

'કંઈ રમત માટે આપ કહો છો ?' નિર્મળાએ હૃદયના
ભાવને રૂઢ રાખીને ઉપરટપકે જવાબ આપ્યો.

‘કેમ ? એટલું સમજી શકાતું નથી.’ પ્રજાપાલે ફરી મીઠા અવાજે કહ્યું.

નિર્મળા એની પોતાની ચાલમાં હતી. માર્ગભૂલેલા રાજાને રાહ પર લાવવાનો આ સુંદર મોકો તેણે ધરાવા પૂર્વક ઉભો કર્યો હતો. તેણે ટાણામાં જવાબ આપ્યો : ‘માલિક ! સમજાય છે તે નથી સમજાતું; અને નથી સમજાતું તે સમજાય છે.’

રાજા પ્રજાપાલ મોદીની સ્ત્રીમાં રહેલી આ અજબ ચાલાકીને પહેલવહેલી જોઈ-જાણીને આશ્ચર્ય પામ્યો. રૂપની સાથે ચતુરાઈનું તેજ લાગેલું જોઈ તે હિંગ થઈ ગયો. આવી અળસ સ્ત્રીની વાણીમાં રહેલી ગૂઢતાને પાર કરવા માટે તેણે ખૂબ મથામળ કરી. અકળાઈને તે જોડ્યો : ‘આ કોઈની ખાંધેલી જોંઠી મીઠાઈ અલિ કેમ મૂકી છે ? શું કોઈનું જોડું ખાવાને હું અલિ આવ્યો છું ?’

‘મદારાજ ! જોમાં નવું શું છે ? આપ અલિ શા માટે આવ્યા છો, જો હું ને આપ બન્ને જાણીએ છીએ. પારકી જોંઠને અજાણવા માટે આપ અલિ પધાર્યા છો. જો હવે કયાં અમળ્યું છે ?’ નિર્મળાએ મોતક છતાં વેધક જવાબમાં નાજને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી દીધું.

નિર્મળાએ રાખને કહ્યું: ‘રાજન્! આપ પ્રજના માલિક
છો. પ્રજના પાલક પિતા છો. પ્રજા એ તમારા પુત્ર-પુત્રીરૂપ
મંત્રિ છે. એના યોગ-મેમના રક્ષક તમે છો. પ્રજનાં શીલ,
પ્રજની પવિત્રતા અને એનો ધર્મ આ બધાવના રક્ષક તમે.
આજે તમારી દીકરીરૂપ ગણાતાં અમારા શીલ-ધનને લૂટવા
ચોરની જેમ છુપાઈને અત્યારે અહિં ઘુસી આવ્યા છો, એ
તમારા જેવા પ્રજપાલકને સરમાવનાડું લાંછનરૂપ નથી
ડાગતું? તમારા જેવા પિતા મોનીની એક જેવી મને,
લોઈ-સાંભળી મોહવેલા બનીને જે અકાર્ય કરવા તમે તૈયાર
થયા છો, એ સમભય છે, છતાં તમારા જેવાને એ નથી
સમજતું એ નવાઈ જેવું છે.’

રાજ પ્રજપાલના હૃદયામાં આ શબ્દો આરપાર ઘુસી
ગયા. તેનાં બીડાયેલાં વિવેક ચક્ષુઓ કંઈક ઉઘડવા માંડ્યાં.
તેણે ફરી પૂછ્યું: ‘આ વિવિધરંગી કિંમતી કથોળાઓમાં
એનું એ દૂધ શા માટે થોડું થોડું નાંખ્યું છે? એક જ
ખાલામાં સમાઈ શકે તેમ હવું, તે બધા ખાલાઓ નિરર્થક
કેમ બગાડ્યા?’ નરમ સ્વરે રાજાએ હૃદયની ગૂંચ જણાવી.

નિર્મળા જવાબ આપવા માટે તૈયાર હતી રાજના
સાન-સાન ભૂલેલા પાગલ આત્માને ઠેકાણે લાવવા તે સાવધ
હતી. તેણે પ્રુલાસો કર્યો; ‘મહારાજ! આ ખાલાઓ
બગાડ્યા પણ એની શી કિંમત છે? ખાલાઓ બગાડ્યા તે
પાપ સમજી શક્યા, પણ આપ આપના કરોડો-અબજોની
મૂંઠી કરતાંયે વધુ મૂંઠવવાન આ માનવજાતને બગાડવા

‘કેમ ? એટલું સમજી શકાતું નથી.’ પ્રજાપાલે ફરી મીઠા અવાજે કહ્યું.

નિર્મળા એની પોતાની ચાલમાં હતી. માર્ગભૂલેલા રાજાને રાહ પર લાવવાનો આ સુંદર મોકો તેણે ધરાઈ પૂર્વક ઉભો કર્યો હતો. તેણે ટાણામાં જવાળ આપ્યો : ‘માલિક ! સમજાય છે તે નથી સમજાતું; અને નથી સમજાતું તે સમજાય છે.’

રાજા પ્રજાપાલ મોદીની સ્ત્રીમાં રહેલી આ અજળ ચાલાકીને પહેલવહેલી જોઈ-જાણીને આશ્ચર્ય પામ્યો. રૂપની સાથે ચતુરાઈનું તેજ ભળેલું જોઈ તે દિગ્ગંથઈ ગયો. આવી ચળસાક સ્ત્રીની વાણીમાં રહેલી ગૂઢતાને પાર કરવા માટે તેણે ખૂબ મથામણ કરી. અકળાઈને તે જોલ્લેયો : ‘આ કોઈની ખાધેલી એંઠી મીઠાઈ અહિં કેમ મૂકી છે ? શું કોઈનું એકું ખાવાને હું અહિં આવ્યો છું ?’

‘મહારાજ ! એમાં નવું શું છે ? આપ અહિં શા માટે આવ્યા છો, એ હું ને આપ બન્ને જાણીએ છીએ. પારકી એંટને અવગણવા માટે આપ અહિં પધાર્યા છો. એ દેવે કયાં અજાણ્યું છે ?’ નિર્મળાએ મોઢક છતાં વેધક જવાબમાં રાજાને કપાટ ગળદોમાં કપી દીધું.

ફક્ત આંખખાં રાજા ડધાઈ ગયો. એણે નરિ પાંદરી પરિવ્રિંચિતિ આમ સદસા ઊભી થતી જતણી, એ નિરુત્તર બન્યો.

નિર્મળાએ રાજને કહ્યું: 'રાજન્! આપ પ્રજના માલિક
છો. પ્રજના પાલક પિતા છો. પ્રજા એ તમારા પુત્ર-પુત્રીરૂપ
સંતતિ છે. એના યોગ-દોષના રક્ષક તમે છો. પ્રજાનાં શીલ,
મજબૂતી પવિત્રતા અને એનો ધર્મ આ બધાંયના રક્ષક તમે.
આજે તમારી દીકરીરૂપ ગણાતાં અમારા શીલ-ધનને લૂંટવા
ચોરની જેમ છુપાઈને અત્યારે અહિં ઘુસી આવ્યા છે, એ
તમારા જેવા પ્રજાપાલકને શરમાવનારું લાંછનરૂપ નથી
લાગતું? તમારા જેવા પિતા માદ્રીની એક જેવી મને,
નોઈ-સાંભળી માહચેલા બનીને જે અકાર્ય કરવા તમે તૈયાર
થયા છો, એ સમજાય છે, છતાં તમારા જેવાને એ નથી
સમજતું' એ નવાઈ જેવું છે '

રાજા પ્રજાપાલના હૈયામાં આ શબ્દો આરપાર ઘુસી
ગયા. તેનાં બીડાયેલાં વિવેક ચક્ષુઓ કંઈક ઉઘડવા માંડ્યાં.
તેણે ફરી પૂછ્યું: 'આ વિવિધરંગી કિંમતી ક્યોળાઓમાં
એનું' એ દૂધ શા માટે થોડું થોડું નાંખ્યું છે? એક જ
ખાલામાં સમાઈ શકે તેમ હતું, તે બધા ખાલાઓ નિરર્થક
કેમ બગાડ્યા?' નરમ સ્વરે રાજાએ હૃદયની તૃંચ જણાવી.

નિર્મળા જવાબ આપવા માટે તૈયાર હતી રાજાના
સાન-સાન ભૂલેલા પાગલ આત્માને ઠેકાણે લાવવા તે સાવધ
હતી. તેણે ખુલાસો કર્યો: 'મહારાજ! આ ખાલાઓ
બગાડ્યા પણ એની શી કિંમત છે? ખાલાઓ બગાડ્યા તે
આપ સમજી શક્યા, પણ આપ આપના કરોડો-અબજોની
મૂડી કરતાંયે વધુ મૂલ્યવાન આ માનવજાતને બગાડવા

તૈયાર થયા છો; એતું કેમ ? જૂદા-જૂદા રંગના ખ્યાલા
ઓમાં વસ્તુ તો એક જ હતી, એ આપ જાણી શક્યા; તો
રૂપ-રંગ કે દેહાકૃતિથી જુદી-જુદી ગણાતી સ્ત્રીઓમાં વસ્તુ
તો એક જ છે; છતાં આપ આ રીતે પાગલ બની અધર્મ
માર્ગે જવાને તૈયાર થયા છો એ આપના જેવા નરપુંગવ
ગણાતા રાજવીને કલંકરૂપ અપકૃત્ય નથી શું ? આપના
આ અંધાપાને ટાળવા માટે જ મેં આમ કયું છે, એ
સિવાય આપના અંતરગ્રસ્ત પર આ મોહતું આવરણ કોઈ
રીતે ખસે એમ ન હતું.’

નિર્મળા જેવી સુશીલ સતી સ્ત્રીના મધ્ધમતાપૂર્વક
ગોલાતા શબ્દો રાજના અંતરને અજવાળી ગયાં.

એનાં અજ્ઞાનતાનાં પડખો ફર થયાં.

અને ત્યારથી એનાં જીવનનો રાહ બદલાઈ ગયો.
ખરાબે અઢેલા પોતાના જીવન-નાવને રાહ પર લાવી પોતાના
માટે માર્ગદર્શક ગુરુ તરીકે બનનાર મોદીની સ્ત્રી નિર્મળાના,
પોતા પરના એ અનન્ય ઉપકારને રાત્ર પ્રજાપાલ ત્યારબાદ
જીવનભર કદિ ભૂલી શક્યો નહિ.

એ પાછો ક્યો દર્શનને માટે આવા અકાચેથી.

પ્રત્યેક નારીશક્તિની પવિત્રતાને ।

અને આવી પવિત્ર નારી એ નારાયણી છે.

૭ : એ પાણી ક્યાંથી આવ્યું ?

મોનવનું મન કેટ-કેટલું નિર્જન છે. ધડીક પડેલાં એને મારી વગ્નુ જોતાં રામ ઉદ્ભવે છે. ખીછ ધડીવે એ જ વગ્નુનાં પરિણામમાં પરિવર્તન આવતાં તેને વિદેય જાગે છે. પથ તાતા તથા દૃષ્ટા આત્માઓની રિથિ તે કોઈ જોર જ હોય છે. તેઓ તો પ્રદુર્ગમજન્ય નિરૂનિઓને તરત જ પીછાની લે છે. માટે જ જીવનની પ્રાપ્તિ કષ્ટોમાં સમજાવ તેઓના માટે સદજ બને છે. જાન અને મંત્રી બન્ને વચ્ચે ન સમજાવ તેવું અતર કઈ રીતે રાખવું ? ને રિમશણ મંત્રી સુષુદિએ કઈ રીતે રાજની બમણાને જા તે આ કયા કદો જાય છે

તે વેળા જિતશત્રુ રાજ ચંપાનાં રાજ્યનો સ્વામી હતો. ધારણી પટ્ટરાણી હતી. અહીંનશત્રુ નામે તેને સુવરાજ હતા; તેના રાજ્યનો બધો કારભાર સુષુદિ નામનો અમલો-પાસક તેનો મંત્રી ચલાવતો.

સુષુદિ વિવેકશીલ શ્રાવક હતો. જિતશત્રુ રાજ દરેક કામમાં મંત્રીની સલાહ લેતો. એક વેળા રાજ્યને પોતાના આંગણે મહોત્સવ માંડ્યો હતો. તે નિમિત્તે તેણે પોતાને ત્યાં રાજ્યના અધિકારી, સામંતો તેમજ ધનાઢ્યોને જોજનવું આમંત્રણ કયું.

પાંચ પકવાન. બત્રીસ ચાક ઈત્યાદિ સુંદર પ્રકારની રસવતી તૈયાર થઈ. સહુની સાથે જોજન કરતાં-કરતાં રાજ્યે ખૂબ રસપૂર્વક પોતાની રસોઈની પ્રશંસા કરી.

તેણે કહ્યું : 'આજની રસોઈ ઘણી જ સરસ બની છે. તેવું રૂપ, તેનો રસ, ને તેનો સ્પર્શ કેટલો સુંદર છે ! ભોજન કેવું દીપક, રોચક ને સ્વાદવાળું છે. જમતાં બત્રીશ કોઠાઓને ઠંડક આપે તેવું જમણું, ખરેખર સર્વશ્રેષ્ઠ છે.' આ બધું સહુએ સાંભળ્યું, ને રાજાની 'હા'માં સહુએ હા મેળવી

પણ વિવેકશીલ અને ગંભીર એવા મંત્રીએ થોડીવાર પછી રાજાને જણાવ્યું : 'પ્રભુ ! આપે કહ્યું તે બરાબર છે પુદ્ગલના આ પ્રકારના સ્વભાવમાં કાંઈ પણ નવું નથી, છતાં આ બધી વસ્તુઓ એકાંતે સારી જ છે, કે એકાંતે નબળી જ છે, એમ ન જ કહી શકાય. જે વિષય આજે મનોહર દેખાય છે, તે વિષય બીજી જ ક્ષણે ખરાબ બની જાય છે. જે પુદ્ગલો એક ક્ષણે શ્રવણને ગમે તેવા મધુર હોય છે, તે બીજી ક્ષણે શ્રવણને ન ગમે તેવા કઠોર ને કળંકદ બની જાય છે. અને જે પુદ્ગલો આંખને અત્યંત પ્રસન્નતા આપનારા હોય છે તે કોઈવાર જોવા પણ ન ગમે તેવા થઈ જાય છે. સુગંધી પુદ્ગલો કેટલીક વાર માથું કાઢી જાય તેવાં દુર્ગંધયુક્ત પણ થઈ જાય છે; અને દુર્ગંધી પુદ્ગલો માથાને તર કરે તેવી સુવાસ આપનારા પણ બને છે જે જીભને સ્વાદ આપનારા પુદ્ગલો હોય, તે બીજી ક્ષણે એ સ્વાદ અને આગવા પણ ન ગમે તેવું બને છે. ને વળી મધુર પણ કોઈવાર થઈ જાય છે. જે પુદ્ગલોનો સ્પર્શ કંઈવાર આપણને વારંવાર મન દાય તે જ પુદ્ગલો કેટલીકવાર અકરવા પણ ન ગમે તેવા થઈ જાય છે. ત્યારે

કેટલીકવાર તેથી ડલદું પરિણામ પણ આવે છે. એટલે-અમુક વસ્તુ સારી અને અમુક વસ્તુ ખરાબ છે, એવો એકાંત નિયમ નથી. કેટલીક વાર સરસ વસ્તુ સંયોગોવશાત્ ખરાબ પણ બન્ય છે અને ખરાબ વસ્તુ સુધરી પણ બન્ય છે. એ તો માત્ર પુદ્ગલોનો સ્વભાવ અને સંયોગની વિચિત્રતા છે.

વિવેકશીલ સુબુદ્ધિની આ હકીકત જિતશત્રુને ગમી નહિ, કારણ કે તેના હેવામાં હજુ મિથ્યાસ્વ ઘેરાતું હતું; છતાં વધુ ચર્ચા ન કરતાં તે રૂપ રહ્યો.

એક વાર જિતશત્રુ રાત્ર વોડેસ્વાર યધ્નને મોડા પરિવારની સાથે નગરનો બહાર એક ખૂબ દુર્ગંધ મારતી ખાઈ હતી, ત્યાં યધ્નને જઈ રહ્યો છે. તેમાં રહેલા પાણીનો રંગ ઘણો જ ખરાબ હતો. ગંધ તો સહેલા મડલા જેવી હતી, તેણે ગંદું પાણી સંખ્યાબંધ દીડાઓથી ખદબદતું હતું. ત્યાં તે પાણીની અસહ્ય દુર્ગંધથી તેને નાક ઢાળવું પડ્યું. 'હું કે આગળ જઈને રાત્રએ પોતાના માણસોની આમળ ખાઈના પાણીની દુર્ગંધથી કેટાળીને કહ્યું: 'આના ઘણીને રંગ ઘણો જ ખરાબ છે. અને ગંધ તો ઢોરના લા મુઠકા જેવી છે. એટલા ઉપરથી જ તેના સ્વાદ અને પાંની પણ અટકળ કરી શકાય છે.'

રાત્રની આ વાત પણ સાત્તા અને દ્રષ્ટા મંત્રી સિવાય બીજા બધાએ કબૂલ રાખી. માત્ર સુબુદ્ધિ મંત્રીએ કહ્યું, 'સ્વામિન્! મને તો તમારી આ વાતમાં કંઈ નવાઈ લાગતી

નથી. મેં પહેલાં કહ્યું હતું તે પ્રમાણે આ બધી પુદ્ગલોના સ્વભાવની વિચિત્રતા જ છે.’

રાજા જિતશત્રુને કાંઈક ખોટું લાગ્યું. તેણે સુખ્યુદ્ધિને કહ્યું: ‘તારો અભિપ્રાય બરાબર નથી. મને તો તારું કથન દુરાગ્રહલક્ષણું જ લાગે છે. જે સારી વસ્તુ છે તે સારી જ છે અને જે ખરાબ વસ્તુ છે તે ખરાબ જ છે. તેનો સ્વભાવ પલટાઈ જાય એવું તે કાંઈ બનતું હશે કે ?’

રાજાના કથન પરથી સુખ્યુદ્ધિને લાગ્યું કે, ‘વસ્તુ માત્ર પરિવર્તનશીલ છે’ એ વાત રાજા જાણતો નથી; માટે મારે પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ કરી બતાવીને રાજાને જેન સિદ્ધાંતમાં કહેલું વસ્તુનું સ્વરૂપ બરાબર સમજાવવું જોઈએ.

જેન શાસન કરે છે કે, ‘વસ્તુ માત્ર દ્રવ્યપર્યાય ઉભય રૂપ છે.’ દ્રવ્ય વિનાના પર્યાયો અને પર્યાયો વિનાનું દ્રવ્ય કોઈ શકે જ નહિ. એક દ્રવ્યના અનંતા પર્યાયો પણ દાણે-શણે પરિવર્તન પામી રહ્યા છે. તેમાં પુદ્ગલ તો રાડન, પડન અને ફાંસરૂપ હોવાથી એના પર્યાયો વિચિત્ર રીતે પલટાયા જ કરે છે.’ આ દૃષ્ટીકત રાજાના ધ્યાનમાં આવે માટે મારે ખાઈના આ ગંદા પાણીને જ સુંદર કરી બતાવવું જોઈએ.

આમ વિચાર કરી ઘેર પાછા આવ્યા બાદ મંત્રીએ બહારમાંથી દોરા નવ ઘડાઓ મંગાવ્યા, અને પોતાના મંત્રીના કાંઈ ઘડાઓમાં આઈનું ગંદું પાણી બરાબર ગળીને

જરાવી મંગાવ્યું ત્યારબાદ તેણે તે ઘડાઓ જરાબર જાંખ કરી સાત દિવસ રાખી મૂક્યા. અને તે બાદ બીજા નવ ઘડાઓ મંગાવી તે પાણી તેમાં ફરી ગળીને નખાવ્યું. તથા દરેકમાં તાજી રાખ નખાવી. સાત દિવસ ફરી નવા ઘડા મંગાવી તેણે તે પ્રમાણે જ ફરી આમ કરાવ્યું. આમ સાત અઠવાડિયા સુધી તેણે પાણી વારંવાર પોતાના માણસો દ્વારા ફેરવાવ્યા કયું; તથા તેમાં તાજી રાખ નખાવ્યા કરી.

સાતમે અઠવાડિયે એ પાણીનો વજ્ર, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ સ્વચ્છમાં સ્વચ્છ પાણી જેવો થયો. તે ઇન્ડિયો અને યરીને આહ્વાદ આપે તેવું પચ્ચ, હલકું અને સ્ફટિક જેવું નિર્મળ થયું. એ ઉત્તમ પાણીને વધુ ઉત્તમ બનાવવા મુખ્યદિએ તેમાં મુગધી વાળો, માથ વગેરે દ્રવ્યો ભેળવ્યા અને રાતના સેવકને એ પાણી આપ્યું. તેણે તે પાણી ભોજન વખતે રાતને આપવાની સૂચના કરી. રાતએ ભોજન લીધું. બાદ રાતના સેવકે તે પાણી આપ્યું. જમ્યા પછી રાતએ પાણી પીને તેના ખૂબ વખાણ કર્યા, અને સાથે જમનારા બધા માણસોને તેણે કહ્યું, 'આપણે જે પાણી અત્યારે પીધું તે ઉત્તમોત્તમ છે. શું એનો સ્વાદ ! શું એનો રંગ ! શી એની ગંધ અને કેવી એની દિમ કરતાં એ વધારે શીતળતા ! હું તો આવા પાણીને સર્વશ્રેષ્ઠ જળ કહું છું.' વખાણ કરતા કરતા રાતએ સેવકને પૂછ્યું, 'આ પાણી તે ક્યાંથી મેળવ્યું ?'

સેવક બોલ્યો : 'મહારાજ ! એ પાણી મંત્રીશરને ત્યાંથી આવેલું છે.'

એ પાણી કયાંથી આવ્યું ?

[૧૦૯]

ગજરાતો નથી. વસ્તુના પથથોનું યથાર્થ જ્ઞાન યથાથી વિવેકી આત્માએ પોતાનો સમભાવ ટકાવી બરાબર મધ્યસ્થ રહી શકે છે. આથી રાગ-દ્વેષ તથા કષાયોના યોગે મલિનતા તેના આત્મામાં આવતી નથી. '

શ્રમણોપાસક સુષુદ્ધિ મંત્રીની આવી સરસ વાત સાંભળીને રાજાને જૈન સિદ્ધાંતનું રહસ્ય સમજવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ. ત્યારબાદ સુષુદ્ધિ મંત્રીએ રાજાને જૈન સિદ્ધાંતમાં કેટલું જીવાદિ લત્તોનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. રાજાએ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો.

કેમશઃ સદ્ગુણની નિમિત્તાયે રત્નત્રયીની આરાધના કરી તે બન્ને કર્મ ખપાવીને સુઠિતપદને પામ્યા.

મગધનો નાથ આ બધું સાંભળી અત્યંત મરો. તેનાં
લક્ષિતાવલયાં હૃદયમાં પ્રસન્નતાની લાગણી ઘડી આવી.
'અહા! ધન્ય તે મહાસુનિ! જેના અતુલ્ય તપશ્ચર્યને
જગદ્ગુરુ સ્વયં પ્રશંસે છે. વંદન તે મહર્ષિના ગરહોમાં.'
આમ વિચારી શ્રેષ્ઠિક ત્યાંથી ઉઠ્યો અને તપોવનમાં આગ્યો.

વૃક્ષોની ઘટાઓથી છવાયેલા એ ઉદ્યાનમાં મહારાજાએ
ચોમેર નજર ફેરવી, પણ એ મહર્ષિનાં પુણ્ય દર્શન એને
ન થયાં. આબુખાબુમાં ધારી-ધારીને એણે જોશું તો ત્યાં
એક હાડપીંજર જેવું કાંઈક એની દષ્ટિમાં પડ્યું.

એ જ મહર્ષિ ધનાજી હતા.

છકુ અને પારણે રસ-કસ વિનાનો આયળીલનો
આદાર; એથી એ તપસ્વીનો દઢ દેહ બળેલા બાવળના
કોણમાં જેવો શ્યામ પડી ગયો હતો. એ શ્યામ દેહ પર
તપોબળનું તેજ તગતગી રહ્યું હતું. વાતાવરણ તદ્દન શાંત
હતું. આજન્મ વૈરી પશુઓ પણ એ અબુખારના તપનેજે
વેર-ઝેર ભૂટી શાંતિનો અનુભવ કરતા હતા.

એ મહર્ષિનું મસ્તક તરફા આધેલ સુકાં તુંબકા જેવું
હતું હતું. તેજથી તગતગતા, દિવ્ય પ્રકાશ પાથરી રહેલાં
તે મેંત્રો કોણ ઉતરી ગયેલાં હતાં, જાણે કે આત્માની
કોણમાં તેનું દર્શન કરી રહ્યાં હોય તેવા તે જાણનાં હતાં.
એ જગતના તદ્દન સુકા અને શ્યામ હતા. જુલ નો પતાગનાં
પંડાં જેવી ઝીંકી હતી. કાથ-પગની આંગળીઓ જાણે કે

[૧૨૮]

વીતી રાત ને અગટયું પ્રભાત :

એ મહર્ષિ આજે માનવલોકમાં નથી, છતાં તેઓને
અદ્ભૂત વૈરાગ્ય, ઘોર તપ અને અપૂર્વ આત્મસમાધિ; અને
આપણાં હૈયાને હચમચાવી મૂકે છે. આપણું લાવણીનું દંડ
આજે પણ તેઓને નમી પડે છે. એ મહાપુરુષોના ગુણો
ગાતાં-ગાતાં આપણી જીભ હજુ પણ ટાકતી નથી. આજે
પણ આપણે બોલીએ છીએ,

મુનિવર ચૌદ હજારમાં, શ્રેષ્ઠિક સભા મોઝાર;
વીરે જેને પ્રશંસીયો, ધન ધન્યો અણગાર.

જગદુદ્ધારક ભગવાનશ્રી મહાવીરદેવના જન્મથી માતા ત્રિશક્તાદેવીએ પોતે જોયેલા ચૌદ મહાસ્વપ્નો દ્રવ્યા માની તેઓનું હૃદય સ્પર્ષના મહાસાગરમાં હીલોળા ભરવા માંડ્યું. ભગવાનના જન્મની સાથે તે વેળાએ ત્રણેય લોકમાં શાંતિ, સુખ તથા શીતળતાની નિર્માળ સ્વપ્ના દેલાઈ ગઈ. વાતાવરણમાં પવિત્રતાનો પમરાટ પથરાયો. ખરેખર રાગ દ્વેષ તથા અજ્ઞાનનાં ગાઢ અંધકાર પડળોને વિદારનાર તેજસ્વી-સૂર્યસમા દેવા-ધિતેવ શ્રી મહાવીર ભગવાનનો મહિમા અલૌકિક તથા અદ્ભૂત હતો.

નાના થોડે પ્રાપ્ત થતી શક્તિઓ જગનના સમસ્ત આત્માઓને માટે આ રીતે આરીર્વાદરૂપ બને છે—એ નિઃશંક છે.

અમલકી કીડાના અવસરે બાલ વર્ધમાનકુમાર, દેવને બળે વખત પરાભવ કરે છે. શક્તિગાત્રી વર્ધમાનનાં સર્વ, ધૈર્ય તથા પરાક્રમ કેઈ અજબ કૌટિના છે દેવ છેવટે પરાજ્ય સ્વીકારી બાલવર્ધમાનની સ્તુતિ કરી પોતાના અપરાધની દામા સાચી પોતાના સ્થાને આદ્યો બલ્ય છે. અતુલગણી વર્ધમાનકુમારનાં પરાક્રમની યથોગાથા તે વેળા આભાયે નગરમાં ફેલાઈ.

માતા-પિતા પોતાના પુત્ર વર્ધમાનકુમારને ભણાવવાને માટે પાઠશાળામાં લઈ બલ્ય છે ત્રણ ત્રણ વિશિષ્ટ જ્ઞાનના સ્વામી ભગવાનનાં હૃદયની વિશાળતા સામર કરતાંયે અધિક છે વાણીની ગંભીરતા, આત્માની ધીરતા અદ્ભૂત છે. પાઠશાળાના શિક્ષકને જ્યારે સમજાય છે કે, આ બાલક તો જ્ઞાનનો સ્વધંભુરભણ છે, ત્યારે તે પાઠક પોતાના હૃદયની શંકાઓ પ્રગટ કરી બાળ વર્ધમાનકુમાર પાસેથી સમાધાન મેળવે છે.

યૌવનવયે ભગવાન મહાવીર, યથોક્તાની સાથે પાર્શ્વમહર્ષુ કરે છે જળકમળની જેમ નિર્લેપ બનીને સંસારના સુખોમાં મહાવીર ભગવંત હૃદયથી વિરહા રહે છે. ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ તથા સમૃદ્ધિ, રાજ-પાટનાં અપાર વૈભવો, આ બધાંયની વચ્ચે વૈરાગ્ય રંગથી રંગાયેલા ભગવાન વીરનો મહાન આત્મા ઉદાસીનપણે અનાસકત ભાવે રહે છે.

જગદુદ્ધારક ભગવાનશ્રી મહાવીરદેવના જન્મથી માતા ત્રિશલાદેવીએ પોતે જોયેલા ચૌદ મહાસ્વપ્નો દ્રવ્યા માની તેઓનું હૃદય હર્ષના મહાસાગરમાં હીલોળા ભરવા માંડ્યું. ભગવાનના જન્મની સાથે તે વેળાએ ત્રણેય લોકમાં શાંતિ, સુખ તથા શીતળતાની નિર્મળ સ્વપ્ના દેલાઈ ગઈ. વાતાવરણમાં પવિત્રતાનો પમરાટ પથરાયો. ખરેખર રાગ દ્વેષ તથા અજ્ઞાનનાં ગાઢ અંધકાર પડળોને વિદારનાર તેજસ્વી-સૂર્યસમા દેવાધિદેવ શ્રી મહાવીર ભગવાનનો મહિમા અલૌકિક તથા અદ્રશ્ય હતો.

જન્મ થતાંની સાથે દેવ-દેવેન્દ્રોનાં ઇંદ્રાસનો કંપી ઝિકા. અસંખ્યાત દેવ-દેવીઓનાં પરિવારની સાથે ઇન્દ્રોએ મેદુ શિખર પર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો જન્મ મદોત્સવ ઉજવીને પોતાની જાતને ધન્ય જનાવી. પૂર્વકાલીન અનેક ભવોની કન્કટ કોટિની આરાધનાના પ્રભાવે ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનું પુન્યનેજ ખરેખર અપ્રતીમ છે. શકેન્દ્રને ભગવાનનાં ગરીરગળા વિષે શંકા જાગે છે, તે વેળા અનંત-ગત્રી શ્રી વીરભગવાને પોતાના પગના અંગૂડાથી લાખ-લાખ પેશનના મેરુને કંપાવ્યો, બાળ એવા વીરભગવાનનું એ દેવું અખણ પરાક્રમ ?

નાના યોગે પ્રાપ્ત થતી શક્તિઓ જગતના સમસ્ત આત્માઓને માટે આ રીતે આશીર્વાદરૂપ બને છે—એ નિઃશંક છે.

અમલકી કીડાના અવસરે બાલ વધ્ધમાનકુમાર, દેવનો બળે વળત પરાભવ કરે છે. શક્તિગાત્રી વધ્ધમાનનાં સર્વ, ધૈર્ય તથા પરાક્રમ કોઈ અજળ કોટિનાં છે. દેવ છેવટે પરાજય સ્વીકારી બાલવધ્ધમાનની સ્તુતિ કરી પોતાના અપરાધની ક્ષમા યાચી પોતાનાં સ્થાને આસ્યો જાય છે. અતુલમલ્લી વધ્ધમાનકુમારનાં પરાક્રમની યથોગાથા તે વેળા આખાયે નગરમાં ફેલાઈ.

માતા-પિતા પોતાના પુત્ર વધ્ધમાનકુમારને ભણાવવાને માટે પાઠશાળામાં લઈ જાય છે. ત્રણ ત્રણ વિશિષ્ટ જ્ઞાનના સ્વામી ભગવાનનાં હૃદયની વિચાળતા સાગર કરતાંયે અધિક છે વાલીની ગંભીરતા, આત્માની ધીરતા અદ્ભૂત છે. પાઠશાળાના શિક્ષકને જ્યારે સમજાય છે કે, આ બાલક તો જ્ઞાનનો સ્વયંભુરભણ છે, ત્યારે તે પાઠક પોતાના હૃદયની શંકાઓ પ્રગટ કરી બાળ વધ્ધમાનકુમાર પાસેથી સમાધાન મેળવે છે.

યૌવનવયે ભગવાન મહાવીર, યથોદ્દાની સાથે પાંજુમહજ્જુ કરે છે જળકમળની જેમ નિલેપ બનીને સંસારના સુખોમાં મહાવીર ભગવંત હૃદયથી વિરક્ત રહે છે. તદ્ધિ-સિદ્ધિ તથા સમૃદ્ધિ, રાજ-પાટનાં અપાર વૈભવો, આ બધાયની વચ્ચે વૈરાગ્ય રંગથી રંગાયેલા ભગવાન વીરનો મહાન આત્મા ઉદાસીનપણે અનાસક્ત ભાવે રહે છે.

વૈરાગ્યના મહાસાગર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ, ત્રીશ વર્ષની ભરજીવાનીમાં વૈભવો, ઋદ્ધિ તથા સંપત્તિઓના અઢળક સાધનોને લાત મારી, કાર્તિક વદિ ૧૦ના મંગળ દિવસે ત્યાગના પવિત્રમાર્ગે પ્રયાણ આદરે છે.

ભગવાન શ્રી મહાવીર, રાજઋદ્ધિનો ત્યાગ કરીને સંસારને એક જ ઉપદેશ આપી રહ્યા છે. ‘સુખ ભોધતું હોય, શાશ્વત, અખંડ તથા સ્વતંત્ર સુખ મેળવવું હોય તો સંસારના માયા, મોહ તથા મમતાનાં બંધનોને ત્યજ દો. આત્માને પામર બનાવનાર આ બધા ભાવશત્રુઓનો પરાજય કરનાર જ વીર બની શકે છે. વીરતાનો, ઉન્નતિનો તથા આત્મપ્રગતિનો આ જ એક રાજમાર્ગ છે.’

સ્વેચ્છાએ સંસારના સુખોને સાપ જેમ કાંચળી ફેંકે તેમ ત્યજીને સંસારમાંથી નીકળતા શ્રી વર્ધમાનકુમાર આ રીતે સંસારનાં સુખોની અસારતા જગતને સુણાવી રહ્યાં છે

સંયમ સ્વીકાર્યા પછી, ભગવાન વીર પ્રભુ, સાડ બાર વર્ષ સુધી ઉમ્ર તપ તથા ઘોર ઉપરાગોને હૃદયની પ્રગટતાપૂર્વક અગ્રુવં ધૈર્યથી સહન કરતા રહે છે. અનંત બળના સ્વામી તેઓ કોઈના પ્રત્યે પણ અરે! પોતાની જાત પર બળંદર ઉપદ્રવો કરનાર પ્રત્યે પણ, કોપ કરતા નથી. કોઈના પ્રત્યે દોષ નહિ રાખતા તેઓ પોતાના પૂર્વ હૃદયને બાવલવા જતનું રહે છે. બહારથી, અંદરથી તથા બન્ને રીતે યમ, ઉપરામ તથા પ્રગમને ધારણ કરનાર શ્રી વીરભગવંતનું દેહ અદેહર મેલ કરતાં અધિક હનું.

ક્ષમાના સાગર ભગવાન શ્રી મદાવીરે પોતાના બળને કે આત્મશક્તિનો ઉપયોગ, કેવળ નિજના ભાવશયુ ક્રમ કષાયોને છૂટવાના માગે જ કર્યો. ત્યારથી ભગવાન વધમાન સ્વામી વીરના વીર મદાવીર તરીકે ત્રણેય લોકમાં પ્રસિદ્ધ થયા. સત્વશાળી ભગવાન મદાવીર ગોવાળ જેવા હુદ્દ માનવો કે સંજમ જેવા હીન હેરો દ્વારા કરાતા ઉપસર્ગોને સમભાવપૂર્વક સહન કરે છે. ક્ષમામાગર વીરભગવંત આ બધા ઉપસર્ગોનાં દુષ્ટલ તોફાનોની વચ્ચે મેરુની જેમ અકંપ રહે છે.

ક્રમવિવશ આત્માઓની ભાવદયા ચિંતવતાં વૈરાગ્ય-વાસિત ભગવાન મદાવીર ત્યાગના માગે સંયમપૂર્વક અમ મતપણે વિહરી રહ્યા છે. ત્યાગને હીપાવનાર ક્ષમા ખરેખર તેઓનાં છવનની નિર્મળતાને વધુ રંગી રહી છે. આથી કહી શકાય કે-‘સાચું બળ તે જ કે જે બળ દ્વારા ખરાબ કરનારનું બહુ કરવાની અપૂર્વ ક્ષમા, અનુપમ ધીરતા કે અતૌકિક વીરતા ઇત્યાદિ સ્થેને છવનમાં સ્તબ્ધ હોય. સંયમ કે વિવેક વિનાનું બળ કેવળ પાશવી જ કહી શકાય.’

આને આપણી આસપાસ જે બની રહ્યું છે, તેનો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરતાં સ્થેને સમજી શકાય છે કે, ‘બુદ્ધિ શક્તિ કે સંપત્તિને પામેલા માનવો આને અહં-મમતાના તોફાની નાદે ચઢીને જગતમાં અકાળે સર્વનાશને આમંત્રી રહ્યા છે’ આની સામે ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાં છવન છવીને સંસારને છૂટી જનારા, ભગવાન શ્રી મદાવીરહેવના આ બધા શુભે આપણને કોઈ અપૂર્વ જોષપાઠ આપી બય છે.

વૈરાગ્યના મહાસાગર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ, ત્રીશ વર્ષની ભરજીવાનીમાં વૈભવો, ઋદ્ધિ તથા સંપત્તિઓના અઢળક સાધનોને લાત મારી, કાર્તિક વદિ ૧૦ના મંગળ દિવસે ત્યાગના પવિત્રમાર્ગે પ્રયાણ આદરે છે.

ભગવાન શ્રી મહાવીર, રાજઋદ્ધિનો ત્યાગ કરીને સંસારને એક જ ઉપદેશ આપી રહ્યા છે. ‘સુખ ભોધતું હોય, શાશ્વત, અખંડ તથા સ્વતંત્ર સુખ મેળવવું હોય તો સંસારના માયા, મોહ તથા મમતાનાં બંધનોને ત્યજ દો. આત્માને પામર બનાવનાર આ બધા ભાવશત્રુઓનો પરાજય કરનાર જ વીર બની શકે છે. વીરતાનો, ઉત્તતિનો તથા આત્મપ્રગતિનો આ જ એક રાજમાર્ગ છે.’

સ્વેચ્છાએ સંસારના સુખોને સાપ જેમ કાંચળી ફેંકી દે તેમ ત્યજીને સંસારમાંથી નીકળતા શ્રી વર્ધમાનકુમાર આ રીતે સંસારનાં સુખોની અસારતા જગતને સુણાવી રહ્યાં છે.

સંયમ સ્વીકાર્યા પછી, ભગવાન વીર પ્રભુ, સાડા બાર વર્ષ સુધી ઉમ તપ તથા ઘોર ઉપસર્ગોને હૃદયની પ્રસન્નતાપૂર્વક અપૂર્વ ધૈર્યથી સહન કરતા રહે છે. અનંત બળના દવાથી તેઓ કોઈના પ્રત્યે પણ અરે ! પોતાની જાત પર બધાં કર ઉપદ્રવો કરનાર પ્રત્યે પણ, કોપ કરતા નથી. કોઈના પ્રત્યે રોષ નહિ રાખતા તેઓ પોતાના પૂર્વ દુષ્ટતાને અપાવવા તત્પર રહે છે. બહારથી, અંદરથી તથા બન્ને રીતે ગુણ, ઉપશમ તથા પ્રગમને ધારણ કરનાર શ્રી વીરભગવાનનું નામ જાહેર કરતાં અધિક હનું.

ક્ષમાના સાગર ભગવાન શ્રી મહાવીરે પોતાના બળને કે આત્મશક્તિનો ઉપયોગ, કેવળ નિજના ભાવશયુ ક્રમ કષાયોને છતવાના માર્ગે જ કર્યો. ત્યારથી ભગવાન વધમાન સ્વામી વીરના વીર મહાવીર તરીકે ત્રણેય લોકમાં પ્રસિદ્ધ થયા. સત્વશાળી ભગવાન મહાવીર ગોવાળ જેવા દુર્દ માનવો કે સંગ્રમ જેવા હીન દેવો દ્વારા કરાતા ઉપસર્ગોને સમભાવપૂર્વક સહન કરે છે. ક્ષમામાગર વીરભગવંત આ બધા ઉપસર્ગોનાં તુચ્છ તોફાનોની વચ્ચે મેલેની જેમ અકંપ રહે છે.

ક્રમવિવશ આત્માઓની ભાવદયા ચિંતવતા વૈરાગ્ય-વાસિત ભગવાન મહાવીર ત્યાગના માર્ગે સંયમપૂર્વક અમ-નતપણે વિહરી રહ્યા છે. ત્યાગને દીપાવતાર ક્ષમા ખરેખર તેઓનાં જીવનની નિર્મળતાને વધુ રંગી રહી છે. આથી કહી શકાય કે—‘સાચું બળ તે જ કે જે બળ દ્વારા ખરાબ કરનારનું બહુ કરવાની અપૂર્વ ક્ષમા, અનુપમ ધીરતા કે અત્યંત વીરતા ઇત્યાદિ સ્થેને જીવનમાં લગત હોય. સંયમ કે વિવેક વિનાનું બળ કેવળ પાશવી જ કહી શકાય.’

આને આપણી આસપાસ જે બની રહ્યું છે, તેનો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરતાં સ્થેને સમજી શકાય છે કે, ‘શુદ્ધ શક્તિ કે સંપત્તિને પામેલા માનવો આને અહ—મમતાના તોફાની નાદે ચઢીને જગતમાં અકાળે સર્વનાશને આમંત્રી રહ્યા છે’ આની સામે ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાં જીવન જીવીને સંસારને છતી જનારા, ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના આ બધા શુભ આપણને કોઈ અપૂર્વ બોધપાઠ આપી બાંધ છે.

આમ સાડાળાર વર્ષો સુધી સદા અપ્રમત્તપણે ઘોર તપ તપી, ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ હવનના તેંતાલીશમા વર્ષે ઘાતીકર્મોને ખપાવી ઋણુવાલિકા નદીના તીરે વૈશાખ સુદિ ૧૦ના પવિત્ર દિવસે કેવળજ્ઞાન લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે.

કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યા પછી, ભગવાન મહાવીરદેવ સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી' જન્યા. સમસ્ત લોકના સર્વદ્રવ્યોના સર્વપર્યાયોને ત્રણે કાળના સર્વ ભાવોને-જોતાં જાણતાં વિચરી રહ્યા છે.

અપાપા નગરીના ઉદ્યાનમાં, તેઓશ્રીએ ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરી, સમસ્ત સંસારના ઉદ્ધારની એક જ કલ્યાણ ભાવનાથી, સદ્ધર્મ માર્ગનો પ્રચાર તેઓશ્રીએ ત્યારથી શરૂ કર્યો. જગતના ભૂખ્યાઓની સાચી ભૂખ ભાંગનાર, તૃપ્તાતુરોની વાસ્તવિક તૃપ્તિને પ્રમાવનાર, દરિદ્રોની ભાવદરિદ્રતા દૂર કરનાર, તથા રોગીઓનાં સાચા રોગોને દાળનાર ભાવહયાના નિર્માણ સ્વયંભૂસાગર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના સદ્ધર્મ-માર્ગને ક્વીકારી સંસારબરના ભવ્ય આન્માઓ તે કાળે તે અવગરે જોતાના આત્મકલ્યાણને સાધવા અમુત્સુક જન્યા.

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે જોતાના સદુપદેશ દ્વારા જગતના આન્માઓને મંત્રી, પ્રમોદ, કરુણ તથા મધ્યસ્થતાના નિર્દોષ વત્તવજ્ઞાનનું અમીપાન કરાવ્યું.

અવનની સફળતા છે. જે કાર્ય સુખ દેખાઈ રહ્યું છે તે કાર્યનિષ્ઠ છે. સુખ કે દુઃખની સંસારમા જે કલ્પના ગુટે છે તે પ્રાદમાનસતા તરફ છે, મિથ્યા જનમણા છે. આથી જ અઃપણને સુખ કે દુઃખ બાપનાર અન્ય કોઈ નથી અન્ય કોઈના પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ, વૈર-વિરોધ ન હોવો જોઈએ.

‘પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે નેત્રી બાપના રાખવી. શુભવાન આત્માઓના શુભે પ્રત્યે દૃઢવનો. સફળાવ કેળવવો, શુભાનુ રાગ એ જ ખરેખર અવનની અદ્ભુત સર્જન છે. ધન, દીર્ઘિતિ કે પ્રતિષ્ઠા કરતાં આત્માને બ્રહ્મજાતી બનાવનાર અનુષ્ઠાન કોટિનો શુભ આ પ્રમાદભાવ છે. દુઃખી, પીડિત કે સંત્રસ્ત દીન આત્માઓના દુઃખોને દાગવા સહિ-સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરવા સજ્જ બનવું તે કડુણ; ખરેખર આત્માનું પ્રાણદાયી ઉત્તમ તત્ત્વ છે તેમજ જે અયોગ્ય આત્માઓ પોતાના પાપોદયે ઉન્માદો જઈ રહ્યા છે, ઉપકારી આત્માઓના સહુપદેશને નકારી રહ્યા છે. આવાઓ ઉપર ઉપેક્ષાભાવ રાખતા શીખવું જોઈએ. નિર્ગુણી કે શુભ દેવી આત્માઓ પ્રત્યે તિરસ્કાર ન જ હોવો જોઈએ.’

ભગવાન મદાવીરહેવના આ સહુપદેશને પાત્રી સંસાર-કરના ત્રણેય લોકના આત્માઓ અજ્ઞાન, પ્રાદ તથા કમં-બંધના પાપમાર્ગથી પાછા વળ્યા, અવનને ધન્ય બનાવી અગમિત આત્માઓ સદ્ગતિને સાધી ગયા.

આચાર-વિચારોની સર્વશ્રેષ્ઠતાનો માગ ઉદ્બોધનાર પ્રમુખ ભગવાન શ્રી મદાવીરહેવે, અધ્યાત્મવાદનો માગ

દર્શાવ્યો; કર્મવાદનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજાવી સંસારમાં સમભાવ કેળવવાનો સદુપદેશ આપ્યો, તથા સ્યાદ્વાદ દ્વારા જગતના પદાર્થોની વ્યવસ્થાનું ભાન કરાવ્યું. આવા યથાર્થદેશક અકારણ ઉપકારી શ્રી મહાવીરપ્રભુ ૩૦-૩૦ વર્ષ સુધી કૈવલ્ય અવસ્થામાં ગામો-ગામ દેશે-દેશ વિચરી રહ્યા છે.

તેઓશ્રીએ પોતાની મધુરી દિવ્ય વાણી દ્વારા અન્યાય આચરનારાઓને ન્યાયનો સન્માર્ગ બોધ્યો. રાજસત્તા ભોગવનારા રાજકુલોને સત્તાનો સદુપયોગ શીખવ્યો. પ્રજાને સહાચાર, સંયમ, તપ, ત્યાગના અમૂલ્ય બોધપાઠો આપ્યા. શ્રીમતોને શ્રીમંતાઈનો સદ્વ્યય કરવાને ઉપદેશ્યું. દાન, શીલ, તપ અને ભાવધર્મનો સન્માર્ગ ભગવાને જગતમાં આ રીતે દેલાવ્યો.

પરિણામે રાજ-મહારાજોએ રાજ-પાટ ત્યજ્યાં. શેઠ શ્રીમતોએ ભોગ સુખો મૂક્યાં દીન-હીનજનોએ દીનતા મૂકી અને સદ્ગુણો જગત ઉદ્ધારક શ્રી મહાવીરદેવના ચરણે પાનાનું જીવન ગર્વસ્વ સમર્પી દીધું.

દશાબ્દ બદ્ર જેવા રાજાઓએ, ધના શાસિભદ્ર જેવા ધનવાનોએ, ચંદનખાત્રા-મૃગાવતી જેવાં સ્ત્રીરત્નોએ ભગવાનનાં ચરણને સ્વીકારી, જીવનને અર્જવાળ્યું. ભગવાનનાં ધર્મગાનમાં સર્વ દોષ ભલ્ય જીવોએ આનમકલ્યાણ સાધવા નિર્મિતિ તથા દેશવિરતિ ધર્મને સ્વીકાર્યો.

- ૧ વર્ષનું સમય આમુષ પૂર્વ કરી, આજથી ૨૪૬૫ વર્ષ પૂર્વે અષાષાનગરી(બિહાર)માં કાર્તિક વદ ૦)) આને વહિ અમાસની રાત્રિના ઉઠલી ચાર ચંદ્રીને સમય બાકી રહ્યો, સમગ્રાયે કમીને અષાઢી મોહનાં ચાલન મુખધામમાં સિધાવ્યા. તે વેળાએ ભગવાન મહાવીરદેવના પ્રથમ જન્મપર શ્રી ઉન્નભૂતિ-શ્રીનમસ્કામી કેવલજ્ઞાનને પામ્યા અને સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી બન્યા.

દેવ-દેવેન્દ્રો, રાજા-મહારાજા, ગ્રેહ-ધીમંતો સર્વ કેળાએ પોતાના આશરણ દિવસસત્ર ત્રિલોકનાથ બ શ્રી મહાવીર દેવને નિર્વાણ કરવાયુક મહોત્સવ નિશાનંદ વદને અણુપૂર્ણ નયને ઉજવ્યો.

સમસ્ત જગતના જ્ઞાતા અજ્ઞાતાઓના જ્ઞાતાતિમિરને-મોહ મિથ્યાત્વનાં ત્રાહ અંધકારને દાગનાર ભાષ દીપક ભગવાનનાં નિર્વાણથી અંધકારપેશ સંસારમાં બંધે દીપકને પ્રકાશ પ્રગટાવવાનો હોય ને માટે માનુષકિક દીવાઓ કરવાની એ રાત્રીએ સરખાન મધ્ય, ત્યારથી તે દિવસ દીવાગી ૫૫ તરીકે ઇનિદાસમાં પ્રસિદ્ધ થયો.

ત્રિલોકનાથ જગત ઉદ્ધારક ધમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર દેવને નિર્વાણ પામ્યે આજે ૨૪૬૫ વરસ વીતી ચૂક્યા છે આજે પણ તે દેવાધિદેવ શ્રી વીરભગવંતનું જ્ઞા લોકોનાર જીવન આપણને એ પ્રમંસદેશ આપી બચાવે -

બની, તમારે સાચું આત્મસુખ મેળવવું હોય તો પુણ્યયોગે મળેલી ઉત્તમ સામગ્રીઓનો તમારે વિવેકપૂર્વક સદ્વ્યય કરતાં શીખવું જોઈએ. તમને આ દેવદુર્લભ માનવદેહ પૂર્વ પુણ્યાર્ધના યોગે મળ્યો છે. બુદ્ધિ મળી છે. શરીર સંપત્તિ તથા સત્તા કે અન્ય ઉત્તમ સાધનો મળ્યાં છે, માટે તેને સુંદર પ્રકારની ધર્મ-આરાધના સાથે દીપાવજો.

‘જ્ઞાનને વિનય, વિવેક તથા વિરતિથી શોભાવજો. બળને દામા, ધૈર્ય તથા સત્વ દ્વારા સફળ બનાવજો. સંપત્તિનો દાન, ઉદારતા તથા લાગણુથી સદ્વ્યય કરતા રહેજો ! શરીર, રૂપ તથા સત્તા કે અધિકાર આ બધાને સદાચાર, વિવેક તથા શાળુપણથી શાળુગારજો ! અને માનવજીવનને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની સાધના દ્વારા સફળ બનાવી આત્માના ભાવરિપુ કર્મદળને જીતી શાશ્વત સુખના ભોક્તા બનજો !’

જય હો, વિશ્વવત્સલ જગતઉદ્ધારક
શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવનો !

૧૧ : વૈરે વૈર શમે નહિ

નંદવંસના વિશાળ સામ્રાજ્યનો પાયો નાંખનાર તે તે
 પાપાને મજબૂત કરવા જનને ને પોતાવર કરનાર મંત્રીશર ૧૬૫૬
 સુદિશાળી વિચારણ તથા પર્મકદાવામિત તપાદટ્ટા દના
 સામ્રાજ્યની ભગમ જોવા સયોગમાં તેમના કાયદા સંપાદ કે
 ને વખતે તેઓ લાચાર દના ખીટ વખતે ખટપટના પરિભ્રામે
 સતા પરથી તેઓ ઉચ્ચી પથા, પણ તે દરેક પરિગિયનિમ' ઉચ્ચનુ
 દેવ' ભગવી, વૈર-એરથી ભરેલાં રાનાવરભ્રમા ભગાનો ને પ્રસ્તુત
 આર્થ' આપણી સામે તેઓ ને રીતે મૂળી ભય છે વૈરને ખૂંચી
 ભવૈર રહી ને રીતે તેઓ જીવના જ મમા વિજયી બને છે તે
 સમજવા-જનભુવા ને જીવનમાં જીવતા તેમના જીવનની આ કથા
 વાંચવા જેવી છે

મુંગધદેશના પાટણગર પાટલીપુત્રના રાજમહેલો પર
 નંદની રાજસત્તાના વિજયી ધ્વજો ફરફી રહ્યા હતા તે
 કાલ તે સમયની આ હકીકત છે.

મગધનું સામ્રાજ્ય યોગેશ્વર વિસ્તાર પામેલું સમૃદ્ધ
 રાજતંત્ર હતું. પરમાદંત મહારાજ ઉદાથીના મૃત્યુ પછી,
 મગધની રાજગાદી પર નંદ આવ્યો હતો. દેવી સદાયથી
 નંદ પાટલીપુત્ર મગધનો રાષ્ટ્રનાયક અને ભાગ્યવિધાતા
 બન્યો હતો. પૂર્વકૃત પુણ્યોદયની એ પક્ષ એક અજબ
 અને અકલ્પ્ય ગતિ છે. ભાત, ભાત, કુળ કે સંસ્કારિતાના
 વારસા વિનાનો ગર્ભકાલનો નાપિતપિતા અને વેશ્યામાતાનો

પુત્ર નંદ, આજે મગધનો સર્વસત્તાધીશ જની પાટલીપુત્રના રાજસિંહાસનનો અધિષ્ઠાતા જન્યો હતો.

પરિવર્તનશીલ સંસારમાં આ બધી વિચિત્રતાઓ સંકળાઈને રહી છે. વિચિત્રતા, વિષમતા અને ખાડા-ટેકરાની રીઢી રમત સમસ્ત સંસારમાં એક સરખી રીતે ચાલુ રહી છે.

નિર્વારસ ઉઠાયીના મૃત્યુ પછીના બીજા દિવસના મધ્યાહ્ને જ્યારે નગરવાસી લોકોએ સાંભળ્યું કે—‘આપણા શહેરની કોઠ વેશ્યાનો હીકરો રાજસિંહાસન પર આરૂઠ થયો છે’ ત્યારે ભલભલા ડાહ્યા ગણાતાઓની બુદ્ધિ બુકી ચઈ ગઈ સહુ કોઈ આ વાત માનવા માટે ઘડિબર ના પાડી દેતા.

પણ નંદ હતો ભાગ્યશાળી. એનું પુણ્ય, થોડા જ કલાકોમાં ફળવાનું છે એવી એને બહેલી સ્વપ્નારે જ ખબર પડી ગઈ હતી. જે રાત્રીએ મહારાજા ઉઠાયીનું મૃત્યુ થયું તે રાત્રીના છેલ્લા પ્રદરના સમયે નંદે એક અમતકારિક સ્વપ્ન જોયું હતું. એણે એ સ્વપ્નમાં સમગ્ર પાટલીપુત્રને પોતાના આંતરગાથી વીંટાયેલું દેખ્યું હતું. સ્વપ્નના ફલાદેશો અકળ દોષ છે, એમ એ જાણતો હતો. કોઠ ઘડીપણે પોતાનું ભાગ્ય ઉઘડી જશે એમ એને ઘણીવાર લાગ્યા કરતું. એ નરન જાગ્યો. સૂણો લિડી, બહેલી સવારે નગર બહારની વીંટીમાં જઈ એ કૂવો ચૂંટી લાવ્યો. અને ત્રીધો નગરના રાજપુરોહિત ઉપાધ્યાયની પાસે એ ગયો.

પહેલાં ફાટવાની હજી તૈયારી હતી ઉપાધ્યાયના મકાનની બહાર ખડખડાટ થયો. 'કેમ છે એ ?' અધીરતાથી ઉપાધ્યાયે પૂછ્યું ને ઉપાધ્યાયે જાણું ઉઘાડ્યું કે તરત જ તેઓના ચરબોમાં ચૂકી પડ્યાં ફૂલચૂંથી માળાઓની જેટ ઉપાધ્યાયનાં જાસન પર તેણે મૂકી. વહેલી સવારે 'યેકું સ્વપ્ન એણે વિસ્તારપૂર્વક ઉપાધ્યાયને કહી સંભળાવ્યું'. 'વાદેશ શાસ્ત્રના સમય' પારંગત ઉપાધ્યાયે કેક નિરૂદ્ધ પારદ્રશ્યની જેમ નંદને નખરીખ મુખી જોળખી લીધો. કેક મહાન સત્તાધીશના ભાગ્યમાં સજા'યેલા લક્ષ્મણ એના અંજ પર તેઓએ જોઈ લીધાં સજાવારમાં આ બધું બની ગયું.

ઉપાધ્યાયે મીન તોડ્યું. ઉપાધ્યાયની વાણીદારા સ્વપ્નનો ફલાદેશ સાંભળવાને નંદ એ વેળા અનિમિષ નેત્રે સાવધાનપણે પોતાના કાનો ફેરડાવી રહ્યો હતો.

ઉપાધ્યાયે કહ્યું : 'મારું એક વચન સ્વીકારવું પડશે નંદ !' આનો જવાબ આપવાને નંદ કંઈ જોતે તે પહેલાં જ ફરી ઉપાધ્યાયે પોતાનું અપૂર્વ વાક્ય પૂરું કહ્યું : 'નંદ ! આજથી મારી પુત્રી તને સોંપું છું. હું માત્ર છું કે પાટલી-પુત્રનો રાજ્યાધિષ્ઠાતા નંદ મારો જમાઈ બને એમાં મારું ગૌરવ છે.'

નંદ તરત જ પાત્રી ગયો કે મારું સ્વપ્ન મને મહાન બનવાની આગાહી આપે છે. અને પંચ દિવસોના પ્રભાવે અપુત્ર ઉઠાવીના મૃત્યુ પછીની બીજી સવારે નંદ મગધના

પ્રોઠ તે બાળક, ઓય-વોય જેવી બૂમાબૂમ ન્હોતું કરતું પણ ધીરું બની પીડાને સહી લેતું.

જતે દિવસે કપિલને બગર પડી કે એના પુત્રને કોઈ વ્યંતરાદિ તુચ્છ દેવી-દેવતાનો કે ભૂત-પ્રેતાદિનો વળગાડ છે. ભૂત-પ્રેત કે વ્યંતરાદિ શુદ્ધ દેવી-દેવો અવસરે કોઈપણ નિમિત્તને પામીને માનવજાતને હેરાનગતિમાં મૂકી દે છે. સામાના તીવ્ર અશુભોદયના કારણે આવા દેવો, ભલ-ભલાને પણ પજવી જાય છે એ હકિકત નિઃશંક સાચી છે.

પાપો કરતી વેળાએ કરનાર આત્માઓ હસી-હસીને મોજ કરતાં કરે છે. એમને એ બગર નથી હોતી કે ભોગ-વધાના અવસરે એ કર્મો-પાપો, ઘણી વિગ્રિત રીતે ઉદયમાં આવીને ભોગવાઈ જાય છે કે તે વેળા સમગ્ર શાળા ગણાતાઓની મતિ પણ મૂંઝાઈ જાય છે. તે સમય એવો હોય છે કે, ચેતવાને કે પશ્ચાત્તાપને માટે ઘણું મોડું થઈ ગયું હોય છે.

ફરી એકાદ અવસરે જેન શ્રમણ નિર્મનથો, કપિલાના મકાનમાં વસતિ યાચીને સ્થિરતા કરી રહ્યા હતા. કપિલાને જેન શ્રમણોના ત્યાગ, તપ અને નિર્મળ શીલ ગુણ આદિ મહામૂલ્ય ગુણોની પ્રત્યે પૂર્ણ શ્રદ્ધાભાવ હતો. જેન શાધુ-ઓનાં સંયમી જીવનની પવિત્રતા, પ્રભાવિકતા કે તેજસ્વિતા જગતનાં અન્ય કોઈ સ્થાનમાં શોધી જડે તેમ નથી, એમ એને જેન શાધુઓના લીધેકાલના પરિચય બાદ દૃઢપણે નિશ્ચય હતું.

પોતાના બાળકનો વળગાડ, આવા પારસમણિ સાધુ-
 ॥ સ્પર્શથી ટળી જશે, એવી એને મંપૂણ્ય આસ્થા
 હતા. સમસ્ત સંસારના પદાર્થોમાં કે દૈવી બળોમાં જે
 સામર્થ્ય, તાકાત કે પરચો પાડવાની શક્તિ નથી તે આવા
 વંદનીય નિર્દોષ સાધુપુરુષોનાં ચરણોની રજમાત્રમાં પણ
 રહેલી છે. આમ એ શ્રદ્ધાળુ બ્રાહ્મણની સાદી સમજણ હતી.
 આ સિવાય અન્ય કોઈ ચમત્કારમાં એ માનતો ન હતો.

એકાદ અવસરે પ્રસંગ પામી વેદનાથી પીડાતા તે
 બાળકને ઉપાડી, તેણે સાધુઓનાં આસનની નજીકમાં મૂક્યો.
 પાંચે સાધુઓના આહારપાણી વાપરવાના પાત્રા હતા. પાત્રામાં
 સ્વચ્છ જળ પડ્યું હતું. બાળકનો હાથ લાગતાં પાત્રું વાકું
 વળ્યું અને પાત્રામાં રહેલું જળ તેના શરીર પર ડોળાઈ
 ગયું. જૈન શ્રમણોના પાત્રામાં રહેલાં પ્રાસુક જળના સ્પર્શથી
 કપિલના તે બાળકનાં શરીરમાં રહેલી વ્યતરીતરત જ ત્યાંથી
 તે વેળાએ ભાગી છૂટી. તે દિવસથી તે બાળકનું શરીર
 વ્યંતરીની પીડાથી મુક્ત બન્યું. પુરોહિતના ઘરમાં આ
 બનાવ કોઈ અણુચિન્ત્યો બની ગયો.

જૈન શ્રમણોની નિર્મળ ત્યાગવૃત્તિ અને ઉત્તમવળ
 ધર્મશીલતાનો પ્રભાવ આ રીતે કપિલ બ્રાહ્મણનાં ભક્તિ-
 વાસિત ભદ્રિક હૃદયમાં કંઈગુણે વધી ગયો. કપિલના
 કુટુંબમાં આ હકીકત ત્યારથી ચિરસ્મરણીય બની ગઈ.
 એનાં બાળકનાં ઉદ્ધતતાં ભાવિ માટે ત્યારથી કપિલને જૂળ જ
 આશા-અભિલાષા પ્રગટી.

કલ્પ્ય અને પવિત્ર જળથી પીડામુક્ત થયેલા કપિલનો આ બાળક ત્યારથી કલ્પ્યક-કલ્પક નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. બાળક કલ્પકની ભાગ્યરેખા હવે પલટાવા લાગી. ધીરે ધીરે એ સમજાણો થયો, અને યોગ્ય વયે વિદ્યા, વિજ્ઞાન તેમજ વિદ્વત્તામાં એણે કુશળતા પ્રાપ્ત કરી. તે પોતાના પિતા કપિલના માનનીય સ્થાને આચ્છો. સારાયે પાટલીપુત્ર શહેરમાં કલ્પકની પ્રતિષ્ઠા સારી જેવી વ્યાપક બનતી ગઈ. કલ્પકની નમ્રતા, ધર્મશ્રદ્ધા અને સંતોષવૃત્તિ એને એકાન્ત જીવન તરફ દોરી જતી, જ્યારે લોકપ્રતિષ્ઠા, વિદ્વત્તા અને કુશળતા કલ્પકને બહાર નહંનાં રાજ્યમાં ગિયા અધિકારો પ્રત્યે ખેંચી જતી.

દેવતાયે વર્ષો સુધી કલ્પકના જીવનમાં આ પ્રકારનાં બંને વિપરીત ધર્મો આહુ જ રહ્યા.

[૩]

ગુપ્તાચક્ર કલ્પકના આંગણે, કૃત્તીન ઘરની કળા, લાવણ્ય અને રૂપથી રતિ જેવી કન્યાઓના તેના વડિલો તરફથી પશ્ચિમદક્ષિણ માટે ફોરેજો આવતા. પણ અલ્પપરિશ્રદ્ધી અને મદાચારી કલ્પકનું મન, સંસારની જંતવળમાં પડવાને તૈયાર ન હતું. પ્રજાચારી વિદ્યાર્થીઓથી વીંટાયેલો સુવાન કલ્પક, તેજસ્વી સૂર્યની જેમ પાટલીપુત્ર શહેરમાં દર્શનમાં લગતો આવતો. એની પવિત્રતાથી લોકો એને દેવની જેમ કુશળતા નમસ્કાર લોકમાનસમાં એનું સ્થાન જૂન ગૌરવવાળું બનતું હતું. નહંતા રાજકુળમાં એનો માર્ગ, મર્યાદા ધીરે

ધીરે વધતા ચાલ્યા. પણ ધર્માત્મા કદપક, આ બધાથી તદ્દન દૂરસુંદર રહેતો. એને આ બધા માન-સન્માનની ભૂતાવળો અવાર-નવાર કંટાળો આપતી. પહેલેથી જ જોન સાધુએની પવિત્ર સાધુતાના વાનાવરણમાં ઉછરેલા કદપકને આ બધું ઉપાધિમય ભાસતું

પણ કદપકના જીવનમાં એવો એક અભુચિત્ત્યો બનાવ કેાઈ અજાણી રીતે ભવિત્ત્યતાના બળે બની ગયો, કે જેના થોડે સંસારથી અલિપ્ત, નિરાગ્રાં અને એકાન્ત જીવનની મોજ માણવાના કદપકના મનોરથો તે દિવસથી સાવ ભાગીને ટૂંકા થઈ ગયા. સંજેમરમરના એકાદ પાપાણના સ્વચ્છ કડા પર કપાને જીવન્ત કરી જવાની જેમ કેાઈ શિષ્ટીની કેટકેટલી અભિલાષાઓ જીવનની કેાઈક અસાવધ ધડિપળે ટાંકણાની અણીથી તૂટી પડતા ટુકડાની સાથે થતલા થઈ નય તેમ કદપક માટે પણ અન્યું.

અને ત્યારથી કદપક સંસારી બન્યો. એક પ્રાણલુપ્ત પાણિશ્રદ્ધલુ કરવાની આપત્તિમાં એ મૂકાયો. એકાન્ત જનની એની કદપનાઓ સ્વખવત બની ગઈ. કદપકને રો એ થાક આવતું ત્યારે પોતાના જીવનવહેણની આ પાતી જતી-પણટાતી જતી દિશા માટે ઘડીભર એતું પણ સંશોભના આઘાત-પ્રત્યાઘાતો અનુભવતું.

સારપ્રવેશનાં જીવનની પૂર્વઘટના નામ બની

એની પાડોશમાં એક ગ્રાહ્યણનું ઘર હતું. એ ગ્રાહ્યણને એકની એક ઉપવતી હીકરી, જ્યાં યૌવનના ઉંબરે પગ મૂકવાની સ્થિતિમાં આવી તે અવસરે તે જળોદરના રોગથી પીડિત બની. મોટા પેટવાળી તે ગ્રાહ્યણ કન્યા ચાલી શકવાને માટે કે ધરતી પર પગ મૂકવાને માટે તદ્દન લાચાર હતી. કન્યાનો પિતા હીકરીના આ દુઃખથી દુઃખિત બન્યો. દિન-પરદિન કન્યાનું વય વધતું ચાલ્યું. શહેરમાં ગ્રાહ્યણની આ રોગપીડિત કન્યાનો હાથ ગ્રહણ કરવાને કોઈ ઇચ્છતું ન હતું. તેના બાપની ચિન્તા આ રીતે વધતી ચાલી.

કલ્પકની ભદ્રિકતાનો લાભ લેવાની મુત્સદ્દિતા, કન્યાના પિતાના હૃદયમાં એક વેળાએ ઘોરાવા લાગી. મુત્સદ્દી માનવો ભલભલા ચતુર માણુઓની હુશિયારીને ઠોકવેળા છળી જાય છે. મુત્સદ્દીતાનાં ઢાળે ઢાળે પલટાતાં માયાવી રંગો સદ્દેશ માનવોની સરળ અશુદ્ધિ દ્વારા નથી આવી શકતા.

એક દિવસ કલ્પક જ્યારે તે રસ્તેથી પસાર થતો હતો ત્યારે તે ગ્રાહ્યણે, પોતાની કન્યાને બાજુના એક ઊંડા ખોદી રાખેલા ખાડામાં ધકેલી દીધી અને એકદમ મોટા સ્પર્શ, મજબૂતમાં મૂકાયેલા હૃદયે ગમરાઈને એણે ખૂમાખૂમ કરી કહ્યું : 'અરે ! મારી હીકરી ખાડામાં પડી ગઈ છે. કોઈ આવી એને કાઢે, જે કાઢશે તેને હું મારી કન્યા આપીશ.'

દયાળુ કલ્પકના હૃદયમાં અનુકંપાના ભાવો સતત ભર્યા હતા. એનું કલ્પકદ્રો અન્તર આ પ્રગમની ગંભીરતાથી નજર ન લાગતીવતી બની ગયું. ગ્રાહ્યણ કન્યાના પિતાનાં

ચઢે છે તેની આશુઆશુનાં બેટી વાતાવરણને પામવાની છે તેની છાંટે ઉતરવાની એને અત્યારે જરૂર ન જણાઈ, એણે તરત જ ખાડાની અંદર પડતું મુક્યું તે રાગપીડિત કન્યાને બહાર લાગ્યો.

કન્યાના પિતાએ કદપકને કહ્યું. ‘આ કન્યાને હવે આપ વીકારો ! भारी प्रतिज्ञानो ભંજ હું ન કરી શકું. બૂદેવે હમંથા પ્રતિજ્ઞાના પાલનમાં દંડ અને આમદી હોય છે.’ કદપક આ ન સમજી શક્યો. એ મૌન હતો. સદૃશ્યતાથી એણે જવાબ આપ્યો : ‘કેવળ દયાભાવ, અને કુણાપ્રેરિત લાગણીથી મેં આ કાચું ક્યું છે. આના બદલામાં મારે કાંઈ ભેષ્ટનું નથી’ પણ પેલા પ્રાણીને આ બધું સાંભળવાની જરૂર ન હતી કદપકની ભદ્રીકતાએ અત્યારે તેને પોતાને કિંકર્તવ્યમૂલ સ્થિતિમાં મૂક્યો. કદપક ના પાડી શકે તેમ ન હતું પ્રાણી પોતાની પ્રતિજ્ઞા તૂટે તો પ્રાણ ત્યાગ કરવાને આમદી બન્યો.

જતે દિવસે તે પ્રાણી કન્યા રૂપવતીની સાથે કદપકના રૂગ થઈ ગયા. કદપકે આશુવેદ્યાઓનો અભ્યાસ કર્યો તો. રાગપીડિત પત્નીને પોતાના આંશુપ્રવાહથી તેણે રે ધીરે સ્વસ્થ કરી. રૂપવતીનો મૂળ વ્યાધિ કદપકના ઉપચારથી સર્વથા દૂર થયો.

રૂપવતી સાથે કદપકનો શુદ્ધસંસાર આમ વર્ષોના વર્ષો સુધી ધાર્મિકતાના પવિત્ર વાતાવરણમાં પસાર થતો ગયો. વિદ્વતા, કૃત્યગતા અને અપૂર્વ ધર્મશ્રદ્ધાથી લોકદૃશ્યના

સિંહાસન પર કદપકનું સ્થાન વિશેષ સ્થિર ચતુ ગયું. પણ એને આ લોકપ્રતિષ્ઠા, માન કે ખ્યાતિ શબ્દની જેમ ખૂંચતી. એ એનાથી વધુ નમ્ર જાની અસ્પૃશ્ય રહેવા ઇચ્છતો.

વૃક્ષ જેમ જેમ ફળ, ફૂલ, શાખા-પ્રશાખાઓની સંપત્તિથી સમૃદ્ધ બને છે તેમ તેની આશુળાશુ અર્થાંજનોના ટોળા તેને ગૂંગળાવી નાંખે છે. નમ્ર, ઉદાત્ત અને સ્થિતિ-પ્રગણા વૃક્ષની એ જ મહત્તા છે કે તેને સહુ કેાઈ શોધતા આવે છે અને આવનારનાં માનાપમાનને વૃક્ષ એક સરખી રીતે ગણી જઈ સમચિત્તે તે પોતાની છાયામાં સમાવી દે છે. છતાં એ હોય છે એકલ, અડોલ અને એકાન્તજીવી.

કદપકની યુદ્ધિમત્તાના ગુણુગાનેા રાજા નંદની રાજ-સભામાં થવા લાગ્યા. મહારાજાને કદપકની કુશળતા તેમજ સદાચાર માટે ખૂબ જ આદરભાવ જાગૃત થયો. ‘કદપક જેવો યુદ્ધિશાળી ગ્રાહ્ય પોતાની રાજવ્યવસ્થાનું સુકાન હાથમાં લઈ અમાત્યપદ સ્વીકારે તો કેવું સારું?’ આવી વિચારણાઓ મહારાજા નંદને ઘણી વેળા ઉઠતી, પણ કદપકની નિઃસ્પૃહ, નિઃસ્વર્ગ તેમજ અક્રોધ પ્રકૃતિ માટે એણે ઘણું સાંમજયું હતું.

રાખે છે મારો આશ્રય છે કે, કદપક જેવા ધીર, ગણીર અને પ્રાણ પુણ્યવાનના હાથે જ મગધના રાજસિંહાસન પર નન્દવશનો વિજયવજ્ર ફરકતો રહે.

મહારાજના શબ્દોમાં નમ્રતા હતી વાળીમાં ખીડાશ બરી હતી. સત્તાના સ્થાન પર હોવા છતાં બાળકના જેટલી જ ક્રોધજનના નન્દે અત્યારે ભાષા દ્વારા વ્યક્ત કરી કદપકના અન્તરમાં નન્દના શબ્દોએ વિજયીવેગે એક પળમાં અસર પાડી, પણ બીજી પળે એને પોતાનું પવિત્ર નિર્દોષ અને એકાન્તમિત્ર સાધુજીવન સામે તરવરતું થયું.

એના હૃદયમાં મૂંઝવણનો સાગર ફિલોળે ચડતો એને જણાયો. 'એની ધાર્મિકતા, પાપભીર પ્રકૃતિ અને બાહ્ય કાગથી ભ્રમ મગધ નિર્મ-ધોની ઉપાસનાથી જ-મેલી નિષ્પાપ જીવન જીવવાની અભિલાષાઓ'—આ બધા પોતાના સંકરો એક પછી એક એને દર્શન દેવા લાગ્યાં. ચિત્રપટની રૂપેરી ચાદર પર જેમ દેખે બહારના રહે, તેમ બહારની જતી પોતાનાં જીવનની ગતિ માટે એને લાગી આણું.

એ વધુ વાર મૌન ન રહી શક્યો. નન્દ જેવો મગધનો સમ્રાટ આગુર દૃઢ્યે કદપકના પડતા બોલને સાંભળવા ઉત્સુક હતો. વાતાવરણમાં નીરવ શાન્તિ હતી. આજુબાજુ સર્વ કંઈ કદપકના ગંભીર ભાવોને મુખ પર તરવરતા નેર્ધ શકવાને પ્રયત્નો કરતા રહ્યા. પણ કદપકનું અન્તર કે પ્રગાથ સાગરના ઊંડા જળમાં છુપાયેલા અનર્થ ભંડારની જેમ તે વેગા કંઈથી ન કળાયું.

ધીરે રહી એણે મૌન તોડયું : ‘ રાજન ! જીવનનિર્વાહથી અધિક કાંઈપણ મેળવવાની મને ઈચ્છા નથી. મિતપરિબ્રહ્મ અને અદ્યારંભ એ બન્ને મારાં પ્રાણપ્રિય જીવનવ્રતો છે. એને ત્યજી હું આપની આજ્ઞાને સ્વીકારવાને નિરૂપાય છું.’

મેં પર પર્વતની દૃઢતા ને આકાશગામી પુરૂષાર્થ, આંખમાં અનન્ત સાગરનું ગાંભીર્ય, વીતરાગદેવના ધર્મની આરાધના દ્વારા આત્મામાં પ્રગટેલ અખંડ પ્રસન્નતા—કલ્પકનાં જીવનની આ સંપત્તિનાં દર્શન એના જવાબમાં ત્યાં બેઠેલા ચક્રોર અધિકારી વર્ગ વાંચી શક્યો.

મગધના સર્વસત્તાધીશનો આગ્રહ કલ્પકના ધર્મવાસિત આત્માના અવાજે આમ નકારી દીધો. નંદની રાજસલા કંપી બિડી. કલ્પકની દૃઢ સત્ત્વશીલતા અને અખંડ ધર્મ-વૃત્તિ આ રીતે જીતી ગઈ. મહારાજ નંદ કલ્પકની પવિત્ર ધાર્મિકતાની આગળ આમ નિરૂપાય બન્યો.

ત્યારથી નંદ, કલ્પક દ્વારા થયેલા પોતાના આ અપ-માનના વેરની વરસાદાન કરવાનો દાવ શોધવા લાગ્યો.

ચેરે ચેર સમે નહિ :

[૧૫૫]

જે આ બધાથી બચી શકે તે જ કષાયોના જયપૂર્વક
સમભાવને કેળવી જીવનને જીવી બાંધ છે, કલ્યાણનો નિષ્કંટક
અને પવિત્ર માર્ગ આ સિવાય અન્ય કોઈ નથી
કલ્પક રાજસભા છોડી ત્યાંથી ચાત્રી નીકળ્યો. ભારે
હૃદયે મહારાજા નંદે આ બધું પી લીધું. પણ કલ્પકના
છિદ્રો તથા શુન્દાઓને જોવાની વૃત્તિ નંદના અપમાનિત
હૃદયમાં ત્યારથી નવી જન્મી.

[૪]

કુમારની સંસારમાં પરિવર્તનો થયા કદે છે. જે
પરિવર્તનો જોટલા બધા જડપી તેમજ અકળ હોય છે કે
જાત-જાતી મતિમાન આત્માઓ પણ કોંઈક રેળા તેના કાય-
કારણની મૂંઝવણે ઉકેલી શકતા નથી.

મહારાજા નંદના રાજ્ય શુનેદમાર તરીકે કલ્પક જેવા
વિદ્વાનને મગધના રાજ્ય દરબારમાં બિભા રહેવાનો આ પ્રસંગ
ખરે ન કલ્પી શકાય તેવો હતો.

કલ્પકના હાથે એક નિર્દોષ આત્માના વધનો શુનેદ
અચરાઈ ગયો હતો. રાજા નંદે એ કૌભાંડ રમ્યું હતું જેમાં
નિર્દોષ કલ્પક અચાનકે સપડાઈ ગયો. આજે તેના તે
અપરાધની તપાસ, નંદની સમક્ષ થઈ રહી હતી.

રાજ્યસભાનું વાતાવરણ મંથીર હતું. રાજ્યના અધિ-
કારી ગણાતા સત્તાધીશોનાં મુખ પર આ પ્રસંગે કાંઈક

અપ્રસન્નતાની રેખાઓ તરવરતી હતી. નિરાન્દ્ર વદને ધમાંત્રા કલ્પક આ બધું જોઈ રહ્યો હતો.

‘કલ્પક ! જોલો, શુનેહગાર તરીકે તમારે તમારા બચાવ માટે કાંઈ કહેવાનું રહે છે ?’ ટાંકણી પડે તો પણ અવાજ સંભળાય તેવા નીરવ વાતાવરણને ભેટી, સત્તાવાદી શબ્દોમાં મહારાજા નન્દે કલ્પકને કહી સંભળાવ્યું. શબ્દોમાં કડકાઈ હોવા છતાં નન્દનાં હૃદયમાં કલ્પક જેવા વિદ્વાનને માટે અત્યંત આદરભાવ હતો. કલ્પકનો શુનો પોતાની ખટપટથી જિલો થયો હતો. આ હકીકત નન્દ સારી રીતે સમજતો હતો.

‘રજજી, જે નિર્દોષ હતો, પણ મારી દૃષ્ટિએ દોષિત માની તેનો વધ કરવાનો ગંભીર શુનો મારા હાથે થઈ ગયો છે આ સિવાય અન્ય કાંઈ જ મારે કહેવાનું રહેતું નથી.’ જોલનાં જોલનાં કલ્પકે ગ્લાનિ અનુભવી. એનાં મુખ પર પશ્ચાત્તાપનો ટંખ હતો. એક સાવ નિર્દોષ માનવીને કપાયેનં વશ પડી અજ્ઞાનતાથી જે ખીડા ઉપજતી તે માટે એને પોતાને અકર્મ્ય દુઃખ મળું હતું. એ દુઃખના આઘાત-પ્રત્યાઘાતો એનાં ધીર હૃદયમાં વેદનાના તોફાનો ઉપજતી રહ્યાં હતાં.

નન્દની કચેરીમાં ફરી એકવાર શૂન્યતાની નવા ફરી વળી.

ને ?' પાશમાં દસાયેલા અસહાય શિકારના જેવી કંપકની સ્થિતિ જોઈ ન-દનો આનન્દ આજે નિરવધિ બ-યો.

જવાબમાં કંપકના શબ્દો સ્પષ્ટ હતા. જોલે કહી દીધું : 'અનેદગાર તરીકે તે તૈયારી રાખીને જ હું જાદિ આ-યો છું.' કંપકના આ જોણમાં તેના હેવાનો અપાર વેદના મૂર્તિમંત બનતી હતી મગધના સામ્રાજ્યનો માલીક નન્દ, કંપકનો પાસેથી આ જવાબ મેળવવાને ઇચ્છતો હતો. કંપકની નિરપ્રકૃતતા કે અકમલાને જોમાગી દેવાની જોની વર્ષોજૂની ભાવનાઓ આજે આ રીતે ફળતી જો પોતે જોઇ શક્યો જોલે કંપકને કહી સંભળાવ્યું : 'કંપક જેવા પુરુષ-સ્ત્રને તેના અનાની શિક્ષા જો જ કે, જોલે આજથી નન્દના વિશાળ સામ્રાજ્યનો મન્ત્રીપુરુષ ઉપાડી સંસારભરમાં નન્દવંશનો લશ્કરી ધ્વજ પોતાની સર્વ સક્તિથી વફાદારી પૂર્વક ફરકતો રાખવો.'

કંપક પોતાના અનાની શિક્ષા મૂક બની સાંભળી રહ્યો તે દિવસથી મહારાજા નન્દના સર્વસત્તાપીય મન્ત્રી તરીકે કંપકની વરત્તી બાહેર થઇ. જેન મન્ત્રીસ્થર કંપકના શિર પર નદવશની સમ્રાજ્ય પુરાના મેદુનારની જવાબદારી ત્યારથી આ રીતે આવી પડી.

કંપકની કુશળતાથી મહારાજા નન્દનું સામ્રાજ્ય તે દિવસથી દિનપ્રતિદિન વધુ સમૃદ્ધ બનતું ગયું. નન્દની રાજસત્તાના ઇર્વાળ રાજવીઓ, કંપકની આ પુરયાર્થના તેજોદેવી બનતા ગયા, પણ પોતાની ધાર્મિકતાના પવિત્ર

સંસ્કારોથી રંગાયેલો મંત્રીપદનો એ અધિકાર કદાચ સતત જગૃત રાખતો હતો. મગધના સામ્રાજ્ય પર મંત્રી તરીકે કદપક, પોતાનો સારો જેવો પ્રભાવ પાડી શક્યો હતો.

જેમ જેમ જૈન મંત્રીશ્વર કદપક, વધુ લોકપ્રિય બનતો ગયો તેમ તેમ તેના રાજ્યના જૂના અધિકારીઓનાં હૃદયે કલુષિતતાનાં કાદવથી વધુ મલિન બનતા થયા. કદપકનું અનિષ્ટ કરવાની વૃત્તિવાળા માનવો પાટલીપુત્રનાં રાજકારણમાં વારંવાર દેખા દેવા લાગ્યા.

જગતના-સંસારના માનવોની એ જ મોટાટી નિર્બંધતા છે કે, કોઈના-સમાનધર્મિના પણ નિર્દોષ ઉત્કર્ષને સહી શકવાની તાકાત એનામાં હોતી નથી એ જ અશક્તિના ચોગે જ્યાં જુઓ ત્યાં ઇર્ષ્યા, અસૂચા અને કિન્નાજોર વૃત્તિનાં પાપો ઘર કરી, સંસારના નન્દનવનને ભડકે બળતું વેરાન બનાવી દે છે. અસંતુષ્ટ હૃદયો બળે છે. નિર્બંધોને બાળે છે અને દેશ કે સમાજની શાન્તિને સળગાવનારી ચીન ગારીઓ વેરી, કુસંપનો આતશ બળતો રાખે છે.

કદપકની શક્તિઓ, મગધના રાજકારણમાં જેમ જેમ ક્રાંતી, કૃત્રી, પાંગરતી બનતી ગઈ, તેમ તેમ કદપકની એ પ્રભાવિકતાથી નન્દના આડોશી-પાડોશી રાજવીઓ મગધની સન્માને નમ્ર ગેવકની જેમ નમતા થયા. પણ કદપકનું મંત્રીપદની ઇર્ષ્યાથી એના જૂના વૈરીઓનાં હૃદયની આતશ અગ્ની વધુ ધીમતી થઈ.

મહારાજા નન્દને મન, કંપક જે રાજ્યનું સર્વસ્વ
તો. કંપક જેવા ધીર, સ્થિર અને કુશળ મંત્રીશ્વરને પામી,
દનો આત્મા મુખનાં સ્વપ્નો સેવી નિરાંતે પોદનો હતો.
નર્મિત હતો, કારણ કે કંપક જેવા જૈન મંત્રીશ્વરના
ભૂત વ્યક્તિત્વ માટે એને સહ્નિવાસ હતો. કંપકની રાજ્ય
સ્થા માટે નન્દને પૂરો વિશ્વાસ હતો. આ બધું હોવા
છતાં કંપકના ભૂતા શત્રુઓ એનાં છિદ્રોની શોધમાં હતા.
નન્દનાં દૃઢયમા કંપક પ્રત્યેના અવિશ્વાસ પેદા કરવામાં
આમ એક વેળા તે લોકો ફાવી ગયા.

એ હતો સામાન્ય પ્રસંગ. કંપકને જે બનાવની
પાછળના આ વિફૂલ વાતાવરણની સામાન્ય ગ્રહ પશ્ચ ન
હતી. તે બનાવને એના ભૂતા રાજ્યમંત્રીએ કોઈ નવા જ
પે મહારાજા નન્દના રાજ્યકારણમાં વહેતો મૂક્યો

એ બનાવની ટુંકે હકીકત આ મુજબની હતી.

‘કંપકને ઘેર એના માટા પુત્રના લગ્નનો પ્રસંગ
૧. આ પ્રસંગને ઉજવવાને આર કંપકે પોતાને આંગણે
છાજતી સમગી તૈયારીઓ કરી હતી. મહારાજા નન્દને
પોતાને ઘેર આમંત્રણ આપી, સારાં સારાં શસ્ત્રો તેને બેટ
ધરવાની તેની છમ્મછા હતી. આ માટે નવાં નવાં શસ્ત્રો તેણે
તૈયાર કરાવવા માંડ્યાં.

‘કંપકના ઘેર આ રીતે નવાં શસ્ત્રો વિપુલ પ્રમાણમાં
તૈયાર થઈ રહ્યા છે’-એ હકીકત તેના છિદ્રાન્વેષી અધિકારી

[૧૬૨]

વીતી રાત ને પ્રગટયું પ્રભાત :

મહારાજના શબ્દો આકાશમાં ઘુમરીઓ લેતા આસ-
પાસ ફરી વળ્યા. મગધની સત્તાના પાયા હવે મચ્છી ઉઠતા
હોય તેટલી જ અધીરાઈ નન્દના આ શબ્દોમાં પ્રગટ થતી
જણાઈ. આદેશને માથે ગઢાવી પાટલીપુત્રના રાજ્યકર્મ-
ચારીઓ કદપકના આવાસ ભણી વિહાય થયા.

કદપક મંત્રી હતો, છતાં સત્તાનો મદ એને હજી મુધી
મૂંઝવી શક્યો ન હતો. ધીરનાની સાથે સત્તાને પચાવી
લેવાનું અજીટ આત્મસામર્થ્ય એને વધુ હતું. એને ત્યાં
મગધના સમગ્ર રાજ્યશાસનનો કારભાર ચાલતો હતો.
રાજ્યસત્તાનો છેલ્લામાં છેલ્લો દોર કદપકના હાથમાં હતો.
કદપક પૂર્ણ ગ્રાવધ હતો. શુભ કે અશુભ, પાપ કે પુણ્યઃ
જન્મોની કર્મઘડી આંતર્યુતીઓથી એને કાંઈપણ નવીનતા
ન હતી. ગદ્યથી પરિસ્થિતિઓમાં સમભાવની મનોવૃત્તિ એ
દેશની ગફો હતો. 'ગર્હ કાલનો સામાન્ય ગણાતો કદપક-
હું, આજે મહાન રાજ્યનો તંત્રવાદક છું, આવતી કાલે હું
કોણુ હર્ષશ ? એ ભાવિના ગર્ભમાં છે.' આ બધી ધર્મ્ય
વિચારણા કદપકને હૃદયમાં જાગૃત રાખતી

બેરે બેર શયે નહિ :

ખાંચરે ફરી વળ્યા.

તાજીબીનો વચ્ચે એમણે જોયું, તે શ
હમ ત્યાં ગુપ્ત રીતે તૈયાર થઈ રહ્યા હતા.
હાથથી તે લોકો આ દશ્ય જોનાં રહ્યા.
અવિન્યાસની કુચકાતું લેદી મોજાં ફરી વળ્યું
પોતાના જ ગણાતાં આ બધા માણસોના
વર્તનથી મંત્રીશર કાંઈક વિચારમગ્ન મન્યા.
શક્તિ અને કુનેહથી આનો તોડ કાઢવાને
બધી પરિશિષ્ટિ માપી જોઈ, પણ આ વા
પોતે ન પામી શક્યા.

નન્દના એ વફાદાર સેવકો, થોડીવાર
નીકળ્યા એ ‘કાંઈક’ લઈને આવ્યા. તે રી
ગયા. એ ગયા ને એમના પગરૂષ સંભળ
ત્યાંમુઘી પણ સ્વચ્છ વૃત્તિના મહામંત્રી, મા
આ રમતને ન જોવાથી શક્યા.

કારણ કે નિર્મળ હૃદયના માનવો
હોય છે. જ્યારે પાપાત્માઓ એમરથી શ

[૫]

એ પણ અવસર ફરી આવ્યો.

ન્યાયની અદાલતે કેવળ ન્યાયનું નાટક ભજવી લીધું અને કલ્પકને તેના ગુન્હા બદલ શિક્ષા કરાવી કે, ‘નન્દના દુશ્મનો સાથે ભળી, મગધની સત્તાનો સર્વનાશ કરવાનું છૂપું કાવત્રું રચવાના ગુન્હેગાર કલ્પકને, તેના કુટુંબ પરિવાર સહિત અંધારા કારાવાસમાં જીવનપર્યંત ધકેલી દેવામાં આવે છે.’

સત્તાનો અમલ તરત જ શરૂ થયો. નિર્દોષ કલ્પક, તેના કુટુંબ પરિવારની સાથે પાટલીપુત્રની કોઈક અંધાર-ઘેરી ઊંડી કેટડીમાં પોતાનું જીવન પુરું કરવાની સ્થિતિમાં મૂકાયો. પુણ્ય-પાપની લીલી-સુકીએ મંત્રીશ્વર કલ્પકના જીવનમાં આમ તખ્તાપરના નાટકની જેમ અનેક વિવિધતા-ભરી સ્ત્રીન-સ્ત્રીનેરીઓ ઉભી કરી લીધી જેનદર્શનના કર્મવાદના તત્ત્વજ્ઞાનનું અભીયાન કરનારા તેણે આ વિપત્તિ સમભાવે સારી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

કર્મે ઘટી સંયોગ-વિયોગોની ઇષ્ટાનિષ્ટ પ્રસંગોની આ બધી વિચિત્ર લીલાઓમાં એ ઘડાઇ ગયો હતો. આશી આ અવધારી આપત્તિએ એના આત્માનો કાળૂ લઈ લીધો ન હતો, પણ સ્વમાનભંગનો આ પ્રસંગ એનાં હાથા મગજને પણ ઘની ઘની વેળા અકળામણની વ્યથામાં મૂરી દેતો.

‘નિર્દોષ વ્યવહાર, સાધુવૃત્તિ અને નિઃસ્પૃહ જીવન આ બધું સત્તા પર ચડી જાગતી રાખ્યું. તરવારની અળી જીવનને કાંઈમાં મુક્યું, છતાં પણ પરિણામે આવું

કારખું કલંકઃ' આ બધા વિકલ્પોમાં ઘેરાતા તેણે કેટલાય દિવસો સુધી અન્ન-પાન પણ ત્યજી દીધા.

કલ્પકલ્પ પોતાનું કુટુંબ પોતાના કહેવાતા ગુન્હાની શિક્ષાનું સોગ્ર બની નરકની રૌરવ વેદનાઓને પોતાની આખ આગળ સોગ્રવી રહ્યું હતું. એની વ્યથા કલ્પક જેવા સ્વસ્થ, ધીર અને સત્વશાલીને ખૂબ જ ભેજેલ બનાવી દેતી. પોતાનો ફાટ્યોકુલ્યો સમસ્ત સંમાર, આમ અચાનક કોઈક બેચાર ખટપટી કાવત્રાખોરોની આસુરી લાલસાનો શિકાર બની રમઢોળાઈ જાય એ વિચારની સાથે એ મહામાત્રા પગથી માથા સુધી કંપી ઊઠતો.

એ અધારી કેટલીની રૌર ચાલતા ભોતવતા મંત્રીશ્વરે, એક દિવસે કુટુંબને કહી દીધું : 'જુઓ ! આપણને આ રૌરવ નરકમાં નાખનાર કાવત્રાખોરોને શિક્ષા કરવાનો એ નિશ્ચય કર્યો છે, રાજા નન્દ આપણને રીઝાવી-રીઝાવી વગર મોતે આમ મારી નાંખશે-આમ પશુ કરતાં વધુ કરુણ જીવન પૂરું કરી મરવા કરતાં એક એવો બુદ્ધિશાળી ધીર આપણા માંથી જાયી જાય એવું કરવું આપણે માટે જરૂરી છે. જેથી આ કાવત્રાખોરોને તેનાં પાપોની શિક્ષા આપવાને એ દરેક રીતે સમર્થ બને.' બોલનાં બોલતાં કલ્પકના મુખ પર વિષાદ અને રોષની ચિત્ર-વિચિત્ર રેખાઓ ફરી વળી

પરિવારના આત્મીયજનો આ બધું સાંભળી રહ્યા. પોતાના જીવનની ફાલી-ફુલી નન્દનવાડી આમ અકાળે

કરમાઈ જશે એ હકીકતનો વિચાર પણ ત્યાં રહેલા બધાનાં મનને વલોવી નાખવા માંડ્યો, પણ વેરની વસુલાતની કલ્પનાએ ખીજી જ પળે તે લોકોને સ્વસ્થ બનાવ્યા.

વેદના મિશ્રિત વાણીને શબ્દદેહ આપતાં તેઓએ મંત્રીશ્વરને કહી દીધું.

“ પૂજ્ય ! અમે જીવીએ તો શું અને મરીએ તો શું ? મરણ કરતાં અમારાં જીવનની હવે કાંઈ કિંમત રહી નથી. એક ઘડા જેટલું જળ અને પાંચ શેર ચોખાની ઘેંસ ભોજન માટે મોકલી નન્દ આપણને રીખાવી-રીખાવી મારવા ઈચ્છે છે. કાચા કાનનો રાગ નન્દ, કુદ્ર માનવીઓના માયાવી તાંડવોનો આ રીતે કેવળ સાક્ષી જની રહ્યો છે. જો આ જીવતા હશે તો એ માયી માનવોને યોગ્ય શિક્ષા કરી શકશે. તો જ અત્યાર સુધી આપના હાથે સોળે કળાએ ખીલેલી આ મગધની સમૃદ્ધિ સુસ્થિર જનશે. ”

“ મગધના સિંહાસને નન્દની પાંગરતી વંશવેલ કાઢી-ફૂલી કરવાનું સામર્થ્ય આપ સિવાય અન્ય કોઈમાં નથી. આમ થતાં નન્દ વંશની સમૃદ્ધિના ફળો આરોગવાને આવળા વારસો ગ્રામિણાળી જને તો અમે અમારા બલિદાનની કિંમત પામ્યા એમ માની સંતોષપૂર્વક મરી શકીશું. ”

પ્રસંગ ખૂબ જ કડવું હતો. અંધારી કેટલીના ઊંચાણમાં અવકાશમાં માનવોનાં આ ગખ્દોએ એ વેળાએ વાતાવરણને બદલી દીધું. મહા શક્તિ સુધી મોટા મગનચુંગી મહાલયોની

દેવદુર્લભ સમૃદ્ધિને લોભવનારો મંત્રીશ્વરનો આ સંસાર; પોતાનાં જીવનની આશાને ત્યજી હવે નિશ્ચિંત બન્યો. ધર્માત્મા કલ્પકે, પોતાના આ પરિવારને સંસારના પદાર્થોની ક્ષણિકતા સમજાવી સમાધિમાં રિયર રાખ્યા. ધર્મના તત્ત્વ-નનો લોભ પામી, આ લોકો અંતે સમાધિપૂર્વક મૃત્યુને યા, મહોત્સવની જેમ મૃત્યુને ઉજવી ગયા.

આ બાજુ કલ્પકના સત્તાજ્ઞ યવા બાદ, મગધના પ્રાક્ષાલ્યને ભડકે બળતું જેવાને આતુર નાના નાના રાજ્યો મગધની સત્તાને પડકારવાને તૈયાર થયા. મંત્રીશ્વર કલ્પકની કાપલુભરી યુગ્મસદિતાએ અત્યાર સુધી આ બધાં બળવા-શૈને ધભાવી દીધા હતા. કલ્પકના પુણ્યનેજથી કંપતા રાજ્યોએ હં મેંશા મગધની સત્તાને ચરણે આજોટવામાં જ ગાતાતું સ્વમાન માન્યું હતું. કલ્પકના કાંટાને ઉખેડીને દેડી દેવાની વેરવૃત્તિ આ સત્તાધીયોને વારંવાર અકળાવતી, પણ તેઓ લાચાર બનીને બેસી રહેતા. કલ્પકની પુણ્ય શક્તિ આગળ એ લોકો કોઈ રીતે શાવતા ન હતા.

પણ હવે કલ્પકથી શૂન્ય મગધની સત્તાને, નિજીવ માનનાર આ ખડીયા રાજ્યોએ, મગધના સત્તાધીયની સામે ખુલ્લી રીતે બળવો ઊભો કર્યો પાટલીપુત્રની રાજ્ય-વ્યવસ્થામાં કલ્પકની ગેરહાજરી દરમિયાન તદ્દન અરાજકતા બાપી મધ્દ હતી મગધનું બળ, ભંડાર, સૈન્ય કે જે કાંઈ હતું-તે કલ્પક મંત્રીશ્વરની કુનેહ, આવડત અને વ્યવસ્થા-શક્તિ પર નિર્ભર હતું.

[૧૬૮]

ચીતી રાત ને અગટયુ પ્રભાત:

આને મગધનાં પાટનગરનાં રાજતંત્રમાં સો મણુ તેલે
અંધારું છવાઈ ગયું હતું. મગધસામ્રાજ્યના ખંડીયા રાજ્યો
ને બળવાખોર જન્યા હતા તે નાના રાજ્યોને સત્તા
મેળવવા માટે આ એક સુવર્ણ તક હતી. મગધ પરથી
નંદવંશની સત્તાને ઉખેડી નાંખી, પોતાની સામુદાયિક સત્તા
જમાવવાના કોડો આમ આને આ લોકોને ક્ષણતાં લાગ્યાં.

માનવસ્વભાવની આ નિર્જાળતાએ, વૈરની વસુલાત
લેવાનો તેનો માર્ગ હંમેશા મોકળો કરી આપ્યો છે.
અપકારને બૂલી ઉપકારને યાદ કરવાની સજ્જનતા વૈરવૃત્તિથી
પ્રીયતા આત્માઓના હૃદયમાંથી વિસરાઈ જાય છે. જીવનને
જીવતાં શીખવાડી જીવનનાં અણુધૂપાં ઝેરને મારનાર અમી
એ આ પ્રકારની સજ્જનતા છે. દુર્જનતાના ગાઢ અંધારમાં
સજ્જનતાના પ્રકાશનું મૂલ્ય આંકી શકાય તેવું નથી.

પણ આ નાનકડા રાજ્યો કે નેઓ નિર્જાળ રાજ્યપુત્ર
ભોગવનારા સત્તાના ભૂખ્યા રાજવીઓ હતા, તેઓ ૨
ગદાં ધર્મનાં તત્ત્વજ્ઞાનનો વારસો ક્યાંથી પામી શકે
નન્દની નળગાઇનો લાભ લેવાની એમની વૃત્તિઓ તો અત
કેન્દ્રેસઈ ચૂકી હતી. વૈરવૃત્તિનાં આતમે આ આત્મા
અંતરજ્ઞ જતાવી દીધા હતા. એ લોકોએ હવે છેલ્લી લડાઈ
ચડી લેવાનો નિર્ધાર કર્યો. પોતાના યૌનો સાથે તેઓએ
તગરને ઘેરી લીધું.

પણ તે પહેલાં રાજનીતિના નાટકો બજતી લેવા માટે
હવે દેશ અગધના સર્વસત્તાધીશ મહારાજા નંદને તેઓએ

વેરે વેર શમે નહિ :

[૧૬૮]

કહેણ મોઝદુઃ મહારાજ નન્દની રાજસભામાં જઈ ફરતે
પડકાર કર્યો

મિથ, સૌવીર ચૌલ, વાસ અને સૌરાષ્ટ્રના રાજ્યોનું
પ્રતિનિધિમંડળ તમને કહેવડાવે છે કે, 'હવે તમારી
સત્તાનો સૂર્ય આયમી ગયો છે, 'જેનું' ભુજાગલતેનું' રાજ્યમલ
એ સત્ય, રાજ્યનીતિના ચાલુક્યોએ જગતને બનાવી આપ્યું
છે મગધના પાયતખતનો અધિકાર એ કેવળ, વારસાથી
આત્મી આવતો અમરપટ્ટો નથી અમે હવે આવા આપખુદ
શાસનને ચલાવી લેવાને કોઈ પણ જીને તૈયાર નથી. મગ-
ધની સત્તા સાથે સમાન હરજો રહેવાને અમે તૈયાર છીએ.
આ સિવાય સમાધાન કે સુલેહને અમે નકારીએ છીએ.
આની સામે મગધનરેશના યોગ્ય જવાબતી રાહ લેવાને
અમે યંત્રણા છીએ બાકી યુદ્ધ, યુદ્ધ અને યુદ્ધ એ હવે
અમારો માત્ર છે.'

ફતના વચનોમાંથી લડાઇનો અગ્નિ સજગી રહ્યો હતો.
નન્દનું પ્રધાનમંડળ આ બધું સાંભળી રહ્યું. કલ્પકના સત્તા-
બ્રહ્મ થયા બાદ તાજેતરમાં આમ અચાનક ફાટી નીકળેલી
આ આપત્તિથી નવો સેનાધિપ અશ્વમેધ મૂંઝવણમાં મૂકાઇ
પડ્યો. નવો મહારાજા વિશ્વશુભ કાંઈક ભિંંટી વિચારણામાં
રોકાય થયો.

રાજસભાની હવા તદ્દન શૂન્ય જેવી હતી, લડાઈ લડી
લવાનું શૌર્ય કે પરાક્રમ કોઈ અધિકારીનાં મુખે પર તે
વેળા ન જણાયું. મહારાજા નન્દ, આ બધું પામી રૂક્યો

એણે મુતસદીલરી જળાનમાં ફૂતને કહ્યું : ' તમારો અને અમારો સંબંધ ખૂબ જ નિખાલસતાભરી મૈત્રીથી ગાળ્યો આવે છે, એને ટકાવી રાખવા અમે આતુર છીએ. લગાઈ લડી લેવાની વૈરવૃત્તિને આમાં સ્થાન ન જ હોવું જોઈએ. અમારા મહામાત્ય કલ્પક ધૃત્વાવસ્થાને કારણે પથારીવશ છે, છતાં તમારી સાથે સલાહ કરવાને દરેક પ્રકારે તેઓ તૈયાર છે.'

ફૂતને નન્દનાં આ વચનોમાં મગધના સત્તાધીશની નળગાર્હ જણાઈ. મગધનો સર્વતંત્રસ્વતંત્ર ગણાતો મમ્મદ આટલો નરમ બની જવાગ આપશે, એ એની કલ્પનામાં ન હતું. એણે જોયું કે, કલ્પકના નામે સમય કાઢવાની આ એક તરફીગ છે, હમન અજમાવ્યા વિના કોઈ રીતે કાર્યસિદ્ધિ નથી એમ ગળરાક ફૂતે તે વેળા પાણી માપી લીધું.

' હું અમારા માલીકોને પૂછી જોઉં ' કહી તેણે ઘોડા દોડાવી મૂક્યો. ઊંજી જ પળે સમૂહ રાજ્યોની સેનાએ પાટલીગુરની ચામર ઘેરો ઘાલી નગરના લોકોનો વ્યવહાર મુશ્કેલીઓમાં મૂકી દીધો. નિર્દોષ પ્રજાઓ દિનપ્રતિદિન આ રીતે આપણના ઘેરા વમળમાં સપડાઈ ગયા.

મહારાજ નન્દે, નવાં પ્રધાનમંડળને આની સામે જવાગ આપવાનો આદેશ આપ્યો. મહામાત્ય વિશાગુપ્તે નદારમાં પોતાનો જવાગ પાકવી દીધો અને કહી દીધું કે, ' અચાનક ઝિબી થયેલી આ પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાને અમારી પાસે શક્તિ બદ્દે સામગ્ર્ય' નથી.' નન્દની કલ્પનામાં ન દેતો તે જવાગ નન્દ અત્યારે સાંભળી રહ્યો.

મગધના સમ્રાટને અત્યારે પોતાનો બુદ્ધિશાળી મહા-
માત્ય કલ્પક ચાલુ આંચે. તેની બન્ને આંખોમાંથી આસુની
જંજા-ચમુના વહેતી થઈ. તે મહામાત્યની બુદ્ધિ, વફાદારી
અને પરાક્રમની શોયંભરી કારકીર્દિનાં સંસ્મરણો તેનાં દુઃખી
હીલને આગના તણખાની જેમ દાહ દેવા લાગ્યા પોતે
જાતે કારાવાસની કાળી કેટડીમાં કલ્પકને મળવા આંચે.
એણે ત્યાં જોયું તો જિંદગીની છેલ્લી ઘડીઓમાં પણ મૃત્યુની
સામે હિંમતભરી ગાયો જરતો મહામત્રી પ્રસન્નતાપૂર્વક
જીવી રહ્યો હતો.

મગધનો સમ્રાટ કલ્પકને નમી પડ્યો હાડપિંજરરથા
મંત્રીના દેહમાં આત્માના અણખૂટ પેરુંતું દર્શન થતાં
નન્દના હૈયામાં મત્રીશ્વર પ્રત્યેનો સદ્ભાવ વધતો ગયો.
સમ્રાટ છતાં સેવકની જેમ એ લજ્જાથી ધરતી સામું જોઈ
રહ્યો. કલ્પકની સજ્જનતા, સહૃદયતા અને સાધુતા પ્રત્યે
એને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. થોડીવારના મૌન પછી એણે
પોતાની વાચા ખેત્રી.

‘ બહાલા મહામાત્ય ! મગધના સર્વસત્તાધીશની કે
મગધના સામ્રાજ્યની લાજ રાખવાને આજે હું તમારી
પાસે સીબ માંગવા આંચે છું. અર્થ કાલ સુધીના પરસ્પરતા
વેર-ઝેર જૂઠી, મગધના દુરમનોની સામે લિલા રહેવાને
તૈયાર થવાની સ્થિતિ આપણે માટે આજની પ્રડિએ અનિવાર્ય
બની છે. ’

‘મારા મંત્રીશ્વર ! તમારા પર અમે અન્યાયોની લડ-
માર ઝડીએ। વરસાવી છે. એ પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત અત્યારે
અમે લોગવી રહ્યા છીએ. મગધની સત્તા સામે ગણરાજ્યોએ
આજે ઉઘાડે છેગે બળવો ઊઠાવ્યો છે. તમારા જેવા મહાન
પુણ્યવાન મંત્રીના આત્મબલ પર હજી અમને વિશ્વાસ છે
કે અમે અમારી સત્તાના ડગમગતા સિંહાસનને અચલ
બનાવી મગધના રાજ્યતખ્ત પર નંદવંશનો વિજયધ્વજ
ફરકાવી શકીશું.’

કલ્પકની સજ્જનતા, પોતાના માલીકની પાસેથી આ
શબ્દો સાંભળતાં અકળાઈ ઊડી. ક્ષણભર એના માથા પર
જાણે વીજળી પસાર થતી હોય એમ એ મૂઠ બની શૂન્ય
થઈ ગયો. એ જોલ્યો, શબ્દોમાં પર્વત ફાડી નાંખે તેટલું
શૌર્ય હતું, વાણીના પ્રવાહે વિદ્યુતશક્તિને થંભાવી દીધી.
એની શબ્દગંગામાં હૃદયનો સાચો સેવકભાવ અને સ્વામિત્વ
વાતસલ્ય ઉભરાતું હતું.

જે શબ્દોમાં એણે કહી દીધું, ‘રાજન ! મગધના
સમ્રાટની સેવા એ મારું જીવનવ્રત હતું અને છે. શ્રી
જિનેશ્વરદેવ જેવા તારક પરમાત્માનો સેવક ગણાનો કલ્પક
હોવાના એકે એક છેલ્લા જિન્દુ મુખી મગધના સામ્રાજ્યને
વફાદાર રહેશે. હુન્યવી કોઈપણ સ્વાર્થો કલ્પકની વફાદારીને
આડે કદિ આગ્યા નથી અને આવશે નહિ, એ માટે આપ
નિશ્ચિન્ન રહેજો !’

બીજા દિવસની સવારથી વાતાવરણ બદલાઈ ગયું.
મહામાત્યની સાથે મહારાજા, પાટલીપુત્રના ચોરે ચોરે
દરી વળ્યાં, નગર નાયકો મહામાત્યને ભેળે સ્વસ્થ થયા.
પ્રજા પોતાના કુખોને ભૂલી ગઈ. નગરનાં વાતાવરણમાં
અણુધાર્યો પલટો આવ્યો, પ્રકાશનાં તેજસ્વી કિરણોની જેમ
મહામંત્રીશ્વરનાં આગમનથી નગરજનોનાં હૈયા આનંદથી
ભરાઈ ગયા. અધીરાઈ, ચોક અને શૂન્યતાનું અંધકાર ઘેરું
વાદળ વિખરાઈ ગયું.

ગદયર થઈ, મંત્રીશ્વરે નગરને ઘેરાઈ રહેતા ગણ-
રાજ્યોના સૈન્યોને ભેળે લીધા. સમાધાનીનો સંદેશ જાતે
પાઠવ્યો. રાજ્યના અધિકારીઓએ મંત્રીશ્વરના નામે સુલેહને
સ્વેત વાવટો આકાશમાં ફરકતો કરી દીધો. ગણરાજ્યોના
પ્રતિનિધિઓએ આ બધું ભેળે લીધું. નિર્યંક લોહી રેડવા
કરતાં મગધની સત્તાને એની નજાઈને ટાલે સુલેહના
દાણાથી ચાંપી ભેવામાં એ લોકોએ પોતાનું ઠંડાપણ માન્યું.

ગણરાજ્યોનો મુખ્ય સેનાધિપતિ ભદ્રવીય, આ તકનો
ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. એણે પ્રતિનિધિમંડળને
કહી દીધું 'વાટાઘાટથી ભે આ બધું પતી જતું હોય તો
આપણા સૈનિકોના લોહીની નદી આ ભૂમિપર યા માટે વહેવી
કરવી.' સૌ એકમત થયા. ગરમ અને નરમ બન્ને હોના
નાયકોએ ભદ્રવીયને મહામાત્ય કદપકની સાથે વાટાઘાટો

કરવાને પોતાની અનુમતિ આપી. મહામાત્ય કલ્પકે, પૂર્ણ તૈયારી પૂર્વક નગરનું મુખ્યદ્વાર ખોલ્યું. ભદ્રવીર્ય નગરમાં આવ્યો. મંત્રીશ્વરની અદ્ભૂત પ્રતિભા, લબ્ધ લલાટ અને દેવાંશી તેજ જોઈ એ સહસા નમી પડ્યો.

મંત્રીશ્વરે પોતાની બાજુમાં બેસાડી એ યુવાન સેનાધિપતિનો સત્કાર કર્યો. ભદ્રવીર્યની અછડતા ઓગળતી ગઈ. પરસ્પરના પ્રેમનું વાતાવરણ ત્યાં સર્જાતું થયું. હિંસાની પાશવીવૃત્તિની સામે જૈન મહામાત્ય કલ્પકની નિર્દોષ અહિંસકતાનો વિજય થયો.

‘લાઈ ભદ્રવીર્ય ! નરમાશયી મંત્રીશ્વરે પોતાની વાણીને જળાન આપી. ‘તમે ગણરાજ્યો ભલે માનતા હો કે મગધની સત્તાનું પરિણલ ખૂટી ગયું છે. પણ એ તમારી ભ્રમણા છે.’ મંત્રણા માટે મગધની આતુરતાનું કારણ સ્પષ્ટ કરતાં કલ્પકે પોતાની ઢળે ઓખવટ કરી.

‘મહારાજા નન્દ અને હું માનીએ છીએ કે, હિંસાથી જગત જીતી શકાય છે એ નયું’ અજ્ઞાન છે, સત્તાવાદ કે સામ્રાજ્યની ભૂખ પાપો જન્માવી, સમસ્ત સંસારને પાપી બનાવે છે. આથી જ અમને સત્તાની ભૂખ કે લોભ હવે નહિમાત્ર રહ્યો નથી. અમારો ધર્મ સિદ્ધાન્ત; ‘સત્તા કે અમૃદ્ધિ મુદયગળથી પ્રાપ્તવ્ય છે’ એમ અમને સમજાવે છે; આથી એની ખાતર લાગો કરોડો યા અળજેની સાંખ્યાના નિર્દોષ માનવાનો રક્ત સંહાર કરી શોભિતનો સાગર બોલો

કરવો એ મારે મન ભયંકર અન્યાય અને અધમ છે, શક્તિનો દુર્વ્યય છે ' બોલતા બોલતા મંત્રીશ્વરની પ્રૌઢ કાયા કંપી જિંદી મહાભયની અભેદ દિવાલો ગૂન્ય બની આ બધું ભલે સાંભળતી હતી

કેરી મંત્રીશ્વરની વાણીનો ગગાપ્રવાહ વહેતો થયો

' સેનાધિપતિ ! તમારા જેવા સુવાનો ગણરાજ્યોના સાચા દીવાઓ છે. તમારી શક્તિઓ જગતના કલ્યાણમાર્ગે પ્રકાશ પાથરવામાં રેડજો ! ક્રિમા, ઇર્ધ્યા, વેર અને વૈમનસ્યના પાપોના સ્ત્રીચક્ષુ અંધકારને ઉલ્લેચી નાખી, અહિંસાના ધર્મ-માર્ગે સંસારની પ્રગળે દોરવણી આપવી એમા જ તમારી લોદીનાં ઉચ્ચ બિંદુઓથી ઘનમનતી સુવાનીનું સાધક્ય છે. તમારે સમજવું જોઈએ વેરનું વારણ કે મારણ વેર નથી, કે સુદ નથી, પણ વેરનું વારણ દામા છે એ કદી ભૂલશો નહિ ! ' વયોવૃદ્ધ કલ્પકનું બહુધ બ્યક્તિત્વ, સેનાધિપતિનાં આત્માની આરપાર અસર પાડી ગયું.

મંત્રીશ્વરે કેરી કહ્યું : ' મારા બહાલા ભદ્ર ! તમારા માટે એ માર્ગો હાલ જિભા છે. એક રક્તપાતનો અને બીજો અહિંસાનો. પહેલા માર્ગને કાયદેએ-આત્મસામર્થ્યહીન નેજાંજ માનવોએ અજમાવી, સંસારના સ્વાર્થોને સજગાવી દૂડી, કાયમી શાન્તિના શ્વાસોશ્વાસ રૂધી નાંખ્યા છે. અને જગતને કેવળ નિર્માદ્ય અને ચસણવી બનાવ્યું છે પરિણામે નરમેધનો અત્યાચાર આ દ્વારા સર્જાય છે. બીજો માર્ગ નિર્ભય-

તાનો છે. સરળતાપૂર્વક સત્તા કે સમૃદ્ધિના ત્યાગ દ્વારા જગતના માનવોની સુખી માનવતા જગાડી એને શાન્તિનાં શાશ્વત પંથ પર આ માર્ગે ધીરે કદમે દોરે છે. વિશ્વાસ, આત્મસંતોષ અને શાન્તિના આત્મતેજનો સાક્ષાત્કાર આ માર્ગે સહજ પ્રાપ્ત્ય છે. ’

‘ મગધના સર્વસત્તાધીશ મહારાજા નન્દ તરફથી તેના એકના એક પ્રતિનિધિ તરીકે, બીજો માર્ગ મેં સ્વીકાર્યો છે, તે માર્ગે મગધની સત્તાનું સંચાલન થઈ શકે તે જોવાને હું આતુર છું. આ માટે જ મેં તમને મારા સમાન ભાગીદાર માની અહિં બહુમાનપૂર્વક આમંત્ર્યા છે. ’

મંત્રીશ્વરની વાણીનું તેજ ચોમેર પ્રકાશ પાથરતું ગયું. શૂન્યની જેમ ભદ્રવીર્ય આ બધું સાંભળતો રહ્યો. એના જીવનમાં આ બધું એને પહેલ-વહેલું સાંભળવા મળ્યું. આત્માને ધન્ય માનતો તે હજુ મગધના આ મહાન મુત્સદ્દી મંત્રીને જોતો જ રહ્યો.

‘ સેનાધિપતિ ! મગધની સત્તાની સાથે કાયમી સુલેહ, શાંતિ અને વિશ્વાસ આ માર્ગે જળવાઈ રહેશે ! એ યાદ રાખજો કે, સમૃદ્ધરાજ્યો અને અમે સરખા જ છીએ; તમારા સ્વમાનના દમ્બને પીળી નાંખવાનો અમને અધિકાર નથી, એમ કરવાનું ધમંડ પણ અમે રાખ્યું નથી. ’

‘ બાકી જે રક્ષાપાત દ્વારા અમારી પાસેથી સત્તા ઝૂંટવી દેવાની તમારી નેમ હોય તો તે માટે પણ અમે તૈયાર

છીએ; અમારી પાસે શૈન્ય છે, તાકાત છે, અને ધનદનો કુબેર બહાર પડ્ય છે. અમે માગીએ છીએ કે, જે પુરુષે મધ-કાલના નાપિત ગણ્યાતા વેશ્યાપુત્ર નન્દને મગધનું પાયતખ્ત આપ્યું તે પુરુષ નન્દની સત્તાને સહાય કરવાને જીવંત છે. બોલો નિર્ણય કરી દ્યો !'

મહામંત્રીના શબ્દોમાંથી આગતા તણખા ઝરતા રહ્યા. મૌન તોડી સેનાધિપતિ બદ્રવીરે કહી દીધું, ' સદાઈ બંધ કરી, અમે તમારા શરણે આવ્યા છીએ, તમારા જેવા દેવ-પુરુષ પર અમને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. '

સમાધાન થઈ ગયું : બદ્રવીરે છાવણીમાં આવી યુદ્ધ બંધ કરવાની જાહેરાત કરી, શૈન્યોને વિખેરી દીધા. છીએ જ દિવસે પાટલીપુત્રનો વેશ હડાવી દીધો. તરત જ નગર બધ-મુકા બન્યું. બદ્રવીરના આ અચાનક હૃદયપરિવર્તન ગણ-રાજ્યોમાં અરસપરસ વિશ્વાસ ખૂટી ગયો. સેનાધિપતિ પર દેશદ્રોહનો આરોપ વાતાવરણમાં વહેતો મૂકાયો, છતાં; સિંધ, સૌવીરનાં રાજ્યો બદ્રવીરે પરના ચેતાના વિશ્વાસ, તેમજ શ્રદ્ધાથી યુદ્ધમાંથી ખસી ગયા. છીએ નાના રાજ્યો નિર્બળતાને કારણે ભાગી છૂટ્યા મગધની સત્તા પર અસુમતા અપનાં વાહણો મંત્રીશરના પુરુષ તેજે આગ અચાનકે વિખરાઈ ગયાં.

આ રીતે જેન મંત્રીશર કટપત્તના અદ્ભુત વ્યક્તિત્વના બળથી, મહારાજા નન્દની સત્તા મગધના રાજ્ય સિંદ્ધાસન ની. રાત્ર. ને પ્ર. પ્ર. ૧૨

પર પુનઃ સુસ્થિર થતી અને મહામંત્રીની સામે કાવત્રાં કરનારાં તત્ત્વોને નન્દે, મગધની સીમાઓ પરથી દૂર ધકેલી તેઓનાં પાપોને ઉઘાડાં કર્યાં. મગધદેશના વિશાળ રાજ્ય તંત્રના વહીવટનો કળશ મહામાત્ય કલ્પકના શિર પર ફરી ગૌરવપૂર્વક ઢોળાયો. સાધુમૂર્તિ કલ્પકને એની હવે અપેક્ષા રહી ન હતી રાજ્યનાં, દેશનાં કે જગતનાં સર્વ સંબંધોથી સુક્ત થતી તે મહામંત્રીએ પોતાનું શેષજીવન શ્રી વીતરાગ-ધર્મની આરાધનામાં પૂર્ણ કર્યું.

અંતે સમાધિપૂર્વક મૃત્યુને પામી, ધર્માત્મા કલ્પક દેવલોક લાણી વિદાય થયા. ત્યારળાદ કલ્પકના વારસો મગધના મહામંત્રીપદે મહારાજાના હાથે અભિષિક્ત થયા. મગધની સર્વ સત્તાના વાહક તરીકે આ રીતે સાત-સાત સિંહારાનો સુધી જોન મંત્રીશ્વર કલ્પકની પેઢીઓએ મંત્રીશ્વર પદ વફાદારીપૂર્વક જાળવી, જોન ધર્મને દ્વિપાલ્યો અને નંદ વંશનો યશસ્વી વિજયદેવજ, દેશ-પરદેશમાં દિગન્તગામી થનારો.

છેલ્લે નંદ નવમાના વંશમાં અથડામણ થઈ. તેના રાજ્યની સત્તાનું તંત્ર મદનિ સ્થુલભદ્રજીના પિતા જોન મંત્રીશ્વર શકટાલના હાથમાં હતું. તે વેળા અસંતુષ્ટ માનવોની બાંહેધરીથી નંદ નવમો-ધનનંદ દોરવાઈ ગયો અને શકટાલમંત્રીને રાજ્યદ્રોહની ગંધથી અપમાનિત કર્યાં. જો અપમાનિત મંત્રીશ્વર પોતાનાં કુટુંબની સલામતી માટે સ્વેચ્છાએ પ્રાણ ત્યાજ દીધાં. આ કાળ ચોષદ્રીએ નંદ વંશના

સર્વનાશનું પગરણ સરૂ થયું.

અપમાનિત બ્રાહ્મણ મંત્રીનું વૈર બ્રાહ્મણ કુળના જૈન મંત્રીશ્વર ચાણક્યે નહંની વંશવેલને મગધના સિદ્ધામન પરથી ઉઠેડીને આ રીતે નહં નવમાના સત્તા કાલમાં લઈ લીધું અને ત્યારબાદ મગધના પાયતખ્ત પર ચન્દ્રગુપ્ત દ્વારા મૌર્યવંશની સત્તા સ્થપાઈ.

ચન્દ્રગુપ્ત પછી, બિન્દુસાર, અશોક, અને જૈન સમ્રાટ પ્રતિપતિ-આ બધા મૌર્યવંશના મગધ સમ્રાટો ઇતિહાસના નાને બાલેખાઈ ગયા. જેમ નહંવંશને મગધની સત્તા પર સમૃદ્ધ કરનાર જૈન મંત્રીશ્વર કલ્પક હતા, તે જ રીતે મગધના પાયતખ્ત પર મૌર્યવંશને સુશિવર કરનાર બ્રાહ્મણ-કુળના જૈન મંત્રીશ્વર ચાણક્ય હતા.

જૈન ઇતિહાસની આ બધી પ્રમાણિક તવારીખો આપણને આજ સુધી આ રીતે મળી આવે છે બ્રાહ્મણકુળના જૈન મંત્રીશ્વર શ્રી કલ્પકની કથાનો આ ઇતિહાસ આપણને કહી જાય છે-જે પ્રકારનો અપૂર્વ ધર્મસંદેશ પાડવી જાય છે કે, 'નિર્મળ સાધુતા, નિર્દોષ ખીરતા, તેમજ અદ્વિતિ આત્મસંતોષ' આ ત્રિયક્ષિ જ જીવનની મહામૂલ્ય સંપત્તિ છે કલ્પકનાં જીવનનો આ ટુંક ઇતિહાસ, આપણને આજ મહાન શક્તિઓનો પ્રભાવ સમજાવી જાય છે.

‘વૈર, ઝેરથી જાનબૂલી બનેલી અને સંહારની આતશ-બાજી રમવામાં જ સ્વાર્થ જોવી આજની સભ્ય ગણાવી

માનવજાતે મંત્રીશ્વર કલ્પકના જીવનમાંથી આ બોધપાઠને ખુબ યાદ કરી લેવાની જરૂર છે કે કદિ વૈર-ઝેરથી જગતની શાંતિ સ્થાયી નહિ રહે, વૈરને ભૂલી, સત્તા ને બળના પ્રદર્શનનો મોહ મૂકી ક્ષમા તથા ત્યાગ દ્વારા જીવનને મંગલમય બનાવજો. ' તે વિના માનવકુળનો ઉદ્ધાર કોઈ રીતે શક્ય નથી, એ કદિ ભૂલવું જોઈએ નહિ.

૧૨ : ધન્ય પ્રજાવત્સલ રાજવીને

જે કાળે મગધ સામ્રાજ્યની આજુ ભારતના પૂર્વના વિશાળ પ્રદેશો પર ફેલાયેલી હતી, તે સમયની આ વાત છે. આજથી લગભગ ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાંનો એ ઐતિહાસિક પ્રસંગ છે.

મગધ સામ્રાજ્યની વિશાળ સત્તાનો દોર, તે સમયે મહારાજા શ્રેષ્ઠિકના હાથમાં હતો. અમલુ ભગવાન શ્રી, મહાવીર પરમાત્માનો તે અનન્ય ઉપાસક હતો. રાજા શ્રેષ્ઠિક ન્યાયનિષ્ઠ તથા પ્રજાપાલક રાજવી હતો.

મગધદેશની કીર્તિ તથા સમૃદ્ધિને સાંભળીને ઠેક નેપાળ દેશના બ્યાપારીઓ, મગધની રાજધાની રાજગૃહીમાં એક અવસરે ફરતા ફરતા આવી ચઢ્યા ફર ફર દેશોના બ્યાપારીઓ, કારીગરો, વિદ્વાનો, કલાકારો. ઇત્યાદી સહુ હિંદમાં પહેલ-વહેલાં પગ મૂકતા, ને જ્યારે તેઓના કાને મગધ સામ્રાજ્યના વૈભવની ગૌરવગાથાઓ સાંભળવા મળતી, એટલે તે સહુ મગધના પાટનગર રાજગૃહીના આંગણે તેના વૈભવને નિહાળવા ઉત્સુક હિંદે દોડી આવતા.

નેપાલના બ્યાપારીઓ પાસે મહામૂલ્ય વસ્તુઓ હતી. ખાસ નેપાલના પ્રસિદ્ધ કારીગરોએ બનાવેલી આ શાલો ખૂબ જ અત્કારિક અને કિંમતી હતી. નેપાલ સિવાય

કરવો એ મારે મન બચકર અન્યાય અને અધર્મ છે, શક્તિનો દુર્વ્યય છે.' બોલતા બોલતા મંત્રીશ્વરની પ્રોઠ કાયા કંપી ઊઠી. મહાલયની અંગેય દિવાલો શૂન્ય બની આ બધું જાણે સાંભળતી હતી.

ફરી મંત્રીશ્વરની વાણીનો ગંગાપ્રવાહ વહેતો થયો.

‘સેનાધિપતિ ! તમારા જેવા યુવાનો મણુરાજ્યોના સાચા હીવાઓ છે. તમારી શક્તિઓ જગતના કલ્યાણમાર્ગે પ્રકાશ પાથરવામાં રેડજો. વિદ્યા, ઈર્ષ્યા, વેર અને વૈમનસ્થના પાપોના બીજણ અધકારને ઉલ્લેચી નાખી, અહિંસાના ધર્મ-માર્ગે સંસારની પ્રજાને દોરવણી આપવી એમાં જ તમારી લોદીનાં ઉચ્ચ બિંદુઓથી ધનગનતી યુવાનીનું સાધક્ય છે. તમારે સમજવું જોઈએ વેરનું વારણ કે મારણ વેર નથી, કે મુદ્દ નથી, પણ વેરનું વારણ દુઃખ છે એ ઠીકી જૂલશે નહિ !’ વથોવદ્ધ કલ્પકનું બહુધ વ્યક્તિત્વ, સેનાધિપતિનાં આત્માની આરપાર અસર પાડી ગયું.

મંત્રીશ્વરે ફરી કહ્યું : ‘મારા બહાલા ભદ્ર ! તમારા માટે જે માર્ગો હાલ ઊભા છે. એક રક્તપાતનો અને બીજો અહિંસાનો. પહેલા માર્ગને કાયરોએ—આત્મસામર્થ્યહીન મનના માનવોએ અજમાવી, સંસારના સ્વાર્થોને સળગાવી કાયમી શાન્તિના શ્વાસોશ્વાસ રૂધી નાંખ્યા છે. અને કેવળ નિર્માદ્ય અને યસ્રજીવી બનાવ્યું. પરિણામે અત્યાચાર આ દ્વારાં સર્જાય છે. બીજો માર્ગ નિર્ભય-

દુનિયાના કોઈપણ દેશમાં આવી શાલો તૈયાર થતી ન હતી. નેપાલના રાજા આ કારીગરોને ઉત્તેજન આપી, પોતાના દેશની આશ્ચર્યકારક કારીગરીને પરદેશના યાત્રીઓમાં ઉમંગભેર મૂકતો.

અત્યંત મુલાયમ ઊનમાંથી યનાવેલી આ કાંચળીઓ, ઉપલોગનું અનુપમ ઉપકરણ ગણાતું. રાજા-મહારાજા, કે ધનકુળેર શ્રેષ્ઠી-સામંત સિવાય આ કાંચળીને વસાવવાની કોઈની તાકાત નહોતી. અંગ ઉપરનાં ઉપવસ્ત્રોમાં આ શાલ, રત્ન સમાન હતી. તેમજ તેની કિનારો કિંમતી ને નાણુક રત્નોથી અંકિત હોવાના કારણે તે કાંચળો ‘રત્નકંબલ’ના નામે પ્રસિદ્ધ હતી.

નેપાલથી રત્નકંબલોને લઈને રાજગૃહીમાં પેસતા વ્યાપારીઓએ જ્યારે મગધના પાટનગર રાજગૃહીની સમૃદ્ધિ, શાંતિ તથા શ્રેષ્ઠ આકાશને અહીંને ઊભેલાં દેવમંદિરોનાં રત્નજડિત સુવર્ણ કલશો, ધનકુળેર શ્રેષ્ઠીઓની આવાની અટ્ટારીએ લઈરતી હવેલીઓ નજરે નિહાળી, ત્યારે તેઓ ઘડીગર નો આશ્ચર્યના નિરવધિ સાગરમાં ડૂબી ગયા. રાજગૃહીના પેનપોને જોતા જોતાં તે વ્યાપારીઓએ રાજવાવનના મુખ્ય દારમાં પ્રવેશ કર્યો.

કદથી ન શક્યા કે, ' મગધ સામ્રાજ્યનો માલિક મહારાજા શ્રેષ્ઠિક આટલો સાદો કેમ હશે ? મહારાજાના ચરણોમાં પોતાનો માલ ખૂલ્લો કરતાં તેઓએ કહ્યું : ' રાજન્ ! ભારતના સર્વશ્રેષ્ઠ તથા સમૃદ્ધ સામ્રાજ્યના વૈભવ અને તેની બહોળાવારી સાંભળીને અમે અહીં આવ્યા છીએ અમારી પાસે મહામૂલ્ય રત્નકંબલો છે. આ રત્નકંબલોનો એ શુભ છે કે, શિયાળાના દિવસોમાં એને જો શરીર પર ધારણ કરવામાં આવે તો તે અત્યંત ઉષ્મા આપે છે અને શીત્લ ઋતુમાં તેને અંગે ધારણ કરતા તેમાંથી શીતળતા પ્રગટે છે; જો અંગને શીતળ રાખે છે, અને ચોમાસાની ઋતુમાં તે શીતોષ્ણ રહે છે નેપાળદેશની આ કાંબળો, દુનિયાના કોઈ પણ પ્રદેશમાં મળતી નથી '

મહારાજા શ્રેષ્ઠિકે એ રત્નકંબલોને જોઈ, નેપાળ જેવા પાટોશી દેશની આવી અમૂલ્ય કારીગરીને જોઈ-મણીને રાજા શ્રેષ્ઠિકને અત્યંત આનંદ થયો. મહારાજાએ વ્યાપારીઓને રત્નકંબલનું મૂલ્ય પૂછ્યું. જવાબમાં વ્યાપારીઓમાંના એક વ્યાપારીએ મહારાજા શ્રેષ્ઠિકને જણાવ્યું. ' રાજન્ ! આ શાલ તંત્ર આપ જેવાના રાજભવનમાં જ શે.લે ! સામાન્ય માનવીનું આ ભોગવવાનું ભાગ્ય ન હોય. એક રત્નકંબલનું મૂલ્ય સવાલાખ સુવર્ણ સુદ્રાઓ છે આપના જેવા મગધના માલિકને તો આવી વસ્તુઓ આજે પણ લુપ્તીને કાલે ફેંકી દેવા જેવી ગણાય. આમા દ્રવ્યનો કોઈ પ્રશ્ન જ ન હોઈ શકે. ' શ્રેષ્ઠિકે હસતાં હસતાં નેપાળના વ્યાપારીઓને કહ્યું :

‘મારે માટે તો દ્રવ્યનો પ્રશ્ન જ મોટો હોઈ શકે ! મગધનો વૈભવ કે મગધનો ધનભંડાર એ મારો નથી. એ તો કેવળ મારે સાચવીને સદ્વ્યય કરવાની વસ્તુ છે. મગધના સામ્રાજ્યનો હું સ્વામી નથી. એ સામ્રાજ્ય મારી પ્રજાનું છે. હું તો કેવળ એનો રખેવાળ છું. હું પ્રજાનો માલિક કે સ્વામી નથી. મારી પાસે છે પ્રજાના પાલક પિતાનું હૃદય અને માતાનું વાતસલ્ય. મારે આનંદ-પ્રમોદ, વિલાસ કે વૈભવ લોગવવાના ન હોય ! એ બધું લોગવવાનો અધિકાર મારી વહાલી પ્રજાનો છે.’

વ્યાપારીઓની સામે દષ્ટિક્ષેપ કરતાં મહારાજાએ કાંઈક ગંભીર ળનીને ફરી કહ્યું : ‘તમે એક રત્નકંબલનું મૂલ્ય સવાલાળ સુવર્ણમુદ્રાઓ કહ્યું કેમ ખરું ને ? પણ મારા પોતાના અંગત ઉપયોગ કે મોજ-શોખની ખાતર આમ લાખજો સોનામહોરો મારાથી કેમ ઉડાવી દેવાય ? પ્રજાના સુખ-અગવડ કે આનંદની જ ચિંતામાં રહેતા મારા જેવાને આવા વિત્રાસો ન શોભે.’

નેપાલના વ્યાપારીઓ મગધના સર્વસત્તાધીશ શ્રેણિક રાજાના મુખેથી બોલાતા આ શબ્દોને સાંભળીને દાણખર દિગ્મૂલ્ક થઈ ગયા. એમનો ઉત્સાહ ઓગળી ગયો. વાતા વરણનાં ધોતીવાર નીરવતા છવાઈ.

વ્યાપારીઓ વિચારવા લાગ્યા કે, ‘ભારતના વિશાલ સામ્રાજ્યનો એકનો એક માલિક આ શું બોલી રહ્યો છે ?

નાના બાલકની જેમ આવાં યેલાં એ કેમ કાઢેના હશે? શું
કૃષ્ણ કે સંકુચિત માનસનો તો એ નહિ હોય ને ?

મહારાજાએ બ્યાપારીઓનાં મો પર છવાયેલી અકળા
મણુને કળી લીધી : વાતાવરણની નીરવતાને બેઠતાં ફરી
તેઓ બોલ્યા : ‘તમે કહાય એમ કલ્પના કરના હશે કે
મગધના મહારાજાને પોતાના ભોગ-વિલાસો પાછળ કે અગત
સુખ-સમૃદ્ધ, મોજ-શોખ ખાતર લાખો ખર્ચા નાખતાં
એનો હાથ કેણ પકડે છે? પણ ના, મગધની પ્રજા એ
મારા વહાલા સંતાનના સ્થાને છે. મા કે બાપ, પોતાના
સંતાનને બૂખા રાખીને, કેમ ખાઈ શકે? પોતાના
સંતાનોને નાગા કે ચીંચરેહાલ કપડે ટળવળતા રાખીને એ
પોતાના અંગ પર કપડું કેમ ઝોલી શકે? મારી વહાલી
પ્રજાએ પોતાના હૃદયમંદિરના સિંહાસન પર મને જો શ્રદ્ધા
તથા સદ્ભાવથી પ્રતિષ્ઠિત કર્યો છે તે શ્રદ્ધા એ મારા
આનંદ, એ સદ્ભાવ એ મારી મૂર્તિ, એ માડું ધન અને
એ જ માડું સામ્રાજ્ય છે. મા પોતાના બાળકને ખવડાવીને
જૂંપે શ્લેષામાં સુખ અનુભવે છે. પોતે ફાટેલું ચીંચર
પહેરીને પોતાના ખ્યારા બચ્ચાને મુલાયમ કપડાથી ઢાંકે છે.
પોતાના વહાલા સંતાનના સુખની કલ્પનામાં વાત્સલ્યપેટી
માને પોતાની દુનિયા સમાઈ જતી જાય છે. પોતાના
સંતાનના સુખે એ દુઃખમાં સુખી બને છે, ઉદ્વેગમાં આનંદની
મોજ અનુભવે છે.

‘તો મારી પ્રજાના સુખની કલ્પનામાં મને આજે

આનંદ છે. એની શોભામાં મારું સ્વર્ગ છે. આ રત્નકંઠલોનો વૈભવ મને શોભે નહિ. મને તે છાજે પણ નહિ, તમારી પાસેથી રત્નકંઠલ ખરીદીને હું સવાલાળ સુવર્ણમુદ્રાઓનો ધુમાડો કરું, તેના કરતાં મારી પ્રજ્ઞના સુખ ખાતર ભલે એ ધન મારા ભંડારમાં પડયું રહે ! આ મગધ સામ્રાજ્યના રાજભંડારમાં જે કોડોની મિલકત પડી છે, તે મારી નથી, મારા સુખોપલોગ કે અંગત સ્વાર્થને માટે એનો વ્યય કરવાનો મને અધિકાર નથી, એ સંપત્તિ મારી પ્રજ્ઞની છે. પ્રજ્ઞને કાજે, પ્રજ્ઞના સુખને સારૂ એનો ઉપયોગ કરવાને હું બંધાયેલો છું. રાજ્યનો કે રાજ્યભંડારનો હું કેવળ ચોક્કીદાર છું.’

‘આજે તમે તમારો માલ મને વેચવા આવ્યા છો. તમારા માલનાં તમને નાણાં નહિ ઉપજતાં મારી પાસેથી તમે નિરાશ બનીને જશો, તે હું સમજું છું. તમારી આશાઓ ભાંગીને ભુકો બની ગઈ છે તે હું કદપી શકું છું, પણ હું એ માટે નિરૂપાય છું. તમે જ્યાં જ્યાં જાઓ ત્યાં એટલું કહેજો કે, સમૃદ્ધિના ભંડાર ગણાતા મગધના સામ્રાજ્યનો માલિક રાજ શ્રેણિક પોતાના આનંદ, પ્રમોદ કે વિલાસ, વૈભવો કરતાં પ્રજ્ઞ પ્રત્યેના સ્નેહ, વાતસલ્ય તથા તેના સુખ, આનંદ તેમજ પ્રમોદને મહાન ગણે છે. પ્રજ્ઞની સુખયાત્રીને પૈસો પોતાના ઉપલોગ કે અંગત સ્વાર્થ ખાતર ઉઘાડી દેવામાં એ નાનપ માને છે. મારા શરીરને કેવળ શત્રુગારવા માટે હું મારી પ્રજ્ઞએ મને વિદ્યાસશી સોંપેલી મિત્રકનને પરદેશથી આવેલા વ્યાપારીઓના હાથમાં કેમ

ત્રાપી જર્જરિત રહેને લેઈ ઇશ્વર મદારાજ્ય સમુદ્રર વિચારમમ
ની જાય છે)

ઈશ્વર : અહો ! ખરેખર સરીરની આ દયા ! વૃદ્ધા-
પરથા આવતાં સરીર કેટ-કેટલુ દયાજનક બની જાય છે ?
ખરેખર કાચી માટીના વાસણ જેવી વડિકમા નાથ પામી
જાય તેવી આ કાયાની વિધિ છે અરે ! સરીરની ખાતર
દાણીઓ છુવનમાં કેટ-કેટલાં પાપો જાયરે છે ! એ સરીરની
ઉવટે આ જ સ્થિતિને ? તો હવે આ સરીર કામ આપે છે
લાંકુષી મારે આત્મહિત સાધી લેવું જોઈએ.

કૌશલ્યા : સ્વામીનાથ ! આપ આ બધા વિચારો શા
માટે કરો છો ? આપને આત્મહિત સાધવું હોય તો ખુશીથી
આપ સાધી શકો છો, પણ હજી એ માટે ઉતાવળા ધવાનું
નથી, અવશ્યે આપ આત્મકથ્યાણના માર્ગે પ્રયાણ કરજો !

ઈશ્વર : પ્રિયે ! આત્મકથ્યાણના સમયને હવે કદી જ
વાર નથી, આ સરીરનો વિજ્ઞાન ચો હોઈ શકે ? સમુદ્રના
તરંગ જેવા સંયજ સરીર દ્વારા શ્રી જિનેશ્વર બગવંતના
સંયમમાર્ગની આરાધના કરી લેવી, એ જ હવે મારા માટે
ઉચિત છે, રામનો અપોધ્યાના રાજ્ય સિક્કાસન પર અભિષેક
કરી, સંસારત્યાગ કરવાને હવે હું તૈયાર થઈશ. તમારા
જેવાએ મને મારા માર્ગમાં સદાયક બનવું જોઈએ. આ
સિવાય તમારાં તરફથી અન્ય કંઈ અપેક્ષા હું રાખી શકું ?

કૌશલ્યા : જેવી આપ સ્વામીનાથની ઈચ્છા !

પરિચય : ૨ :

સ્થળ:—રાજ્યસલાનો આવાસ.

પાત્રો:—મહારાજ દશરથ, મંત્રીમંડળ, રામ, ભરત,
રાણી કૈકેયી.

[પરિચય—દશરથ મહારાજનું મન સંસાર પરથી વિરક્ત બન્યું છે. શરીરની ક્ષણભંગુરતા નજરે જોયા બાદ શ્રી પારમેશ્વરી પ્રવળ્યા સ્વીકારવાને તેઓ ઉત્સુક બન્યા છે. આ કારણે શ્રી રામચંદ્રજીનાં શિર પર આયોધ્યાનો રાજમુકુટ મૂકવાને તેઓ ઇચ્છે છે. રાજકુલ તથા અધિકારી મંડળને બોલાવી મહારાજ પોતાની ભાવના વ્યક્ત કરે છે.]

દશરથ : મારું મન સંસાર પરથી હવે ઊડી ગયું છે. ઇંદ્રવાકુ વશના મારા પૂર્વજો માયા પર ઘોળા વાળ કેખાય તે પહેલાં સંસાર ત્યજી સંયમ સ્વીકારતા. હું તો હજી સુધી સંસારમાં પડ્યો રહ્યો છું. મારી ભાવના હવે જડતી સંયમ સ્વીકારવાની છે, માટે રામને અયોધ્યાના સિંહાસન પર બેસાડી હું દીક્ષા લેવા ઇચ્છું છું.

મંત્રીમંડળ : સ્વામીનાથ ! આપ જ્યારે સંયમ સ્વીકારવા ઉત્સુક બન્યા છો, તો આપના કડયાણુકર માર્ગમાં સહાયક થવા અમે આપની આજ્ઞાને શિરોધાય કરીએ છીએ. ખરેખર યુવરાજ રામચંદ્ર આપના સ્થાનને દરેક રીતે શ્રેષ્ઠતાવશે.

ભરત : પિતાજી ! આપ જ્યારે સંસાર ત્યજી ત્યાગના પંથે વિચરવાની અનિલાયા સજો છો, તો હું આપની

રામવનવાસ :

[૨૮૭]

પાછળ આપના માગે આવવાને હચ્છ હુ આપના વિના
આ સંસાર મારે માટે શૂન્ય જેવો છે આપના વિના આ
સંસારમાં મારું કોણ ?

કેકેયી : સ્વામીનાથ ! અમને મૂકીને આપ આમ ચાલ્યા
જ્યો તો આ સંસારમાં અમારે આધાર કોણ ? આપની
પાછળ ભરત પણ પિતાના પગલે ચાલવા ઉત્સુક બન્યો છે,
હવે અમારા માટે સંસાર એ ખરેખર સમયાત જેવો જ
થઈ જશે.

દશરથ મહારાજ : (કેકેયીને) તમારે આવો વિચાર
કરવાનો હોય નહિ. રામ, લક્ષ્મણ, ભરત, ચતુરમ જેવા
સુવિનીત પુત્રો તમારા પડ્યા જોવાને ઝીંઝી લેવા સદા સતત
છે. તમારે કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા કરવા જેવું નથી.
આત્મહિતાના માર્ગમાં તમારે સહાય કરવી જોઈએ જેથી
નિર્વિઘ્ને હું મારું આત્મકલ્યાણ સાધી શકું. (રામચંદ્ર
ત્યાં આવી રહ્યા છે અને જાણી લીધી છે)

રામચંદ્ર : પિતાજી ! જ્યારે આપની ભાવના સંસારને
ત્યજી સંયમમાર્ગનો સ્વીકાર કરવા પ્રમુખપણે જાગી છે, તો
અમે આપના માર્ગનું કલ્યાણ હચ્છી રહ્યા છીએ આપની
ચરણરત્ન સમા મને આપનો કોઈ આદેશ હોય તો કૃપા
કરી ફરમાવશો.

મહારાજ : પ્રિય રામ, સંસારલોગ એ પરિણામે રાગ
રૂપ છે, એમ સમજીને આપણા પૂર્વજો યૌવનવયે સંસાર
ત્યજી વિરક્ત બની સંયમના પથે પ્રયાણ કરતા હતા.

પરિચય : ૪ :

સ્થળ : અયોધ્યાનો રાજમહેલ.

(પરિચય—રામચંદ્રજીને બદલે ભરતના શિરે અયોધ્યાનો રાજમુકુટ મૂકાવાનો છે, એ સમાચાર રાજધાનીમાં વહેતા થઈ ગયા. અના અનેક પ્રકારના વિધ-વિધ આધાત-પ્રત્યાધાતો પડવા લાગ્યા. રાજકુમાર લક્ષ્મણને જ્યારે આ ખબર મળી, એટલે રામચંદ્રજી પરના અપાર સ્નેહના કારણે તેમને ખૂબ આધાત લાગ્યો. એ ઉતાવળા બની સીધા રામના આવાસમાં આવ્યા.)

લક્ષ્મણ : બંધુ ! આ હું શું સાંભળું છું ? રહી-રહીને માતા કૈકેયીને આ શું સૂઝયું ? એ કદિ બનવાનું નથી. જ્યાંસુધી રામનો સેવક તેનો નાનો ભાઈ લક્ષ્મણ અહિં બેઠો છે, ત્યાં સુધી રામને બદલે અન્ય કોઈપણ-ચાહે ભરત હોય કે કોઈપણ હોય, અયોધ્યાના રાજસિંહાસન પર નહિ જ આવી શકે.

રામચંદ્ર : બાઈ લક્ષ્મણ ! આમ અકળાઈ જવાનું ન હોય. પૂજ્ય પિતાજીનાં વચનની ખાતર આ રામ જ્યારે માયું આપવા તૈયાર છે, તો પછી આ શું વિસાતમાં છે ? પિતાજી જ્યારે આત્મકર્યાબ્જના પવિત્ર પંથે પ્રસ્થાન આદરી રહ્યા છે, ત્યાં એઓશ્રીના પરમહિતકર માર્ગમાં સ્હેજ પણ વિરૂપ પડે એવું તારાથી ન થઈ જાય તે ધ્યાનમાં રાખજે !

લક્ષ્મણ : બાઈ ! તમને આ બધાં શ્રી ચરિત્રની ખબર નથી; માટે જ આમ શાંત બનીને તમે બધું સૂઈ ગયા છો.

પણ મારાથી આ અન્યાય કેઈ રીતે સહન નહિ યાય. મારો આત્મા અંદરથી અકળાઈ ઉઠ્યો છે. કેાછપણુ જોએ કેકેથીનું ધાતુ' હું નહિ જ યવા હઉં. આખી અયોધ્યા નગરી અને નગરીના યાજ્ઞ પ્રજાજનો આજે ખગબગી ઉઠ્યા છે. આજે અયોધ્યાના રાજકુલમાં અન્યાય યથા રહ્યો છે. એક સ્ત્રીના અવિચારી પગલાંથી ચોમેર અશાંતિનો દાવાનળ ભડકે બગી રહ્યો છે.

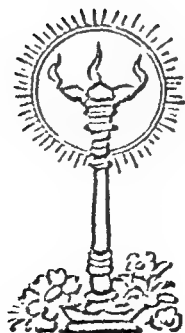
રામચંદ્ર : ભાઈ લક્ષ્મણ ! આ બધું તું કોની આગળ જોલે છે ? તને શું એ ખબર નથી કે, તારો વડિલ ભાઈ રામ, પિતાશ્રુ કે માતાશ્રુની આજ્ઞાના પાલનને માટે પોતાનું સર્વસ્વ દેના કરવા એક જ પદમાં તૈયાર રહે છે. પૂજ્ય પિતાશ્રુનું વચન જોજે ન લાગે એની ખાતર આ રામ અયોધ્યાનાં સિંહાસનને આજે સ્વેચ્છાએ ત્યજી દેવા તૈયાર થયો છે. તારા જેવા રામના સેવકે રામની યોભા, પિતાશ્રુની પ્રતિષ્ઠા, તથા આપણા પૂર્વજોની કૃત્તવ્ય કીર્તિ આ બધાંયને રહેજ પણ કાંઈ ન લાગે ને તેનું ગૌરવ અખંડપણે જાળવાઈ રહે તે રીતે વિચાર કરીને જોલવું જોઈએ. માતા કેકેયી એ તો આપણે મન પૂજ્ય માતાશ્રુનાં સ્થાને છે. એમણે જે કાંઈ કહ્યું છે, તે જરાબર છે એ વિષે તારે એક ચપ્પડ પણ જોલવો ન જોઈએ. અને આયોધ્યાનાં પ્રજાજનની જે તું વાત કરે છે, તે માટે તું નિઃશંક રહેજે ! રામના ગૌરવની ખાતર રામ જે કાંઈ કહે તેને સ્નેહપૂર્વક સ્વીકારી લેવા અયોધ્યાના યાજ્ઞ પ્રજાજનો સદા તૈયાર છે

માંગણી કરી ? વડિલ બંધુ રામચંદ્રજી, લક્ષ્મણજી, આ બધા-
યને મૂંઝીને છું હું અયોધ્યાની ગાદી પર બેસી જઈશ એમ
તેં માન્યું ? મા ! છું તારા હીકરાને તેં આવો સ્વાર્થી અને
એકલવેટો ધાર્યો ! મા ! આથી મને અતિશય દુઃખ થયું
છે. મારા મોહમાં જાન બૂઝી તેં આ શું કયું ? આપણા
ધર્મ સ્વસ્થ તથા સુખી રાજકુલમાં તેં અશાંતિ અને દુઃખની
આ રીતે આમ કાં ચાંપી ? તારા હાથે આ એક બચકર
બૂલ થઈ છે, જેનું પરિણામ સારું નહિ જ આવે ?

કેંકેથી : બાઈ ભરત ! આમ ઉતાવળો ન થા ! ઘોઠો
ચાંત થા ! મારું હૃદય કેવું વિહ્વલ બન્યું હવે, તેનું તને
જાન ક્યાં છે ? એક બાળુ તારા પિતા, અમારા શિરછત્ર
માથાના સુકેટ, હૃદયના હાર, અમને અસહાય મૂંઝીને જ્યારે
ચાલી જતા હોય; અને તું પણ જ્યારે મને મૂંઝીને પરિવહ
અને ઉપસર્ગીના રાજ્યમાર્ગરૂપ સચમ પ્રહણ કરવા સજ્જ
થતો હો, તે સ્થિતિમાં માતા તરીકે હું અનિશ્ચય મૂંઝ-
વણમાં મૂકાઈ બાઈ એ છું બનવાએમ નથી ? અને મોહના
આવેશમાં તને સંસારમાં રાખવા માટે તારા પિતાજી પાસે
મારા હાથે આ માંગણી મૂકાઈ બચ એ સ્વાભાવિક છે.
બાઈ મારે મન રામ કે ભરત બને સરખા છે. જમે તેમ
તોય હું ત્રી ઉં, હૃદયની નિર્બળતા અમારામાં ભારેભાર
ભરેલી હોય, અને એથી જ તને સંસારમાં રાખવા માટે
મેં આમ કયું છે.

ભરત : પણ મા ! હું તારી આ ઈચ્છાને આધીન

ખલિદાનથી સંસારમાં તારી મહત્તા ઘેર ઘેર ગવાતી રહેશે.
 પ્રિય રામ ! જીભ ઉપડતી નથી, શબ્દો મુખ દ્વારા ખૂંદાર
 આવતા નથી; છતાં છાતી વજા જેવી કરીને હું હસતે
 મોઢે તને વિદાય આપું છું અને ઇચ્છું છું કે શિવાસ્તે
 પન્થાનઃ તારો માર્ગ કલ્યાણમય હો ! ને તારૂં નિરંતર
 મંગલ હો !

૧ : ક્ષમાથી જ શમે વૈર

[આરાધનાનું રહસ્ય આત્માનો ઉપશમભાવ છે, ખમતું-ખમા-વતું એ જોન સામનનો સાર છે. વૈર-ઝેલથી સંગમતા બાજના સંસારમાં ક્ષમા, ઉપશમભાવ તથા સમતા જેટલું અપૂર્વ એક નથી. જોન કનિદાસના પાને એવા વૈર-ઝેરના પ્રસંગે ક્ષમા તથા ઉપશમને પામી જે આત્મા સદૃશિ સાધી ગરેલ છે, તેનો જે ભક્ત પ્રસંગ આલેખાયો છે તેનું સવાદાત્મક ચર્ચામિત્ર બદો રજૂ થાય છે.]

પ્રસંગ ૧ તો :

પાત્રો : સુવરાજ સુગળાકુન્દી પર્મશીલ પત્ની મહન-રેખા, રાજા મણિરથ, દાસી ચિત્રા, સખી ઉર્વશી.

સ્થળ : માલવદેશ, મુઘલનુરનગર, રાજમહેલમાં મહનરેખાનો આવાસ.

મહનરેખા : (રાગત) મને સમજતું નથી કે, મહા-રાજા મણિરથ, આમ વારંવાર મને લેટરૂપે વરેલો, અલંકારો, પુષ્પની માળાઓ, તાંબુલ ઇત્યાદિ કેમ પ્રાપ્તવા હયે ? રાજભવનમાં એમની ઉત્તરપાશમાં આનંદ પ્રમાદ કરતાં અમને કઈ વસ્તુની અધિ જોટ છે ? તેઓ તો મારા પિતા-પુત્ર સિરપર છે, કોઈને નહિ ને મને આ રીતે લેટો કેમ પ્રાપ્તવા છે ? તેઓની કૃપા એ જ મારે મન બલ છે, છતાં તેઓ આ રીતે મારા પર પડપાવ સજે છે, તેમાં મને કાંઈ સમજતું નથી. (કાંઈક બદ બાતલી) હા, એ પ્રસંગ મને થાક

આવે છે. આજથી બે દિવસ પહેલાં હું મારા શયનખંડમાં સખીઓ તથા દાસીઓની સાથે મુક્ત મને હાસ્યક્રુતુહલ કરતી બેઠી હતી એકાંત સ્થળ હતું, શરીરપરના મારાં વસ્ત્રો અસ્ત-વ્યસ્ત હતાં. તે સમયે અચાનક સામેની બારીમાંથી તેમની-મહારાજની દૃષ્ટિ મારા પર પડી, આહ ! તે પ્રસંગ આવતાં આજે પણ મને કેટ-કેટલો શ્લોભ થાય છે. બસ, ધારી-ધારીને તે વેળા તેઓ મારી સામે જોઈ રહ્યા. ત્યારથી મને લાગે છે કે, મહારાજની માનસિક સ્થિતિમાં જરૂર કાંઈ પરિવર્તન થયું છે. તેમની દૃષ્ટિમાં પવિત્રતા કે વાતસલ્ય નથી; મુખમુદ્રા પ્રસન્નગંભીર નથી. વિકાર તેમ જ રાગનો આવેશ તેમની દૃષ્ટિ તથા મુખમુદ્રા પર મને જાસે છે. હવે મારે તેમની સાથેના વ્યવહારમાં સાવધ રહેવું પડશે. નહિતર કોઈક વેળા મારી પવિત્રતાને ડાઘ લાગતા વાર નહિ લાગે !

[એટલામાં રાજભવનની દારી ચિત્રા હાથમાં મહામૂલ્ય હાર ત્રણ મદનરેખાના કમરામાં દાખલ થાય છે, તે મદનરેખાનાં હાથમાં તે હાર આપનાં કહે છે.]

ચિત્રા : (મત્તકતા મુખે) સ્વામિની ! આ હો, જુઓ ! ખરેખર આપના જાગ્ય કિંધડી ગયાં. સ્વયં મહારાજ આપની કેટ-કેટલી સંભાળ લઈ રહ્યા છે. વારંવાર આપને ખુશ કરવા કેટ-કેટલી ભેટો મોકલાવી રહ્યા છે, ને આ હાર તો જુઓ ! કેટ-કેટલો મહામૂલ્ય છે. રાજભવનમાં અરે ! અંતઃ પુરમાં ખુદ મહારાણીનું જેટલું માન કે સન્માન નથી, તેટલું આજે આપનું છે. સહે-સહે મહારાજ આપને વાદ કરે

છે, કેટલા ફનેદથી આ મહામૂલ્ય દાર આપને મોકલાયો.
 ૥ મહારાણીના માટે ખાસ કરાવેલો આ કિંમતી દાર
 આપને આપવા માટે તેમણે મને આપ્યો છે અને મહારાજાએ
 મારી સાથે પ્રેમપૂર્વક કહેવડાવ્યું છે કે, 'દેવીને કહેને કે
 મહારાજા તમને વારંવાર યાદ કરે છે, ઇચ્છવાર પણ તમને
 જૂલતા નથી. મહારાજા તમને મળવા ઇચ્છે છે તમે એકલા
 હો ત્યારે તેઓ તમારી સાથે વાત કરવા માગે છે ' મહા-
 દેવી ! મહારાજાને મારે છું જવાબ આપવો !

મહારેખા : [જાણીત પૂર્વક મારી વડાતીને દારને ફેરો
 ફેરો] ચિત્રા ! આજે તું બહિ આવી છે, તે મલે, પણ
 આજથી તારે મારા ખંડમાં મારી અનુમતિ વિના કંઈ
 આવવું નહિ તારા જેવી નીચ કાસીઓને માટે મારા આ
 ખંડમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નથી, એ તું યાદ રાખજે !
 તું મને છું રખડતી સમજે છે ? જા, હા જા આ દાર,
 ને તારા મહારાજાને આ દાર પાઠો આપી દેજે ! ને કહેને
 કે તમે મોકલાવેલ તાંબુલ, પુષ્પો, વજાતકારો કે ખોમ્બું
 કાંઈ પણ મારે ભેઈએ નહિ, અને એ કરે પણ નહિ.
 રાજભવનમાં મારે કોઈ વસ્તુની જામી નથી અત્યાર મુખી
 મહારાજાને મેં મારા માથા પરના ધિરાણ પિતા તુલ્ય
 માનને તેમની રૂપ પ્રાકાશી તરીકે તેમણે મોકલેલી બેટો
 મેં માનપૂર્વક સ્વીકારી હતી પણ હવે મને સમજાયું કે,
 મહારાજાના મનમાં મારા પ્રત્યે પવિત્ર વરલાવવાવ જેવું
 કશું નથી, પણ જરૂર તેમનાં અંતઃકરણમાં કોઈ જુડું જ
 ભેડું છે, જેનો વિચાર કરતાં મારા અંતરાત્મા દેહ અનુ-

મને જણાવો ! મારાથી આપને કશું છુપું ન હોઈ શકે.
આપની પ્રિય સખીને આપ આપનાથી શું જુદી માને છે ?

મનરેખા : ઉર્જી ! તું આમ ઉતાવળી ન થા !
જરા ધીરજ પર ! મારું મન હેઠલા કેટલાક દિવસોથી
અચાંત બની રહ્યું છે, એ હું તારી આમજ છૂપાવવા હચ્છતી
નથી. હું કેટલાયે દિવસોથી મારા મનમાં જે વસ્તુ માટે
મૂંઝાલી હતી, તે વસ્તુ આજે મને કાંઈક સ્પષ્ટપણે સમજાઈ
રહી છે. જરૂર મારાં મનમાં રમતી ને મને મૂંઝવતી એ
હકીકત તને હું જણાવીશ. પણ તે વાત ઘણી મજીર છે.
આપણા મહારાજનાં વર્તનને સ્પર્શતી છે, તેઓ મારી
સાથે જે રીતે હાલ વર્તી રહ્યા છે, તેમનાં તે વર્તનથી હું
મૂંઝાઈ છું, મારું હૃદય અકબાય છે, ને મારો અંતરાત્મા
ફફડી ઊઠે છે. ઉર્જી ! તને શું કહું ? આપણે બન્ને
અંદરના ખંડમાં એક દિવસે હા, હી કરતા વાતો કરી રહ્યા
હતા, ને સામેની બારીમાંથી મહારાજની દૃષ્ટિ મારાં ફેહ
પર પડી, તે દિવસથી મારી સાથેનું મહારાજનું વર્તન
મને ઠીક લાગતું નથી. એમની દૃષ્ટિમાં વિકાર પ્રવેશ્યો છે,
ને તેમનું હેયું મલિન બન્યું છે. એટલે જ હું અત્યાશયથી
ગંભીરપણે મનમાં સમ-સમી રહી છું, મૌન રાખીને જોયા
કરું છું પણ આનું પરિણામ શું ? તે વિચાર આવતાં
મારી મૂંઝવણનો કોઈ પાર રહેતો નથી.

ઉર્જી : દેવી ! હું સમજી ગઈ. આપની કલ્પના
બરાબર છે; હેઠલા થોડા દિવસોથી રાજબવનમાં જે

હિલચાલ ચાલી રહી છે, તેથી આપનું આ અનુમાન ખરાબર છે. મહારાજની અગત પરિચારિકા ચિત્રા વારંવાર આપના આવાસમાં જે લેટો, પુષ્પો, વસ્ત્રો, અલંકારો લાવી રહી છે, ને મહારાજના સંદેશાઓ જે રીતે તે આપને અંગત રીતે આપી રહી છે, તે બધું ઠીક તો થતું નથી એમ મને પણ ઘણા દિવસોથી લાગ્યા કરે છે. પિતૃતુલ્ય મહારાજને આ બધું છાજતું નથી. આપની મૂંઝવણ હું સમજી શકું છું. આપ જેવા મહાપવિત્ર સ્ત્રીસ્તનને જરૂર મહારાજનું આવું વર્તન મૂંઝવે તે ખરાબર છે આ પ્રસંગ ગંભીર તથા જરૂર કટોકટી ઉત્પન્ન કરે તેવો છે. છતાં દેવી ! આને અંગે આપ અન્ય કરી જ ચિંતા કરશો નહિ. મહારાજ ગમે તેમ તો એ સમજી છે, જરૂર તેઓ પોતાની ભૂલ સમજીને આ અકાર્યથી પાછા હટી જશે. માટે આપ કોઈ વાતે મૂંઝવણ અનુભવતા નહિ.

મદનરેખા : હા, મને પણ એમ જ લાગે છે, જરૂર વહિલસ્થાને રહેલા તેઓ સમજી જશે. પોતાની મર્યાદાને હૃદયમાં રાખી તેઓ તેમનાં વિકારોને હઠાપણપૂર્વક સમાવી દેશે, અને આ અકાર્યથી અવશ્ય પાછા વળી જશે. મને એ વિષે શ્રદ્ધા છે. છતાં આજે મેં ચિત્રાને ખુબ જ કડક બનીને બે શબ્દો કહીને બાપામાં સંભળાવેલ છે, ને મહારાજએ મારા માટે મોકલેલા આ હારને પણ મેં ફેંકી દીધો છે. ચિત્રા દ્વારા મહારાજ મારી ભાવનાને બાળીને જરૂર માર્ગ પર આવી જશે. એટલે તારે આ વાત રાજા-તવનનાં કોઈને જ બતાવવાની જરૂર નથી. ખુદ મારા સ્થાનીને-

યુવરાજ્યીને પણ નહિ, નિર્યંક બન્ને ભાઈઓમાં કલેષ તથા અપ્રીતિ આ નિમિત્ત જન્મે એવું આપણે શું કામ કરવું ?

હર્વશી : મહાદેવી ! આપની વાત બરાબર છે. મહારાજા અંગેની આ વાત હું કોઈને કરીશ નહિ. પણ આપ ઉદાસીનતા તથા મૂંઝવણ મૂઢી પ્રસન્ન ચિત્તે રહેજો.

પ્રસંગ ૨ જો :

મહારાજા મધિરથ, યુવરાજ યુગત્રાહુની પાની મદનરેખા. રથગ : મદનરેખાનો આવાસ; સમય : સંધ્યાકાળ.

[પરિચય : મદનરેખા અત્યારે પોતાના આવાસમાં એકલા છે. દારીઓ, પરિચારિકાઓ કે ભવનનું કોઈપણ માણસ ત્યાં હાજર નથી. પશ્ચાદિવસથી જે તકની મધિરથ રાજા રાહ જોઈ રહેલ છે, તે તક હાથમાં આવતાં દર્શાવેલા મહારાજા એકાંતમાં એકલા મદનરેખાની નજીકમાં જતા આવાસમાં પત્ર મૂકે છે.]

મહારાજા મધિરથ : (સ્વમત) ઓ હો ! સારું થયું હું સમયસર આવી પહોંચ્યો, ઠીક થયું અત્યારે અહિં અમારા જે સિવાય ત્રીજું કોઈ નથી. ચિત્રાએ બરાબર તપાસ કરીને મને સમય જણાવ્યો. અહો કેવી સુંદર એની કાયા છે ! કેવું સુંદર એનું મુખ કમલ છે ! જરૂર આજે હું એના પર મારો પ્રભાવ પાડીશ જ. જો તે રીતે તેને હું મારી ક્યાં વિના નહિ રહું. સીની બુદ્ધિ કેટલી ? એની તાકાત કેટલી ? મારું ઈશ્વર, મારી સમૃદ્ધિ, મારો વૈભવ એનાં ચરણે ધરીશ, જરૂર એ મને વશ થઈ જ જવાની, મારા

સમગ્ર અંતઃપુરની મહારાણીના પદે એને હું સ્થાપીશ. તાકાત નથી કે એ મને ના પાડે.

[આ વિચાર તરંગોમાં અટવાતા મહારાજન મણિરથને આમ અચાનક એકાંતમાં પોતાના આવાસખંડમાં પગ મૂકતા જોઈ મદનરેખા પ્રારંભમાં કાંઈક સંક્ષોભ પામે છે. તરત જ જાતને સંજાળી સત્વશાળી મદનરેખા અડગતા તથા ધૈર્યપૂર્વક મહારાજને કહે છે.]

મદનરેખા : (પ્રગટપણે) પધારો મહારાજ પધારો ! આપ અત્યારે આવા એકાંતમાં અહિં મારા આવાસમાં ક્યાંથી ? આ રીતે પુત્રીતુલ્ય મારા આવાસમાં આમ અચાનક આવવું આપને શોભે ખરું ? આપ તો ન્યાયપરાયણ, સદા-ચારપ્રિય મર્યાદાશીલ મહારાજ છે. પ્રજાપાલક તથા પ્રજાના પિતા છે. આપ આમ મર્યાદા તથા મોભો ત્યજી દે. તે આપના માટે કોઈ રીતે ઉચિત નથી.

મહારાજ મણિરથ : પ્રિયે ! તમે આ શું જોલો છો ? કેટ-કેટલાયે સમયથી તમને મળવા માફ દિલ તરૂં પાપક બન્યું હતું. જ્યારથી મેં ગવાક્ષમાંથી તમને જોયા છે, ત્યારથી હું શુદ્ધ શુદ્ધ બધું હારી જોડો છું, તમારા વિયોગમાં હું ઝુરી રહ્યો છું. શું તમારું સૌંદર્ય ! કેવું મોહક તમારું રૂપ ! મને તમારા પ્રાણેશ્વર તરીકે સ્વીકારો. મારી પ્રાર્થનાને ગ્રાંતવો ! આ માફ રાજ્ય, આ વૈભવ બધું તમારા ચરણમાં છે. મારી ઈચ્છાને તમે વશ થઈ, મારા બનશો તે. આ મારા વિચારના સામ્રાજ્યનું મહારાણીપદ તમારાં ચરણમાં હું મૂકીશ. હું પણ તમારો વડેને રહીશ.

[આત્મ નિર્વજ્જ સંભાષણ સંમળાને]

મદનરેખા : (આશ્ચર્યપૂર્વક દષ્ટિને નીચી ઢાળતા પૂર્વક)
મહારાજ ! શિરછત્ર પિતૃતુલ્ય તથા પ્રજાપાલક ગણાતા
આપ આજે આ શું બોલી રહ્યા છો, આપને કોઈ વિચાર
આવે છે ? આપના લઘુમંદુની પત્ની જે આપની પુત્રી તુલ્ય
છે, તેની સમક્ષ આત્મ નિર્વજ્જ સંભાષણ કરતાં શું આપને
શરમ નથી આવતી ? મહારાજ ! આપ કોણ છો ? કયા
સ્થાને છો ? તેનો તો જરા વિચાર કરો ! આપ પ્રજાના
પિતા છો, શું આ રીતે બોલતાં આપને કાંઈ જ સંકેત
નથી થતો ? અમારાં શીલ, અમારી પવિત્રતા તેને આપ
આમ જોઈતામાં લૂંટવા તૈયાર થયા છો ? આપને શું આમ
કરવાનો અધિકાર છે ? અમારી સામે કુદૃષ્ટિ કરતાં પણ
આપને લજ્જા આવતી જોઈએ મહારાજ ! સૌંદર્ય કે રૂપ
એ તો સ્થિત છે, આ દેખાતું રૂપરામ શરીર કેવળ
અશુચિનો પિંડ છે, આજે દેખાતું આ બહારનું સૌંદર્ય કે
રૂપ આવતી કાલે વિનાશ પામી જશે. રાજનું એમાં
આટ-આટલા શું મૂંઝાઈ રહ્યા છો ?

સીતલં સાચું સૌંદર્ય તેના આત્મામાં રહેલા શીલ અને
સંયમમાં છે; મહારાજ ! તમે મને શું એટલી દુર્લભ મનની
માની કે હું તમારી રાજ્યસંપત્તિ, તમારાં ઐશ્વર્ય તથા
મહારાણીપદનાં પ્રલોભનોમાં જે ચાઈ મારાં શીલ, મારા
સંયમ તથા મારી પવિત્રતાને ત્યાજ દઉં ? તમારા યુવરાજ
ને તમારા લઘુમંદુ જેવાની ધર્મપત્ની-મારી પાસે રાજ્ય-

સંપત્તિની શી ખોટ છે ? સતીત્વ, શીલ તથા મારા ધર્મની રક્ષા એ જ મારું મોટામાં મોટું ઐશ્વર્ય છે, મહારાજ ! હવે ફરીથી મારા આવાસમાં કદિ પગ મૂકશો નહિ, ને મારી આશા કોઈ પ્રકારની રાખશો નહિ તમને ખબર છે ? રાવણ જેવા ત્રણ ખંડના માલિક પણ પરસ્ત્રીની અભિલાષથી કેવી દાણુ દશાને પામ્યા ? માટે ફરી આવી વાત કદિ ઉચ્ચારશો નહિ ! ન્યાય નીતિ તેમજ સદાચારના માર્ગે ડગ માંડો, મનને નિર્મલ રાખો, વૃત્તિઓને પવિત્ર રાખો ને તમારાં સ્થાનની તેમ જ તમારા વ્યક્તિત્વની મર્યાદા જાળવતા રીખો !

[મહાસતી મદનરેખાનાં આ શબ્દો કાનમાં ખીંચાની માફક મહારાજન મણિરથને ભોંકાયા. લગ્નવન્ત બની તે ધૂપી રીતે મદનરેખાના આવાસમાંથી કોઈ ન જાણે તેમ ચાલી નીકળે છે !]

મહારાજન મણિરથ : (જતાં જતાં મનમાં બબડે છે) આ સુંદરી એમ ને એમ સહેલાઈથી હાથ આવે તેમ નથી. ગમે તેમ તો એ ચીની જાત છે, કેટકેટલું ધમંડ, ઉદ્વેગાળ તેનામાં છે, તેમજ તેની આછકલાઈનો કોઈ પાર નથી, ઠીક છે, હું જોઈ લઈશ, ક્યાં સુધી આ બધું રહે છે ? ગમે તેમ કરીને એને તો હું મારી કર્યા સિવાય રહીશ જ નહિ. બહે મારો બાઈ યુગબાહુ એની વચ્ચે રહ્યો, એ જો આમાં મને વિશ્વેષ કરશે તો એને પણ હું ઉખેડી નાંખીશ. ગમે તે રીતે મદનરેખાને હું એક વખત તો મારી કરીશ જ.

[મદનરેખાના આવાસમાંથી નીકળાને મણિરથ બહાર જાય છે.]

મદનરેખા : (ખનમાં) અહો ! આ કેવો મોહનો
 નિવાસ ! કેવી આ કામની કલ્યાણ ! મહારાજના અંતઃપુરમાં
 અનેક સુંદર રૂપવતી પતિમતા ખાનદાન ઘરની રાજરાણીઓ
 હોવા છતાં મહારાજની દૃષ્ટિ તથા મન મારા પર બગડ્યા
 છે મારા રૂપ તથા સૌંદર્યમાં પાગલ બનેલા મહારાજ
 આજે આ રીતે કેવા મર્યાદાહીનપણે આવી ચઢ્યા ! ને
 કેવું નિર્લેજ સંભાષણ કરી ગયા મેં તેમને યોગ્ય ને
 સમયોચિત ઉપાલંબ આપ્યો છે, જરૂર હવે તેઓ પોતાનું
 હિત સમજી દેકાણે આવી જશે સ્વામીનાથ યુવરાજશ્રીને
 હવે આ બધી વાત કરવાનો કશો અર્થ નથી. નિશ્ચય
 તેમને સંતાપ થાય તેઓ ઉફકેરાય, ને મોટા ભાઈને ન
 કહેવાનું કહી બેસે, કે તેઓ ન કરવાનું કરી બેસે તો
 રાજકુલમાં કલહનાં બીજ વપાય ! ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે આજે
 ને રનેહ, પ્રેમ તથા અનુરાગ છે, તેમાં જરૂર મહાન વિરોધ
 બને. એવું મારે શું કામ કરવું ? મહારાજ પોતે શાણા
 છે, મોહનો ઉછાળો ચમી જતાં, વાસનાનું તોફાન શાંત
 થતા તેઓ જરૂર સન્માર્ગમાં આવી જશે. તેઓ અત્યારે
 બેકાંતમાં મારા આવાસમાં પધાર્યા છે, તે હકીકત મારે
 ધારને કહેવી નહિ, ને તે કોઈએ બોલું-બલવું નથી તે
 કે જ થયું છે. પ્રભુ ! મહારાજને સન્મતિ પ્રાપ્ત થાયો !

પ્રસંગ ૩ બે :

યુવરાજ યુગબાહુ, મહાસતી મદનરેખા, મહારાજ
 મણિરથ, ચંદ્રવંશ સુંદર યુવરાજનો પરિચારક, મદનરેખાની
 સખી ઉવંશી.

મોટા પુત્ર અંદ્રયશનું શું ? ગર્ભમાં રહેલ બાળકનું શું ? માફં શું થશે ? (થોડીવારમાં સમજણ આવતાં) અરે ! મેં અત્યારે આ શું વિચાર્યું ? પતિ મરણશય્યા પર પડ્યા છે, અંતિમ અવસ્થામાં તેઓ સંકલ્પ વિકલ્પો કરી પોતાની સમાધિને ન હારી જાય, તે જોવાનું કામ માફં છે. પોતાના ઉપર ઘાત કરનાર વડિલભાઈ પર તેમને જરૂર દ્વેષ જાગ્રત થયો હશે ! વૈર ઝેરમાં જો તેઓ આ અવસ્થામાં બળતા રહેશે તો તેમની સદ્ગતિ નહિ થાય, જલ્દી માફં ગમે તે થાય, અત્યારે તો મારી સૌ પ્રથમ ફરજ પતિને અંતિમ આરાધના કરાવવાની છે.

[આમ મનમાં નિશ્ચય કરીને મદનરેખા મનને કંકણ કરી યુગબાહુ યુગબાહુની તદ્દન નજીકમાં તેમના મુખ પાસે કાન નજીક ખેંસે છે. ગળા નજીક ધા લાગેલો હોવાથી જોહીની ખારા ત્યાંથી છૂટી રહી છે. જોહીનું ખાળોચીયું ભરાયું છે, અને વૈદો અને અન્ય સમસ્ત પરિવાર ત્યાં અનેક પ્રકારના ઉપચારો કરી રહ્યા છે. યુગબાહુનું સમગ્ર શરીર ઘેળી પૂણી જેવું બનતું જાય છે. કોમ, વૈર તથા પરાભવ એમ ત્રિવિધ તાપથી સંતપ્ત યુગબાહુનો આત્મા અત્યારે વૈર, વૈર ને વૈરના ચારણને શોધવા મથી રહ્યો છે. શોધથી ગરીબ તથા મુખાદૃતિ રોદ્ર બની રહી છે. એ સમયે મદનરેખા વંદન કરતાં શીતલ તાળીપ્રવાદથી એમને કારે છે.]

મદનરેખા : (યુગબાહુને) પ્રિય સ્વામીનાથ ! હું જાણું છું કે તમને અપાર વેદના થતી હશે ? પણ તેને સમતા-તાવે મહન કરજો ! વેદના થતી એ શરીરનો સ્વભાવ છે ! સર્વે સ્ત્રી નમઃ ! અત્યારે મૂંઝી જજો ! ધૈન્યપૂર્વક દુઃખને

વેડોને ! કોઈના પ્રત્યે સહેજ પણ રોષ કર્યો નહિ. મહારાજાએ વડિલ બાઈ હોવા છતાં તમારા જેવા ક્ષેત્રરક્ષા લઘુ બંધુ પર જે કાંઈ અકાચ આચર્યું છે, તેને યાદ કરીને દુઃખી થયો નહિ. તેમના પર કર્યો જ રોષ કર્યો નહિ, તેમાં તેમનો કોઈ દોષ નથી. આપણાં પૂર્વકુળ દુઃકર્મના કારણે આમ બન્યું છે માની સમતાભાવ રાખજો ! જુઓ આર્યપુત્ર ! અત્યારે તમારા સત્વ, યૌર્ય તથા ધૈર્યની કસોટી થઈ રહી છે. જિંદગીની છેલ્લી ઘડીઓ ગણાઈ રહી છે. છેલ્લી ક્ષણો બગડી ન જાય તે માટે ખૂબ સાવધ રહેજો ! પ્રાણનાથ ! મારી ચિંતા નહિ કરતાં. ચંદ્રયથા કે અન્ય કોઈ પ્રત્યે મોહ નહિ રાખતા. અમારા પરના રાગને ત્યજ દેજો ! તમે અત્યારે તમારા આત્માનું સલાખો ! ધર્મના પ્રભાવે અમારું બધું સાફ થઈ જશે તે વિષે નિશ્ચિંત રહેવું. કોઈના પ્રત્યે ક્રોધ નહિ રાખતા. વેર વિદેષને બૂલી જાને ! મહારાજાએ જે કાંઈ અકાચ આચર્યું છે, તેમના પ્રત્યે ક્ષમા રાખજો ! વેરનું વારણ વેર નથી પણ દામા છે, એ બૂલતા નહિ.

[પોતાના માથા પર આમ અચાનક દુઃખ તથા અજીધારી આપણની કુંજરા તરીકે પડવા છતાં, હૃદય પર સામેલા ભયંકર આઘાતો છતાં, મજબૂ દિલે તે બધાપણે હૈયામાં સમાવી દબને મદનરેખા પતિ યુગનાડુને સંત્રાન આપે છે. યુગનાડુ ધ્યાન-પૂર્વક મનની સ્વચ્છતાથી સંત્રિણી રહે છે. સંત્રિણતા-સંત્રિજતા પાની અસંખ્ય વેદનામાં પણ યુગનાડુને સાતા વળે છે, હૃદયમાં સ્વચ્છ બને છે.]

મદનરેખા : (ફરી શાંતવન આપતાં) હવે છેલ્લી ઘડીઓ ગણાઈ રહી છે, મૂંઝાસો નહિ, તીર્થંકર ચક્રવર્તી ઈંદ્ર કે ઉપેંદ્ર સર્વ કોઈને એક વખતે અવશ્ય મૃત્યુ પામવાનું છે, મરણ વેળાએ ધર્મની આરાધના કરી પરલોકનું ભાથું બાંધતાં જાઓ ! અરિહંત ભગવંતનું શરણ સ્વીકારો, સર્વ જીવો સાથે વૈર-ઝેરને બૂઝીને ક્ષમાપના કરો ! સર્વ જીવોને મિત્ર માનજો ! દુષ્કૃતોની નિંદા-ગર્હા કરી સુકૃતોની અનુમોદના કરજો ! છેલ્લે ફરી વડિલભાઈ મહારાજ મણિરથને ક્ષમા આપજો ! છેલ્લે ચારે પ્રકારના આહારને ત્યજ દો ! (યુગ-બાહુ શાંતચિત્તે સંભળે છે પચ્ચક્ષુબાણ કરે છે વેદના અતિશય વધતી જાય છે મદનરેખા સાવધ બને છે.) જીઓ ! જરાખર ધ્યાન રાખો ! નવકારમંત્રનું સ્મરણ રાખો ! સર્વ કોઈને ખમાવી દો ! સંસારના સર્વ સંબંધોને મમતાના ત્યાગપૂર્વક વોસિરાવી દેજો, અમારા પર કે કોઈ પર મમતા રાખશો નહિ, સંસારના સંબંધોને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ યોગે હવે અત્યારે ત્યજ દેજો !

[યુગબાહુ બાનમાં છે, વેદના વધતી જાય છે. મુશ્કેલીયે કાપ જોડે છે. એટલામાં માથું ઢાળી દે છે, આંખો ખીંચાઈ જાય છે. છેલ્લો બ્રાસ નીકળી જાય છે. સમાધિ બાવમાં રહેતો તેમનો આત્મિક આત્મા મૃત્યુ પામી પાંચમા દેવલોકમાં જાય છે. ચંદ્રવદના દુઃખદુનાર વનોરે વિચાર પરિવાર શોકગ્રસ્ત છે. મદનરેખા વાળના ઢેંગ. સિન્ધુપુષ્પા પિંચત તેમજ અચિત બને છે. છતાં તારવનાને પાંચમું ડાંગે પાંચમી ગાત્રની ગાત્રને માટે તેમજ દુઃખગિના મદન-

રાગ પાનાના રૂપમાં અંધ બનીને કુમાર ચંદ્રવચને સંહારમાં ન
મૂળી કે તે કારણે ઉદરમાં ગર્ભ દોવા છતાં મહામતાપૂર્વક છુપી
રીતે તેઓ લાંબી રાતોરાત નીકળી પડે છે. મદારાગ્ન મશ્વિરથ કેદ
કેદથી પાપરાસનાઓ તેમજ કલ્પનાના તરંગોમાં જાનપૂલેલા
બનીને ઉઘાડેલી નગર તરફ પાછા વળતાં જ્યારે સર્પ તેમના
પગ નીચે આવતાં તે કંઈ ખારે છે. સર્પકબળી ત્રાકાજ
મુર્ચ્છિત થઈને તે જુલ્મી જર રસકાર્ષ પડે છે, ને ઉપ ગ્રેર ઘરીરમાં
લ્યાપી જતાં કુદ્દ ટળિમાં રાચતાં તે અસમાધિમાને મનુ પામી
નરકમાં જાય છે)

૧૬ : કડવાં ફલ છે ક્રોધનાં !

[ક્રોધ કપાય ઉગ્ર છે. અહં ધવાતા બલભલા આત્માઓ ક્રોધને વશ થઇ જાન ભૂલી જાય છે. પરિણામે અનેક અનર્થોને તેઓ પ્રાપ્ત કરે છે. આવો જ એક પ્રસંગ અહિં શબ્દચિત્રદ્વારા આલેખાયો છે. એક તપસ્વી મુનિ માનદશામાં ક્રોધને વશ થઈ કેટ-કેટલું પતન પામે છે, પરિણામે આત્મા જગત્ત્વ થતાં પોતાનું શ્રેય ક્ષમાભાવને પામીને કઈ રીતે સાધે છે, તે અહિં રજૂ થાય છે. આપણે સહુ ક્ષમાધર્મની મહત્તા સમજતા થઈએ તો કેવું સારું.]

પહેલો પ્રસંગ :

સ્થળ : પૃથ્વીભૂપણનગર.

પાત્રો : તપસ્વી ધર્મધોષમુનિ, હમદંત શિષ્ય.

[પરિચય : આતુર્ભાસનો સમય છે. વરસાદ પડ્યો છે. નગરના રસ્તા પર પાણી પડતાં ડેર-ડેર સમ્મૂર્ચિર્મ દેડકાઓ ઉત્પન્ન થઈ છે. તપસ્વી ધર્મધોષમુનિને તપશ્ચર્યાનું પારણું છે. મધ્યાહ્નનો સમય થતાં શિષ્ય હમદંતમુનિને સાથે લઈને તેઓ ગોચરી માટે નીકળ્યા છે. તપશ્ચર્યાના કારણે સરીરમાં કાંઈક સિયિલતા છે. રસ્તામાં આન-તેન દૂદકા મારતી એક ન્દાની દેડકા તપસ્વી ધર્મધોષમુનિનાં પગ નીચે આવી જતાં ઝુંદાઈ જાય છે. ગુરુમહારાજ પગ નીચે અનુપવેનથી દેડકા જેવું પંચિન્દ્રિય પ્રાણી મરણ પામે છે, એ દેડકા સાથે રહેલા શિષ્યના ખ્યાલમાં આવે છે. વખતે ગુરુ-મહારાજને ખ્યાલ ન થાય, અને ફરી આમ અનુપવેગ થતાં જાય દેડકાનો એવન. પગ નીચે આવી ચગદાઈ ન જાય આમ સમગ્ર હમદંતમુનિ તપસ્વી ગુરુદેવને વિનાંતિ કરે છે.]

કમદંત મુનિ : (તપસવી ધર્મધાય મુનિને) જગવન્ !
આપ જરા પાછળ જૂઓ ! આપનો ઉપયોગ ન રહ્યો, અને
આ બિચારી દેડકી ચમદાઈને મરણ પામી. ગુરુદેવ ! આપ
આમ જૂઓ ! ચોમાસાના પાણીથી આ જમીનમાં ઠેર-ઠેર
દેડકીઓ ઉત્પન્ન થઈ છે, જો હજેજ ઉપયોગ ન રહ્યો, અને
પગ આડો-અવળો મૂકાઈ બાક તો પંચેન્દ્રિય છુવળી દિંસાનું
મહાપાપ લાગતાં વાર નહિ લાગે ! જગવન્ ! આજે આપનું
ચિત્ત કાંઈક અસ્વસ્થ જણાય છે, નહિતર આમ ન બને !

ધર્મધાય મુનિ : (તપશ્વર્ણથી ઘરીર સ્વાસ્થ્ય નબળું છે.
અહંભાવ તથા કોપ આવતાં તેઓ ગિહ્વચ્ચ બને છે ને આવેશમાં)
મૂખ ! સમજ્યા વિના તું શું બકી રહ્યો છે ? મારું ચિત્ત
તો ઠેકાણે જ છે, તને કાંઈ જ્ઞાન છે નહિ, એટલે વગર-
સમજે તું જેમ તેમ બાફે છે, મેં તો બરાબર જ પગ
મૂક્યો છે. મારા પગ નીચે કોઈ દેડકી આવી જ નથી. એ
દેડકી તો કોઈ બીજાનાં પગ નીચે આવી હશે ! (પોતાનો
હાથ લાંબતા-આગાના પગ નીચે ચમદાઈને પડેલી બીજી દેડકીઓ
તરફ વાળીને) જો ! આ બધી દેડકીઓ ચમદાઈને મરી છે,
તે શું મારા પગ નીચે આવીને મરી ? તું આડો-અવળો
કાંકા મારતો ચાલે છે, એટલે તને કશી ખબર પડતી નથી,
ને પાછો ઠહાપણ ડાલે છે !

કમદંત મુનિ : (શાંતિથી વિનયપૂર્વક) ગુરુદેવ ! મેં બરાબર
જોઈને કહ્યું છે. આપની પાછળ આપના પગલે-પગલે હું
ચાલું છું, આપની જ નહીં બાગુથી એક દેડકી ફૂટવી રસ્તા

ઉપર આવી, ને હું આપને જણાવું તે પહેલાં આપને ઉપયોગ ન રહ્યો, ને આપના પગ નીચે બિચારી છૂંદાઈ ગઈ. જૂઓ ! ગુરુદેવ ઠેર-ઠેર દેડકીઓ કૂદા-કૂદ કરે છે, રહેજ ઉપયોગ ન રહ્યો તો પગ નીચે છૂંદાઈ જતાં વાર લાગે તેવું નથી. માટે જ મેં આપશ્રીને સૂચના કરી છે. મેં બરાબર ભેયું એટલે કહ્યું છે, ખોટું બોલવાનું મારે નહિતર શું પ્રયોજન ?

ધર્મઘોષ તપસ્વી : (પોતાનું સ્વમાન ધવાતા ઉગ્ર કોધા-વેશમાં) મૂખ ! ભાન વિનાનું હજુ શું બોલ-બોલ કરે છે ! તું તારું જ કેવળ ગાયા કરે છે, તને જ ઉપયોગ રહે છે ? અને અમે બધા ઉપયોગ વિનાના એમજ ને ? જરા વિચારીને બોલ ! ન્હાના મોઢે મોટી વાતો કરવા ન બેસીયે ! તું તારું કામ કર ! મારો ઉપયોગ બરાબર હતો, ને મારા પગ નીચે દેડકી ચગદાઈ જ નથી. મને બરાબર ખબર છે, સમજ્યો ને ? ફરી તારે મારી આગળ આ વાત કરવી નહિ.

[કમદંત મુનિ વિચારે છે કે, આજે ગુરુદેવને તપશ્રવ્યાં છે, હજુ પારાનું થયું નથી. ગમે તે કારણે ચિત્ત વ્યથિત છે, એટલે કોપવ્યવહાર બનીને તેઓ આમ બોલે છે, માટે મારે અત્યારે મૌન રહેવું એજ યોગ્ય છે. ફરી ઉપાશ્રવમાં જઈને અવસરે જણાવીશ.]

કમદંત મુનિ : (અગદયણે) બગવન્ ! બરાબર છે. આપશ્રી જે કંટા છે તે તેમજ હશે ? હવે આ વાત હું નહિ કરું !

[અને એ વચસાં જઈને ઉપાશ્રવમાં આવે છે. વિવેક પૂરો થાય છે. સંખ્યાસર્વને મુક્તિ-દિવ્ય અને પ્રતિક્રમણ કરે છે. દેવગિરિ]

પાપને આલેચનાનો પ્રસંગ આવે છે એ સમયે કમલંતમુનિ નિચારે છે કે, હવે તો ગુરુમહારાજ સ્વરૂપ થયા છે, મધ્યાન્હ વખતે તો તપશ્ચર્યાના કારણે મન કંઈક ઉદ્વિગ્ન હતું, તે અકળામણમાં મારી વાન તેઓનીએ સંભળી નહિ. પણ હવે તો પેલી દેહી પત્ર નીચે ચમકાઈ ચૂકી, તે ચાલ કરાવું, જેથી પંચેન્દ્રિય છાત્રી કાપાના પાપથી ગુરુમહારાજ તેનું પ્રાપચિત કરી શકે થઈ શકે. એટલે તેઓ ધર્મધોષ તપસ્વીને વિનંતિ કરે છે.)

કમલંત મુનિ : શુભેવ ! મધ્યાન્હ સમયે આપશ્રી જરા અસ્વસ્થ હતા, આપનું ચિત્ત કંઈક જ્વલિત હતું, એટલે મેં કહ્યું હતું, પણ આપે ધ્યાનમાં ન લીધું. એવારી જતાં રસ્તામાં આપને ઉપયોગ ન થયો, ને આપના પત્ર નીચે પેલી દેહી ચમકાઈને મરણ પામી, તે પંચેન્દ્રિય છાત્રી દિસાના પાપની આલેચના....

[કમલંત મુનિ જ્યાં આગળ બોલતા જાય છે, તેદલામાં આ સંભળીને ખાનના સિખર પર આરૂઢ થયેલા ધર્મધોષ મુનિ કોષના ઉમ આવેશમાં ધમધમતા સપાળા પોતાના સિખર પર હિરણ્યકાંતને પોતાની ધૂંધવાની રાખવાળી ફેરી ફેરવા જાય છે. પણ કમલંત મુનિ ગુરુમહારાજના ઉમ કાપને જાણીને પોતાના આસને જઈને બેઠા છે અધારામાં ધૂંધા-ફૂંધા થતા તપસ્વી ધર્મધોષ મુનિ કમલંતના આસન તરફ જતાં વચ્ચે રહેલા ચાંચલા સાથે અકળામણમાં અચકાવે છે ચાંચલાનો ધારદાર ખૂણે તેમના માથાને વાળે છે. તમ્મર પાછીને તેઓ જમીન પર પડકાય છે. કોષના અતિશય આવેશમાં તેજ વખતે તેમનું હૃદય જાંબ પડી જાય છે, ને તેઓ મૃત્યુ પામે છે. કાપના કાપેર આવેશમાં તપસ્વી ધર્મધોષ મુનિ જ્યોતિષ દેવોદકમાં દેવ થાય છે.)

પ્રસંગ બીજો :

સ્થળ : ધરાવદલભનગર.

પાત્રો : જિતશત્રુ રાજા, મહાબાહુ રાજકુમાર, અરિ-
દમનગાર્હિક, અગંધન સર્પ, દૃષ્ટિવિધ સર્પ પકડનારા
ગાર્હિક માણસો.

[પરિચય : મહાબાહુ રાજકુમાર ગ્રીષ્મઋતુમાં દિવસની
ગરમીથી અકળાઈને સાંજના સમયે નગર બહાર ઉદ્યાનમાં ફરવા
નીકળ્યો છે. સાથે સમાનવયના મિત્રો છે. ત્યાં ફરતાં-ફરતાં તેનો
પગ ડોકાઈક સાપ પર પડે છે. પોતાના દરમાંથી સાંજના સમયે
પવન ખાવા બહાર નીકળેલા તે સાપે રાજકુમારનો પગ પોતાના
શરીર પર પડતાં જાંછેડાઈને રાજકુમારને કુર બનીને દંશ દીધો.
સાપના તીવ્ર દંશથી થોડી જ વારમાં રાજકુમારના સમગ્ર શરીરમાં
ઝેર ઉગ્રપણે ફેલાઈ ગયું. રાજકુમાર ઢગલો થઈને ત્યાં જ ઢળી
પડ્યો. સાથે રહેલા મિત્રોએ દોડા-દોડ કરવા માંડી. રાજા જિતશત્રુ,
મહારાણી અને રાજકુમારનો સમસ્ત પરિવાર દીનવદને ત્યાં આવ્યો.
શોકનું વાતાવરણ ઘેરાઈ ગયું. રાજાએ માંત્રિકો તથા તાંત્રિકોને,
તેમજ આંધ્રોપચારમાં કુશલ વૈદરાજોને ખોલાવ્યા છે. રાજકુમાર
માઠ મૂર્છાવશ છે. વૈદોના બધા ઉપચારો નિષ્ફળ જતાં ગાર્હિક
અરિદમન આવે છે, તે પોતાની મંત્રશક્તિથી નગરમાં તેમજ
આગુ-આહુ ફરતા દરેક સર્પોને આકર્ષે છે, પોતે પોતાની વિદ્યા-
શક્તિથી કરેલા માંડલામાં સર્પો સર્પોને તેણે મંત્રશક્તિથી ઘેરી
લેવા છે. એ બધાએ સર્પોમાંથી રાજકુમારને ઉગ્ર દંશ દેનાર
સર્પોને ઓળખવા તે પ્રયત્ન કરે છે.]

ગાર્હિક : (મંત્રશક્તિથી આંધ્રો માંડલામાં રહેલા સર્પોને)
ઓ! નાનકેવના! તમે બધા દયાળુ છો, ડોકાઈપણ પ્રાણીને

કહવાં કહ છે કોયનાં!

નિરર્થક તમે પીકા ન આપો એ તમારી પ્રકૃતિ છે. છતાં આ નગરના રાજકુમાર મહાબાહુ આજે સર્પના હંથથી પીકા પામીને મુર્છાવશ બન્યા છે નાગકુમારના દેવો! તમને મારા નમસ્કાર છે. જે તમને મારી મંત્રસક્તિથી અદિ જોલાવ્યા છે, તે માટે હું નિરુપાય છું. આજે સમગ્ર નગર ચોકની છાયાથી ઘેરાઈ ગયું છે. તમારામાંથી જે કોઈ નાગદેવે રાજકુમારના ચરીરને હથ ટીપો હોય તો તે અદિ રહો, અને અન્ય સર્પ ખુશીથી પધારો.

[માર્કિક અરિદમનના સન્દો અને તેની મંત્રસક્તિની મર્પાણ પૂરતાં રાજકુમારના ચરીર પર હંથ દેનાર સાવ સિંચાવ સર્પ સર્પો ચાલ્યા બાંધ છે, જોલામાં ત્યાં એક જ સર્પને ચાંકલામાં રહેતો જોઈને તેને ઉદેશીને મંત્રસક્તિનો પ્રયોગ કરીને માંત્રિક તે સર્પને જોલાવે છે, તે રાજકુમારના ચરીરમાં તેનો મંત્રસક્તિથી પ્રવેશ થાય છે. માર્કિક તેને પૂછે છે.]

માર્કિક : (તે અમંધન જાતિના સર્પને) કેમ ? રાજકુમારને હંથ દેવાનું શું કારણ ? નાગદેવ ! જોલો આ માટે રાજકુમારને હંથ હઈ રહ્યા હો ? રાજકુમારે તમારું શું બગાડયું છે ?

અમંધન સર્પ : (મંત્રસક્તિથી રાજકુમારનાં ચરીરમાં પ્રવેશીને) માંત્રિક ! રાજકુમારે મારા પર અવિચારીપણે પગ મૂક્યો, અને મને હંથ ટીપું, જોલો જે તેને હંથ ટીપો છે. એ સિંચાવ કશું અન્ય કારણ નથી.

માર્કિક : નાગદેવ ! તો હવે રાજકુમાર ઉપર હથ

કરો, કુમારની ભૂલ થઈ, તમારે ક્ષમા રાખવી જોઈએ, કોઈ પણ રીતે કુમારનાં શરીરનું ઝેર ચૂસી લઈ, કુમારને સ્વસ્થ કરો!

અંગંધન સર્પ : ગાર્હિક ! એ નહિ બને ! અમારી જાતિ બુદ્ધી છે. અમે અંગંધન કુલના સર્પ કહેવાઈએ, કોઈ પણ રીતે વમેલાં ઝેરને અમે ન ચૂસીએ ! માટે હવે તમારી મંત્રશક્તિ પાછી ખેંચી લો ! અમારા કુલમાં એ નહિ બને !

[ગાર્હિક અને અન્ય સર્વ પરિવાર આ સાંભળીને રિયર બની જાય છે. મહારાજ જિતરાત્રુ, મહારાણી અને અન્ય સર્વ રાજપરિવાર શોકઅસ્ત વદને નિરાશ બને છે.]

મહારાજ જિતરાત્રુ : (ગાર્હિક અરિદ્ધમનને) કેમ લાગે છે ? રાજકુમાર સાજો થશે કે કેમ ? તમે ગમે તે રીતે, આકાશ-પાતાલ એક કરીને પણ મહાબાહુને ઉલો કરો. તમારે જે જોઈએ તે આપવા હું તૈયાર છું, પણ રાજકુમાર સ્વસ્થ થવો જોઈએ. એનાં શરીરમાંનું ઝેર ઉતરી જવું જોઈએ.

ગાર્હિક : રાજન્ ! હું બધા પ્રયત્નોમાં છું. મારી તમામ તાકાત એમાં ખરચી નાખીશ પણ આ નાગ બુદ્ધી મળતો છે. સર્પના જે કુલ ગણાય છે. અંગંધન અને ગંધન. ગંધનકુલના નાગ વમેલું ઝેર ચૂસી લે છે, પણ અંગંધન કુલના નાગ પ્રાચીન પણ પોતાનું ઝેર ચૂસતા નથી. કે એનું અંદરું ઝેર ઉતરે પણ નહિ, છતાં હું મારા બધા ઉપાયો અજમાવી જોઈશ, પછી રાજકુમારનું આગ્ય.

કહવાં હવે છે કોધનાં !

[૨૫૩]

[ગાર્હિકે લાં લાકડા ખંચાવે છે. લાકડાને ચિતા રૂપે જોઈતી તેને સગવાવવાનો સેત્રકાને આદેશ કરે છે. અને ચિતા સગ-માવાય છે ગાર્હિકે ત્યારબાદ પોતે સ્નાન કરી સ્વચ્છ યજ્ઞ ધૂપ-દીપ પેઠાવી, મંત્રો બજાવ્યા બેઠે છે. જેમ જેમ મંત્રો બજાતા જાય છે તેમ રાજકુમાર સર્પની જેમ પહોડા મારે છે હંશડા મારે છે.]

ગાર્હિક : (મંત્રો પાછી ઝંઘીને સર્પને ઉદ્દેશીને)
હું તમને કહું છું કે, નામદેવતા ! તમે ઝેરચૂંકી લો, રાજ-કુમારને જોડો કરો, નહિતર પરિણામ સાફ નહિ આવે !
જે છવતા રહેવું હોય તો હજુ તમારા હાથમા છે, નહિતર
હું તમને નહિ છોડું ! જુઓ ! આ સામે ભડ-ભડ ચિતા
સજગી રહી છે. હું સ્પષ્ટ ચેતવણી આપુ છું કે, કાં તો
રાજકુમારના ઘરીરમાંનું તમારું ઝેર ચૂંકી લો, કાં તો આ
ભડ-ભડ બજતી ચિતામાં સજગી મરો, જોલો મું કહેવું છે ?

[ઘોડીયાર વાતાવરણમાં સ્તબ્ધતા પથારી જાય છે. રાજ-કુમારનું ઘરીર લાલ-ચોળ ચર્મ જાય છે સર્પ વગુને વધુ હંશડા મારે છે, બધાંરે પહોડો ખાય છે.]

ગાર્હિક : (ખુબ જોશમાં આગાહી) કેમ હજુ મું
કહેવું છે ? જબાબ આપો ! જોલો નામદેવતા ! ઝેર ચૂંકી
લેવું છે કે નહિ ? જોલો જલ્દી કરો, જે હોય તે નિર્ણય
કરી લો ! વાર ન લગાડો !

[રેતથી ધમધમતો સર્પ વધુ હંશડા મારે છે.]

અગ્રધન સર્પ : ૨ ગાર્હિક ! જે કહિ નહિ બને.

અગંધન કુળના નાગ ભરવાનું પસંદ કરશે, પણ પોતાનું વમેલું ઝેર નહિ ચૂસે !

[આમ બોલીને સર્પ બધાયના દેખતાં ભડ-ભડ બળતી ચિતામાં સળગી મરે છે. રાજકુમાર મહાત્માહુ સાપનાં ઝેરથી મૃત્યુ પામે છે. રાજા જિતશત્રુ અને સમસ્ત રાજપરિવાર શોક-સાગરમાં ડૂબે છે. તે પ્રસંગ પરથી શુરસે થયેલો રાજા જિતશત્રુ નગરની ચોમેર સર્પ માત્રને ભારી નાખવાનો આદેશ પોતાના સેવકોને આપે છે. રાજાનો આદેશ પામીને રાજસેવકો સમસ્ત નગરમાં પડહ વગાડે છે.]

રાજાના સેવકો : ' ૧૧ ' વલ્લભનગરના મધ્ય ચોકમાં) નગરના લોકો ! તમે સાવધાન બની ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો ! મહારાજા જિતશત્રુ ફરમાવે છે કે, મારા સમસ્ત નગરમાં, સમગ્ર રાજ્યપ્રદેશમાં, જ્યાં જ્યાં સર્પ દેખાય, તેને ભારીને તેનું માથું જે કોઈ લાવશે, તેને એક-એક સોનામહોર મહારાજા આપશે; માટે જ્યાં જ્યાં સાપ દેખાય તેને ભારીને તેનું માથું લાવવું.

[રાજાનો આદેશ સાંભળીને સમગ્ર નગરમાં સેંકડો લોકો દરરોજ દેવળ ધનજોતુપ બની સંખ્યાબંધ નિર્દોષ સર્પોને ભારીને રાજા પાસે ધરવા લાગ્યા. આમ દરરોજ સંખ્યાબંધ સર્પોની ડિંસા થવા લાગી. શહેરમાં સર્પો દલે શોધ્યા જડતા નથી, એટલે ધનની તુલામાં કેન્દ્રિત બનેલા કેટલાક ગાડકિક જાનના લોકો નગરની બહાર જંગલોમાં સર્પોને શોધવા નીકળ્યા છે. આ બાબત ધનધેણ મુનિનો અવ જ્યોતિષ દેવજોડમાંથી સ્વામીને ઉગ્ર ક્રોધના કારણે ધરણકલ્પનગરની બહાર કોઈક નિર્જન સ્થાનમાં દટિયાવ કરી નરીકે દેવળ થયેલ છે. સર્પોને ખાવવા નીકળેલા નગરના લોકો

કેડવાં કલ્પે કોધનાં !

મારૂંકે માણસોએ એનેર શોધતાં આ સર્પનું દર મોખી કાઢ્યું.
ધર્મધોય તપસ્વીનો શ્રવ જે દષ્ટિવિષ સર્પ થયો છે તે ઉદાપોલ
હાન વ્યતિરમરજુગાન પ્રાપ્ત કરે છે.]

દષ્ટિવિષ સર્પ : (સ્વપ્ન) ઓહ ! પૂર્વનરે મેં સાધુ
થઈને કોધવચ્ચ બની કેવું ભયંકર પાપ આચર્યું ! હા !
નિર્દોષ અને સરળ એવા મારા શિષ્યની સાચી કિતકારી
વાતને પણ મેં ન સાંભળી ! ઉપયોગ ચૂકી પશ્ચન્દ્રિયલવની
હિંસા કરી, પાપનું પ્રાપ્તિત પણ ન ક્યું, બિલકુલ અહ-
ભાવને આધીન થઈ મેં મારી બૂલને પણ ન કબૂલી અને
એને હું મારવા ફોજો અહા ! હું કેવો પાપી, કેવો
અધમ અને કેવો દુષ્ટ ! મારું તપ, મારાં વ્રતા તથા મારું
સંયમ કેવલ નિરર્થક ગયા. માનવભવને પામી વીતરાગ
ભગવંતના ચારિત્રધર્મને સ્વીકારીને પણ મેં બધું શુભાવી
કીધું ! હા, કપાયનો એ કેવો દારૂણ વિપાક ! બસ, હવેથી
મારે હમાયીલ રહેવું છે, મને તેવાં દુઃખો પડે, કષ્ટો પડે
છતાં મારે કદિ કેઈના ઉપર રોષ કે રીસ કરવી નહિ.
(કાંઈક યાદ આવતા) ઓહો ! હું દષ્ટિવિષ વ્યતિનો સર્પ છું,
મારી દષ્ટિ કોઈપણ પ્રાણી ઉપર પડશે કે એ પ્રાણી બળીને
ભસ્મ થઈ જશે. ખરેખર હું કેવો અધમ છું ! કેટ-કેટલાયે
લવોની હિંસાનું પાપ મને લાગશે. બસ, હવે આજથી
મારે મારા દરમાંથી બહાર નીકળવું નહિ, અને મારે મારું
મોહું પણ અંદર રાખવું.

[દષ્ટિવિષ સર્પે પોતે ધર્મધોય તપસ્વીના ભરખાં કોધનો
દારૂણ વિપાક અનુભવ્યો છે, એટલે પોતાની દષ્ટિ પડતાં કોઈ પણ

[૨૫૬]

પ્રાણી મૃત્યુ ન પામે, એમ વિચારી પોતે દરમાં જ પડ્યો રહે છે. એટલામાં પેલા સર્પ પકડનારા માણસો આટલામાં સર્પ છે, તેમ જાણી આ સર્પના દરની નજીક આવે છે.]

ગાર્ડિક : (જીભને) આટલામાં સર્પ જરૂર હોવો જોઈએ. કારણ કે એના લીસોટા દેખાય છે. રાત્રે ફરીને આટલામાં કાંઈ છૂપાઈ ગયો હશે.

ખીન્તે ગાર્ડિક : હા, લાગે છે કે આટલામાં હોવો જોઈએ. મારી પાસે સાપને જેંચી લાવનારૂં મૂળીયું છે, તે આ દરના નાકે મૂકું છું. એટલે એની મેળે જેંચાઈને બહાર આવશે.

[પેલા ગાર્ડિક આ સર્પના દર આગળ પેલું મૂળીયું મૂકે છે. કાંઈક મંત્રાચ્ચાર કરે છે. એટલે દૃષ્ટિવિપ સર્પ આકર્ષાય છે.]

દૃષ્ટિવિપ સર્પ : (પોતાનાં મનમાં) અહા ! મને કોઈ પોતાની મંત્રશક્તિથી આકર્ષી રહ્યું છે. મારે દરની બહાર નીકળવું જ પડશે પણ જો હું મોડું મારું સન્મુખ રાખીને નીકળીશ તો બહાર જીભેલા માણસો કે અન્ય કોઈપણ પ્રાણી મારી દૃષ્ટિ પડતાં જ બળીને ખાખ થઈ જશે, માટે મારે પાછલા પગે નીકળવું એ જ ઠીક છે.

[એટલે તે સર્પ પાછલા પગે બહાર નીકળે છે, દરની બહાર તેનું પૂછું આવ્યું, એટલે પેલા ધન લોકુપ ગાર્ડિકો તેના પૂછાઈને કહે છે, ધીરે ધીરે તે બહાર નીકળતો જાય છે, અને પેલા મનુષ્યો તેને છેલ્લા જાય છે. એ સમયે આ સર્પ વિચરે છે.]

દૃષ્ટિવિષય સર્વ : [પોતાનાં મનમાં] રે ચેતન ! તું ધીરજ
ધારજે, રહેજ પલ્લ કોઈના ઉપર કેાપ નહિ કરતો ! કોઈના
કડવાં ફલ તેં અનુભવ્યાં છે, માટે સમતા રાખજે ! તારા
લેણદારો તારા માયા પરતું દેવું લેવા આવ્યા છે તેં જેવા
કર્મો કર્યા છે, તેવા આજે તારે સોગવવાનો અવસર આવ્યો
છે ! માટે લાગતો રહેજે ! સાધુ હતો ત્યારે સમ્યક્ રૂક્યો
એટલે તારે આજે તિથિસમાં સર્વ જેવાના યોગીયામાં
અવતાર લેવો પડ્યો છે. બંને ભવોમાં તું કુમતિમાં રખાવો;
માટે હવે સમભાવે સહન કર ! સમજવુંપૂર્વક સહન કર
વામાં તને જ લાભ છે ! રહેજ પલ્લ કોઈના પર રોપ, કે
રોસ ન કરતો ! સર્વ છોડોને તું અભાવ અને આરાધના
કરી લે !

[આમ સમભાવમાં રમતો તે દૃષ્ટિવિષય સર્વ પેલા માફક-
કોએ મંત્રપ્રયોગથી આકર્ષાયો. આખો જ્યારે બહાર નીકળ્યો,
એટલે તેના ધનતોત્રુપ માફકકોએ કુદાડી ખારીને તેનું માથું ઠાપી
નાખ્યું. પણ સમજવુંપૂર્વક તેણે રાખીને સમભાવે તે ધર્મયોગ
નક્ષત્રીને. એવ આરાધનાપૂર્વક સનાધિભાવે મુખને પામી ઉપર-
ખામી બ-યો.

૧૭ : કોણ મહાન ?

વિનયધર્મને પૂર્ણ સાધી શિષ્ય ગુરુમહારાજના આનુદર્શન સહન કરતાં કરતાં પોતાનું આત્મહિત સમતાભાવે ને ક્ષુતાપૂર્વક સાધે છે, તે પોતાના ઉપકારી ગુરુદેવને પણ આશ્ચર્યનરૂપ બને છે.

[પરિચય : પૂ આચાર્ય મહારાજ શ્રી ચંડ્રસરિશ્ચ વિશાળ શિષ્ય સમૂહના ગમ્મનાયક છે. સમુદાયમાં સાધુઓની શિથિલતા કે ક્ષતિઓથી તેઓનું મગજ વારંવાર તપી જતું હતું. એક વખત-એ વખત શિષ્યોને હિતચુદ્ધિથી તેઓ શિક્ષા આપતા, પણ હઠ્ઠરથ સદગ્ધ સ્વભાવના કારણે કેટલીક વખતે સાધુઓ વારંવાર રખડના કરતા હતા, આથી આચાર્ય મહારાજને અતિશય સંતાપ થતો. ક્રોધ પણ આવતો, આથી તેઓ અતિશય ચંડ તથા રૂદ્ર બની જતા. આચાર્ય મહારાજ પોતે સમજતા કે, ‘ આ મારા સ્વભાવની ખામી છે. અન્યોના હિતનું કરવા જતાં આમાં હું મારું ચૂકી જઉં છું ’ આ જ એક શુભ આશયથી તેઓ જેમ બને તેમ સમુદાયની પ્રવૃત્તિઓમાં માર્યું મારતા જ નહિ ગમ્મની જવાબદારી અન્ય સ્થવિર સાધુઓને તેમણે સોંપી દીધી છે, પોતે સમુદાય સાથે નિચરે પણ પોતાનો નિવાસ સમુદાયથી દૂર રાખે જેથી પોતાને વારંવાર રોગનું કારણ ન બને. નિદાર કરતાં તેઓશ્રી ઉગ્ગમિનીનાં ઉદ્ધાનમાં પધાર્યા છે અરિષ્ટ મહારાજ સમુદાયથી દૂરના એકાંત ભાગમાં પાંચ-પાંચ-નવન-ચિત્તન મન-મન તથા ધ્યાન આદિ પ્રવૃત્તિમાં રૂપાય છે. સાધુ સમુદાય પણ સૌ પોતપોતાની આરાધના સ્વાધ્યાય-વિદિ કરી રહેલ છે. એ અવસરે ઉગ્ગમિનીમાંથી ચાર-પાંચ પુત્રો

છે કાંઈ આ આધુજોને ખીજી કપાધિ ? નિરાંને બેઠા બેઠા લહેર કરે છે !

મિત્રસેન : (વશંતને) કેમ તારી ભાવના થાય છે ? થતી હોય તો બોલી જાણે, હજી તેં સંસાર માંડ્યો નથી, ચાલ, આધુ મહારાજ પાસે જઈને તારું નક્કી કરાવે. તારી પાછળ કોઈ કપાધિ નથી.

વસંત : ના, કાંઈ આપણી ભાવના થતી નથી, ભદ્રસેન ભદ્રિક અને શાંત છે. પહેલેથી જ તેને આધુ સંતો પ્રત્યે ભક્તિ છે, તેને પૂછને, તે જાણી તૈયાર થાય તેવો છે.

દુરસેન : કેમ ભદ્ર ! બોલ તારી શી ભાવના છે ? આત્માત્મ કલ્યાણ થયે, બે ભાવના હોય તો જાદ બોલી નાંખ ! શુભસ્થ શીઘ્રમ્.

ભદ્રસેન : મારી વાત હું જાણુ. તમારા કોઈની ભાવના થતી હોય તો બોલી નાખો, આપણને તો પહેલેથી જ આવા મહાત્મા પુરૂષો પ્રત્યે આકર્ષણ છે, પણ તમારા જેવામાંથી કોઈ તૈયાર થતું હોય તો આપણે તો તૈયાર હોઈએ. (સ્વેચ્છ મનઃકર્મ)

વસંત : ભદ્ર ! બીજાની વાત તું શું કરવા કરે છે ? તું તૈયાર હો તો ચાલ હું જ મહારાજ પાસે તારી વાત મૂકું. પછી જાણે તારી પાછળ !

મિત્રસેન : વસંતસેન ! બે જો સાચવજો ! ભદ્રસેન

જે દીક્ષા લઈ લેશે તો તેની પાછળ મોટું તોફાન છે, તાજે પરભૂલો છે. એના સાસુ-સસરા તથા મા-બાપનું તોફાન છે, એનામાં હિમ્મત ક્યાં છે ?

[યુવાનોની મગ્ગક આગળ વધે છે.]

ભદ્રસેન : હિમ્મતની ક્યાં વાત છે ? ગમે તેવું તોફાન થાય તો હું તૈયાર છું, ચાલો આપણે બધા મહારાજ પાસે જઈએ. તમે મારી પાછળ તૈયાર છો પછી શી હરકત આવવાની છે ?

[બધા મિત્રો સાધુ સમુદાય જ્યાં સ્વાધ્યાય કરી રહેલ છે ત્યાં આવે છે, સાધુઓ સ્વાધ્યાય કરી રહ્યા છે.]

વસંતસેન : (મગ્ગકમાં સાધુઓને ઉદ્દેશીને) મહારાજ આ અમારા મિત્રને તમારો શિષ્ય કરો (ભદ્રસેનને) કેમ કંઈ બોલતો નથી ? ખરી વાત છે ને ?

ભદ્રસેન : હા, મહારાજ મને દીક્ષા આપો. સંસારમાં કશો સાર નથી. હું પરણીને પસ્તાયો છું. મારું ભાગ્ય જ વાંકું છે કે પરણ્યો ને સ્ત્રીએ મને તજી દીધો છે. (મિત્રસેનની સામે જોઈ, માર્ગિક દારવ કરતાં)

[સાધુઓ મોન રહે છે. પોત-પોતાનાં સ્વાધ્યાયાદિમાં વ્યસ્ત છે. ભદ્રસેન દરીને વસંતસેન મસ્કરીમાં મહારાજને કહે છે.]

વસંતસેન : મહારાજ ! અમારા મિત્રની બાવના છે, સંસારમાં ને દુઃખી છે, હમણાં જ પરણ્યો છે, પણ સ્ત્રીએ

એને ત્યજી દીધો છે. તો કરી નાંખોને શિષ્ય, એમાં શું જોવાનું ? આવો શિષ્ય ફરી નહિ મળે !

[સાધુઓ સમજી જાય છે, કે આ જપા પુત્રાનો દીખગો છે, તે કેવળ મરકરી કરી રહ્યા છે. અમારો સમય જમડે છે, મારો આ જપાવને આચાર્ય મહારાજ પાસે મોકલવા જોય છે, ત્યાં તેમનો ખજર ખરાખર લેરાજે, એટલે સાધુઓ મીન રહે છે પુત્રાનો, તો એ ત્યાંથી ખસતા નથી]

સાધુ મહારાજ : મહાનુભાવો ! ત્યાં અમારા મોટા શુદ્ધ પાસે જાય તેઓ તમને હીક્ષા આપશે. હીક્ષા આપવાનું કામ તેમનું છે.

[એટલે તે જપા પૂ. ચંદ્રશંકરચાર્ય ત્યાં થોડે દૂર આત્મ ખ્યાનની પ્રવૃત્તિમાં તન્મય છે, ત્યાં આવે છે. આચાર્ય મહારાજને વંદન કરીને તે જપા બેઠે છે તે હારવથી એક-ખીમની સામે જોતાં રહે છે થોડી વાર થાય છે એટલે મિત્રસેન કહે છે.]

મિત્રસેન (પૂ. આચાર્ય મહારાજને) મહારાજ ! આ મિત્રને હીક્ષા આપો, તેની જાણના છે. (હારવ કરતાં) તેનું કલ્યાણ થશે. કેમ ભદ્રસેન ! બોલતો કેમ નથી ?

ભદ્રસેન : (મનક કરતાં) હા, મહારાજ ! વાત સાચી છે સંસારમાં કાંઈ સાર નથી. મને હીક્ષા આપી દો, તો કાપાનું કલ્યાણ થશે ને મુખપૂર્વક રહેવાશે.

[આચાર્ય મહારાજ સમજીને મીન છે. તેઓ જાણે છે કે પુવાનવય છે, ને તેના જન્માદર્માં આ લોકો દીખગ કરી રહ્યા છે.

પાળુ ઝોફ-ખે વળત ફરી ફરીને બદરસેને આ વાત ચાલુ રાખી, ઝોફને યાગંડરૂરિજીને કોપ ચઢ્યો. તેઓને મનમાં થયું કે, 'હું અતિ એકાંત સ્થાનમાં આવી મારી આરાધના કરી રહ્યો છું, તે અતિ આ તોફાની યુવાનો અને ઝંખીને બેસવા દેતા નથી. તે હવે તો તેમની પુરેપૂરી ખજાર લઈ લેવી જોઈએ.']

શ્રીચંડરૂરિજી : (કાંમક ઉઘ્ર યજ્ઞને બદરસેને) કેમ તારે નીકા લેવી છે ? જરાજર છે ને ? જોજો ફરી નહિ જતો હો !

બદરસેન : (હજુ મગ્નકર્માં ના, મહારાજ ફરે એ બીજા !) નીકા લેવી છે. ચાલો આપો, હું તૈયાર છું.

[શ્રી ચંડરૂરિજી બાળુમાં યુગ્વતની રાખ બરેલી મારીને કુંડી પડી છે, તે તેને લાગવાનું કહે છે. મિત્રસેન તે કુંડી કાઢી આપે છે. આચાર્ય મહારાજ બદરસેનને પેતાનાં બે હાથે પકડીને કુંડીની રાખથી તેના માથાના વળતો લોચ કરી નાંખે છે. આચાર્ય મહારાજનો રોષ તેમની અંદરની બ્રહ્મદિ, બીજા મુખામુતિ આ બધું જોતાં હસવામાંથી ખસતું થતું જોઈને મિત્રસેન, વસંત-સેન આદિ બધા સાંચી બાગે છે.]

મિત્રસેન : (બાગતા-બાગતા બદરસેનને કહે છે) ચાલ બદર ! તું પણ નાસી છૂટ. આપણે તો ઢેવળ ટીખળ કરતા હતા. ને આ તો હસવામાંથી ખસવું થઈ ગયું. ચાલ જઈને કર ! તારા માતા પિતા આદિ કુટુંબીઓને અમારે શું જવાબ આપવો ? (હજુ બદરસેન જોનો ચતો નથી.) કેમ બેસી રહ્યા છે ? બેસતો કેમ નથી ? અમે જઈએ છીએ ! તારે જવાબ આપવું હોય ત્યારે આવજો !

કાળ મહાન ?

[આમ હીને મિત્રસેન પણ જાંઘી નામી છૂટે છે. આ જાંઘી નામી છૂટ્યા બાદ, જેનું નામ લોન્ગી કેસવિહીન બન્યું છે તે બદલેન બદલેપરિણામી તથા પુરુષાન આત્મા દેવાથી તેના હૃદયમાં નિર્ભજ વિચારજા જાને છે.]

બદલેન : (ખોળા) હું હવે ઘેર કેમ જઉં ? મેં મારી મેળે જ મારી વાણીથી માગીને મનને સ્વીકાર્યું છે, તેને ત્યજીને હવે મારાથી ઘેર કેમ જવાય ? મારી ખાનડાની લાજે, માફ કરી નિંદાય, હવે તો વિધિપૂર્વક શુભમહા-રાત્રી પાસે જત લઈ હું મારા આત્માનું કલ્યાણ શાધું ! ખરેખર હાથથી પણ મને ચિંતામણિરત્ન પ્રાપ્ત થયું તે મારો મહાન પુરુષોદય ! વગર પ્રયત્ને પણ આવેા ઉત્તમ માગ મને મળી ગયો. માફ શ્રેય થઈ ગયું

[ત્રણ દીક્ષિત બદલેન આ રીતે વિષય વિચારજા કરી, પેતાના મનને ચાત્રિમાં દડ કરે છે આચાર્ય મહારાજની નિંદરમાં જઈ તેઓને વિનવે કરે છે]

નૂતન દીક્ષિત : બ્રમવન ! આપે કૃપા કરી અને મને સંસાર સાગરમાંથી તાર્યો પ્રભુ આપનો ઉપકાર મારા ઉપર અનંત છે. હવે આપ મને વિધિપૂર્વક જત આપી કૃતાઈ કરે.

[સાર જાઠ શ્રી ચંદ્રકાચાર્ય તે ત્રણ દીક્ષિતને વિધિપૂર્વક જત આપે છે. ત્રણ દીક્ષિત મુનિ વિચારે છે કે, મારા માતા-પિતા, કુટુંબીજનો, મારા સાસુ-સસરા વગેરે પરિવાર અદિ ઉત્તમચિનીમાં છે, તે બધા આવીને મને આ જનમાંથી-દીક્ષામાંથી ખસેડી દેશે,

તે વખતે ઘેર પાછો લઈ જવા પ્રયત્ન કરશે, ને મારે કોઈ પણ રીતે આ માર્ગ મૂકવો નથી.]

નૂતન દીક્ષિત : (પૂ આચાર્ય મહારાજને) ભગવન્ ! મારું કુટુંબ મોટું છે, જો તે બધાયને ખર્ચ પડશે તો અહિં આવીને મને આ વ્રતમાંથી મૂકાવશે, અને આપને તકલીફમાં મૂકશે; માટે કૃપાનાથ ! ગરુડ તો વિશાળ છે, બધાયને સાથે લઈને તાત્કાલિક વિહાર થઈ શકે નહિ, આપણે છૂપી રીતે જવું જોઈએ. બધાય જો નીકળીએ તો લોક જાણી જાય. તો કૃપા કરો ! આપણે તૈયાર થઈએ.

આચાર્ય મહારાજ : વત્સ ! તારી વાત સાચી છે. હવે સાંજ પડવા આવશે, તું રસ્તો ખરાબર જોઈને આવ ! જેથી માર્ગમાં કંઠાય અંધારું થઈ જાય તો ચે ધીરે ધીરે સીધા રસ્તે આપણે સ્થાને પહોંચી જઈએ.

[નૂતન દીક્ષિત મુનિ માર્ગ ખરાબર જોઈ આવે છે. શ્રીચંડ્રાચાર્ય તથા નૂતન સાધુ ઉજ્જવિનીથી વિહાર કરે છે. આચાર્ય મહારાજ વૃદ્ધ છે, માર્ગનાં કાંકરા-કાંઠા ખાડા-ટેકરા આવે છે. અંધારાર ચામેર ફરી વળે છે. આચાર્ય મહારાજને અવસ્થાના કારણે કોંકર વાગે છે. તેમ પ્રકૃતિના ચંડ્રસૂરિ મહારાજ ઉપ્ર બને છે. આવેશનાં આવીને તેઓ ખોસે છે.

શ્રીચંડ્રસૂરિ : રે હુટ ! તેં માર્ગ પળ ખરાબર જોયો નહિ. હું નિરાંતે ચલા હતો, ને તેં આવીને મને ઉપાડ્યો, મને આ રસ્તામાં મિત્રકૃત દાવતું નથી, જો હમણાં જ કોંકર વાગી પડત પાવે ! તેં રસ્તો આપો જ જોયો.

[આમ કહીને આચાર્ય મહારાજે પેતાનો ઘરો નૂતન દીક્ષિતનાં મસ્તકમાં માર્યો. નૂતન મુનિના મધ્યા પર તાગે લેત્ય છે કેશવિદિન માયા પર જોશથી ઘડો પડતાં, તેના પ્રદારથી તે મુનિના મસ્તક પરથી લોહીની ધાર વહેવા લાગી, જતાં ચાંત બાવે ક્ષમાથીયે અને સરલ સ્વભાવી બદસેન મુનિ તે બધું સહનથીયે ખતીને સહન કરતાં વિચારે છે]

નૂતન મુનિ : (સ્વગત) અહો ! હું કેવો મંદમાગ્ય છું, મારા કારણે પૂજ્યશ્રીને આવી વૃદ્ધાવસ્થામાં તકલીફ પડી. ખરેખર હું અધન્ય છું. ગજીની મધ્યમાં રહી યાતિપૂર્વક રહેલા પૂજ્યશ્રીને મેં ખેડ પમાડ્યો; મારા કારણે તેઓ કષ્ટમાં પડ્યા; કેટલાયે એવા સામ્યશાળી સુચિઓ હોય છે કે જેઓ યાવજીવ ગુરુ મહારાજને યાતા બાપે છે, મેં વહેલા જ દિવસે ગુરુદેવને અચાતા આપી. ધિક્કાર હો મારા આત્માને ! હવે પૂજ્યશ્રીને ફરી તકલીફ ન પડે તે રીતે મારે જોઈ-જોઈને ધીરે ધીરે સાવધ રહીને ચાલવું. મારો આત્મા ખરેખર ધિક્કારને પાત્ર છે, કે આવા ગુણુરત્નસાગર ગુરુદેવને મેં રાવતું નિમિત્ત આપ્યું, તેઓનો આમાં કાંઈજ હોય નથી, હોય તો ખરેખર મારો જ છે !

[આ રીતે હૃદયની સરલતાથી બદિક એવા તે નૂતન મુનિ પોતાના દોષોને જોતાં સુખ ખાન પર ચડ્યા. ક્ષણભેરની પર આરક યત્નાં તેઓ કેવગજાન પામ્યા. કેવગજાનો એવા નૂતન મુનિ યાનતા ચોત્રે બધું જાણી શકે છે. હવે તેઓ ગુરુમહારાજને સીધા રસ્તે દોરી જાય છે.]

શ્રી ચંદ્રસૂરિ : (નૂતન દીક્ષિતને) હવે તેં રસ્તો બરાબર લીધો, એ હવે ખાડા ટેકરાની અવડામણ નથી

પુત્રીરૂપે ત્યાગનું પ્રતીક બની સંસારને દોરનારી છે. એ મન. વચન તથા કાયાથી નિષ્પાપ, નિષ્કલંક તથા પવિત્રતમ આચારો અને વિચારોમાં રહેલી સંસારની અલૌકિક વિભૂતિ છે. ઉન્માર્ગે જતા અનેક આત્માઓને સન્માર્ગે આણીને સ્થિર કરવાનું સામર્થ્ય આ સ્ત્રીશક્તિમાં છે.

મહાસતી સીતાજી, રાણમતી, સુલસા, મહનરેખા, મનોરમા, અનુપમાદેવી, કલાવતી, અંજના, આ બધા પુણ્યવાન સ્ત્રીરત્નોએ સંસારમાં પોતાની પવિત્રતાની ખુશ્બો ફેલાવી, પોતાનાં પુણ્યસ્મરણીય નામોથી આપણા ભૂતકાલીન ઇતિહાસને જે રીતે ઉજ્જળો બનાવ્યો છે, તે માટે આપણે ગૌરવ ધરાવીએ છીએ.

આજે સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યને નામે. સમાન હક્કના બહાને જે રીતે સ્ત્રી જેવી પવિત્ર શક્તિને વગોવવામાં આવે છે, તે આ ભારત દેશમાં સંસ્કૃતિને માટે લાંછનરૂપ છે. શીલ એજ સ્ત્રી સમાજનો પ્રાણ છે. સંયમ, ત્યાગ, અને સહિષ્ણુતા આ બધા એ સ્ત્રી વર્ગના પ્રાણદાયક પોષક તત્વો છે. સદાચાર, સંયમ કે શીલવિહીન જે જે વાતો, સુધારાઓના નામે સ્ત્રી સમાજને આગળ કરીને થઈ રહી છે, એ ખરેખર સ્ત્રી સમાજની પવિત્રતા સામે ખંડ છે.

સ્ત્રી એ તો ત્યાગમૂર્તિ છે. ત્યાગનું પૂતળું માનીને સ્ત્રીને નાંદે બાળે જે રીતના કાવદાઓ ઘડાઈ રહ્યા છે, તે ખરેખર સ્ત્રી જેવી પવિત્ર શક્તિને માટે શરમાવનારું છે.

પુરુષની અપવિત્રતા એ ચાર કે પરિમિત વ્યક્તિઓને અહિત કર બને છે, ત્યારે સ્ત્રીની અપવિત્રતા સંખ્યાગ્રંથ આત્માઓને પરંપરાએ અનર્થકર થાય છે, માટે જ સમાજના કે કુટુંબના ઉત્કર્ષની ચાવી આ પૂજનીય સ્ત્રીચક્રિની પવિત્રતામાં રહેલી છે, એ કદિ ભૂલવું જોઈએ નહિ.

પૂ કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્ય મહારાજશ્રી હેમચંદ્રસૂરી-શરણ જેવા જૈન શાસનના સમર્થ જ્યોતિષરંજને જૈન શાસનમાં સમર્પિત થવાની પ્રેરણાદાત્રી એક આવી જ પવિત્રતમ મહિલા હતી. પાહિની દેવીએ પોતાના ગુહાળ કળી જેવા દુરોભગ્ન પુત્રરતન-કે જે પોતાની બધી આશાઓનો ઢોર હતો-તેને પૂ. આ. મ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ તથા શ્રી સંધના ચરણે હર્ષપૂર્વક સમર્પિત કર્યો. પાહિની દેવી જેવી સ્ત્રીઓએ આમ જૈનશાસનમાં આવા સમર્થ જ્યોતિષરંજ પુરુષોને સમર્પિત કરી, જૈન શાસનની અનુપમ સેવા કરી પોતાનાં યશસ્વી નામને અમર કર્યું છે.

આણુ-દેવવાદના ગમનચુંબી શ્રી જૈન મંદિરો જે આજે ભારત તથા યુરોપ અને એશિયાની કલારસિક દુનિયાને માટે અનન્ય આકર્ષણરૂપ બન્યાં છે, તે મંદિરોનાં શિલ્પ, સ્થાપત્ય તથા બાંધણીની પાછળ, આવી જ એક સ્ત્રીચક્રિની પ્રેરણા કારણરૂપ બની છે. અનુપમાદેવીની ધર્મભાવના, દહતા તથા દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની અપૂર્વ ભક્તિ ખરેખર આણુ-દેવવાદનાં શ્રી જૈનમંદિરોનાં નિર્માણ પાછળ,

મહામંત્રીશ્વર શ્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલ જેવી બાંધવ બેલડીને માટે પ્રેરક બન્યા છે.

આવી જગકલ્યાણકર પવિત્ર સ્ત્રીશક્તિ, આજના કાલમાં વધુને વધુ સુસંસ્કારી, પૂનિત તથા સુશીલ બની, સંસાર-ભરમાં સ્વાર્થ, લોભ તથા તૃષ્ણાના ખેલાઈ રહેલા કારમા તાંડવોની સામે ત્યાગ, સંયમ તથા તપનો આદર્શ રજૂ કરી પોતાની જીવનસુવાસને ચોમેર ખૂબ જ મધમધતી રાખે તે આજે આપણે ઇચ્છીએ છીએ.

[૨]

પોતાનાં પવિત્ર શીલધનને સાચવવા માટે પતિના મૃત્યુ બાદ ચંડપ્રદોત જેવાને સમજાવી-પટાવી, રાત્ર્યંત્રું રક્ષણ કરવા નગરને સુંદર તથા મજબૂત કિલ્લાથી સુસજ્જ કરાવી સમય આવે શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ જેવાને શરણે જઈ, સાધ્વી શ્રી ચંદનખાલાજીના શિષ્યા બની, કામાંધ ચંડપ્રદોતને થાપ આપવાની અઘળ કુનેડ ત્રાખતી, પોતાની પવિત્રતાને અખંડ રાખનાર અને ગુરુબીજી ચંદન-બાલ્લાની સેવામાં સમર્પિત બનનાર શ્રી મૃગાવલીજી આજના સ્ત્રી વર્ગની શિધિવ્રતાને ખખેરવામાં દૃઢાંતરૂપ બની રહે!.

પતિને જે દિવસે રાત્ર્યંત્રું કિલ્લાસન પર અભિયેક થવાનો અને રાત્ર્યંત્રું મહારાણી પક પર આરૂઢ થવાનું સૌભાગ્ય જે દિવસે પોતાને પ્રાપ્ત થવાનું, તે જ દિવસે પિતાના વચનના પાલનની ખાતર પતિ-સમચંદ્રજી વનમાં જવાને

સ્વેચ્છાએ તૈયાર થાય, તેજ સમયે પતિની પાછળ સાસુ-કૌશલ્યાની ના હોવા છતાં પતિના મુખે મુખને મીઠું મણી પણ પતિનાં દુઃખે દુઃખને જ મદદત્ત આપી, તેમના દેહની છાયાની જેમ બની, અયોધ્યાના રાજવૈભવોને ત્યજી, જગત્તમાં જવાને તૈયાર થઈ, પતિની પાછળ પોતાની ઈચ્છાથી વનવાસના અસહ્ય કષ્ટોને કૌમળ શરીરે સહેવા તૈયાર થનાર મહાસતી સીતાજી વર્તમાનકાલમાં એક-આરામમાં જીવનની મળ માનનાર સ્ત્રીસમાજને પ્રેરક બનેા !

પોતાના પતિની પાછળ વનવાસ જવાની અનુરૂપ માંમનાર પુત્રવધૂ શ્રી સીતાજીને પુત્રીની જેમ જોખામાં બેસાડી ‘વનનાં કષ્ટો ટાક-તડકો, ભૂખ-તરસ વારાથી નહિ સહી શકાય’ આમ વાતસલ્યપૂર્વક સમજાવી વનમાં જવાની ના કહેનાર, તથા અયોધ્યાનાં રાજમહેલમાં રહેવાનો પોતાની પુત્રવધૂને આમંત્ર કરનાર સાસુ શ્રી કૌશલ્યાદેવી વર્તમાન યુગની સાસુઓને પુત્રવધૂઓની સાચી વાતસલ્યદૃષ્ટી માતા બનવાની પ્રેરણા આપનાર બનેા !

શેકયના પુત્ર-રામચંદ્રજીની પાછળ વનમાં જવાને ઈચ્છુક પોતાના પુત્ર લક્ષ્મણને વનમાં જવામાં વિલંબ થાય છે, એ બંધુવા પછી ‘આટલો વિલંબ કેમ ? તારા મોટા ભાઈ રામની પાછળ જલ્દીથી તારે જવું બોધ્યું’ આમ કહી, પોતાના પુત્રને અયોધ્યાના મુખ-વૈભવોથી વિમુખ રાખી, જંગલના જવાનક કષ્ટો, શેકયના પુત્રના ક્ષેત્ર ખાતર સહન

કરવામાં ઉત્સાહ આપનાર શ્રી લક્ષ્મણજીના માતા સુમિત્રા-
દેવીના આવા હૃદયની વિશાલતા વર્તમાન સ્ત્રીસંસારને
આદર્શ બને !

પોતાના પતિ શંખરાજએ વગર પૂછયે કાંડા કપાવીને
જંગલમાં ધકેલી દીધેલ છતાં જેઓના હૃદયમાં પતિદેવ
પ્રત્યે સ્કેજ પણ દુર્ભાવના ન જાગતા, પોતાના જ પૂર્વકૃત
દુષ્કર્મનો દોષ માની નિર્મળ શીલપ્રભાવે અખંડ કરકમળ
પ્રાપ્ત કરનાર મહાસતી શ્રી કલાવતી આજના સ્ત્રીસમાજને
પ્રેરણામૂર્તિ બને !

પરણ્યા પછી ૨૨-૨૨ વરસ સુધી પતિએ સ્કામું ન
જોવા છતાં, જેઓનાં જીવનમાં પતિ પવનંજય સિવાય અન્ય
કોઈ પુરુષનું મન, વાણી કે કાયાથી પતિ તરીકે સ્થાન ન
હતું, અને બાવીશ વરસે પતિ પોતાનો દોષ ન જોતાં
જેઓએ કેવળ પોતાનો જ અંતરાય માની સતીત્વની રક્ષા
ખાતર જ જેમણે અનેક મરણાંત કળેા સહ્યા, મા-ગાપ;
સામુ-મસરા ઈત્યાદિના આક્રોશ, તર્જના વેદ્યા; અને પરિ-
ણામે શીઝના પ્રભાવે સમૃદ્ધિ મેળવી, હનુમાન જેવા વીર
પુરુષની માતા બનવાનું સૌભાગ્ય મેળવ્યું. તે મહાસતીશ્રી
અંજનાદેવી, વર્તમાન સ્ત્રીસમાજના આદર્શરૂપ બને !

પરણીને બીજે દિવસે સાળાના હાસ્ય પ્રસંગ પરથી
દીક્ષા કેવાને તૈયાર થનાર વજ્રબાહુ પતિની પૂંડે, તેની
કેહવાણી જેમ બનીને સંયમના માર્ગે જવાને ઉત્સુક

બની સંસારનાં અનેક લોચસ્વરુપોને સાપ જેમ કાંચળી રૂગાળી દે તેમ ત્યજી દેનાર સતી મનોરમાદેવી, આજના શ્રીજીવનને પ્રેરણાદાયી બનો !

જેઠ મધિરચના દગાથી અકસ્માતનો લોચ બની શસ્ત્ર-ધાતથી મૃત્યુપચારી પર પોટેલા પોતાના પતિ યુગબાહુને, વિષય તથા કોષાદિ કષાયોની ભયંકરતા સમજાવી આરાધના-પૂર્વક નિર્ધામણ કરાવી દુર્ગતિમાં જવાની રિયતિમાં મૂકા-એલા પતિની સાચી ધર્મપત્ની બની, તથા દંદતાપૂર્વક સમાધિ આપનાર અને પતિને સદ્ગતિનું બાથું બધાવી આપવા માટે પોતાનાં બાવિની ચિંતાને ગોળુ કરી બ્રત રહેનાર, તથા પોતાનાં મહામૂલ્ય શીલધનને સાચવવા માટે કામાશ્વજ જેઠની રોજધાનીને ત્યજી જંગલોમાં પરિભ્રમણ કરવાનું સ્વેચ્છાએ સ્વીકારનાર શ્રીમતી મદનરેખા, આપણા શ્રી સમાજને દ્રષ્ટાંતરૂપ બનો !

અંબક જેવા વિદ્યાધાર પરિવ્રાજકની કસોટીમાં સો-ટથના સેનાની જેમ જેઓનું સમ્યક્ત્વ નિર્મળ રહ્યું, અને દેવાધિદેવ શ્રમણ ભગવાનશ્રી મહાવીર જેવા વીરકરદેવ જેઓના માટે શ્રીમુખે 'ધર્મલાભ' કહેવડાવે, તે પરમ ભાગ્ય સાલી સતીરત્ન શ્રી મુલસાની ધર્મશ્રદ્ધા વર્તમાન કાલના મહિલા સમાજને માર્ગદર્શકરૂપ બનો !

ગિરનારની ગુફામાં એકાંત માની વરસાદથી ભીંજાયેલાં વસ્ત્રોને સૂકાવવા રહેલાં જેમને નગ્ન દેહે એઈ, દેહસૌંદ-

ર્યાનાં વિકારને વશ બનેલા રથનેમિ મુનિ જેઓને ચલિત કરવા અનેક પ્રયોજનો આપે છે, છતાં જેઓએ પોતાના પવિત્ર સંયમ માર્ગમાં દૃઢ રહી, માર્ગભૂલેલા પોતાના દીયર રથનેમિજીને માર્ગમાં સ્થિર કર્યા, તે મહાસાધ્વી શ્રી રાજા મતી આજના સ્ત્રીવર્ગને, શીલધનની મહત્તા સમજવામાં પ્રેરક બનો !

કરવા છતાં પણ જો કોઈ નહિ આપી જાય અને જેનાં ઘર-
માંથી તે નીકળશે તેને મૃત્યુદંડની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવશે!’

કેટલાક દિવસો વીત્યા બાદ, રાજાએ પોતાના પુરૂષોને
નગરની જડતી લેવા આદેશ કર્યો. રાજાના નોકરોએ
નગરની જડતી લેવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું, અને રાજાની આજ્ઞા
મુજબ પેલા શેઠના ઘેરથી જ તેની શરૂઆત કરી. શેઠના
પુત્ર વિજયના અલંકારના ડબ્બામાંથી એ મુદ્રિકા હાથમાં
આવી. આ અવસરે રાજાના માણસોએ કહ્યું કે, ‘આ શું?’
વિજય તે જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો, આશ્ચર્ય ચકિત થઈ તેણે
કહ્યું : ‘આમાં હું કાંઈ જ જાણતો નથી, મેં ચોરી કરી નથી.’

પણ એનું કહ્યું કોઈએ ન ગણકાયું, તેને પકડીને
રાજપુરુષોએ કેદ કર્યો. આ બાજુ-પેલો મિત્ર બનેલો રાજ-
પુરુષ વિજય પાસે આવ્યો. વિજયે તેને આજીજી કરી
રાજાને સમજાવવા કહ્યું. પેલાએ કહ્યું, ‘બીજું તો નહિ, પણ
મૃત્યુ સિવાયની ગમે તે શિક્ષા કરવાને હું રાજાને સમજાવીશ.’

વિજયે કહ્યું : ‘એટલું થાય તો ય ઘણું.’ રાજપુરૂષે
બારબાદ રાજાની પાસે જઈ પોતાના મિત્રને માટે અમર-
દાનની માંગણી કરી. રાજાએ થોડીક આનાકાની કરી, અને
છેવટે રાજાએ આમ કહ્યું કે, ‘કાંડા વિનાના કાંસાના વાટકામાં
કેં કાંડા ચુધી, જરા પણ ખાલી ન રહે તેમ તેલ ભરીને,
તેનાંથી એક પણ ટીપું નીચે પડે નહિ એ રીતે તે વાટકો

રજુ કરે, તો તેને છોડવામાં આવે, અન્યથા, મૃત્યુહંડની શિક્ષા થયે.'

આ વાત, પેલાએ જાહેરને વિજયને કહી સંભળાવી. તેણે વિચાર્યું કે, જીવતા રહેવાનો ખીજો કોઈ ઉપાય નથી એટલે એણે તે પ્રમાણે કરવાની પણ તૈયારી બતાવી.

તે દિવસે રાજાએ સારાએ શહેરને સુંદર રીતે શણ-ગારાવ્યું. જ્યાં ને જ્યાં ગાનતાન; નાચ-હેખાવ, રૂપ-રંગ વગેરેની એવી યોજના કરવામાં આવી કે, યોગીને પણ પોતાનું ચિત્ત સ્થિર રાખવું મુશ્કેલ થઈ પડે. આવી રીતે જ્યાં પાથેય ઇન્દ્રિયોના વિષયોની સામગ્રી ખરપૂર બનાવવામાં આવી હતી ત્યાં કોઈ પણ સ્થાને દક્ષિ નહિ ફેરવતાં અને કોઈ પણ શબ્દ તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં, કેવળ હાથ-માના કટોરા ઉપર જ ધ્યાન રાખી, આખા નગરમાં બમીને વિજય એક પણ છાંટો નીચે પડવા દીધા વિના જેવો ભરેલો હતો તેવો ને તેવો જ તેલનો કટોરો હાથમાં લઈને રાજસભામાં હાજર થયો.

રાજાએ પૂછ્યું : તે' નગરમાં શું બોલ્યું ? તારું મન આટલું બધું તને આધીન કેમ રહી શક્યું ?' મરણની સજાથી ભયી જવાના યોગે આનંદમાં આવી ગયેલા તેણે કહ્યું, 'મનને મેં આધીન રાખ્યું, અને ખાત્રી હતી કે જરાયે મન ખસ્યું તો મોટી આપત્તિ છે, મરણના ભયના યોગે અને જીવનને સાચવવાની ઇચ્છાના પ્રતાપે મારા મનને મેં જરા પણ ખસવા દીધું નથી !'

નહિ.' પણ માફ કહું એણે માન્યું નહિ અને બલાત્કારથી તેણે મને આમ કયું.

આ પ્રમાણે કહીને અભયાએ પેલા વલુરાં બતાવ્યાં અને છેવટે કહું : ' એથી મેં બૂમો પાડી, કારણ કે અબલા બીજું કરે પણ શું ? ' રાણીએ આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ રાજાને વિચાર થયો કે, ' સુદર્શન માટે આ સંભવે નહિ. '

સુદર્શનને અન્તઃપુરમાં ઉભેલા જોયા અને ખુદ પોતાની પટરાણીએ આરોપ મૂક્યો, રાણીએ કહું : ' એણે મારા ઉપર જુલમ ગુજાર્યો. ' અને જુલમ ગુજાર્યો હોય તેવાં ચિત્તો પણ રાજાએ જોયા. અન્તઃપુર જેવું સ્થળ, સુદર્શન સ્વયં હાજર, રાણી આરોપ મૂકનાર અને દાર્શનિક પૂરાવામાં જરાય ખામી નહિ તેવાં ચિત્તો, છતાં રાજાએ વિચાર્યું કે : ' સુદર્શન માટે આ સંભવિત નથી ! '

સુદર્શનની નામના, શીલધર્મિતા અને પ્રતિષ્ઠાએ, ચંપાનગરીના માલિક દધિવાહન રાજાનાં હૈયામાં આ વાતાવરણ ઊભું કયું. રાણીની હાજરીમાં જ રાજાએ સુદર્શનને પૂછ્યું : ' જે હોય તે સાચું કહો ! આમાં સત્ય શું છે ? ' જ્યારે સુદર્શન તો કાયોત્સર્ગમાં જ સ્થિત રહ્યા. રાજાએ ફરી એક વાર પૂછી જોયું પણ સુદર્શન મૌન રહ્યા. રાણીનાં દેખતાં રાજાએ આમ વારંવાર પૂછ્યું, કારણ કે સુદર્શનની ખ્યાતિ સામાન્ય કોટિની નથી. જીવન બતાવતી હોય તો આવી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત ન થાય.

મુદથાંન સમજતા હતા કે, 'હું' બિન ગુનેગાર છું, પણ એ હું સાચી દણીકત કહી હઉં તો રાણીનું શું ? જે આપત્તિ મને હાથ નથી, તે રાણી ઉપર આવે. રાણીનો શીટ-કાર થાય, એની ફજેલીનો પાર ન રહે અને કદાચ એને શૂળીએ પણ લટકવું પડે.' મુદથાંન જો ન જોલે તો એ આપત્તિ મુદથાંનને વેઠવી પડે તેમ છે અને જોલે તો એ આદત રાણીને વેઠવી પડે તેમ છે.

મુદથાંને વિચાર કર્યો : 'આ આપત્તિને હું' વેઠી હઉં એમાં મારું ધર્મી'પણું' કે આ આપત્તિ રાણીને માથે મારા સાચું જોલવાથી ભય એમાં મારું ધર્મી'પણું.' અહિં અહિંસાનો વિચાર છે અહિંસાપાલન, એ સદાચાર ॥ અને હિંસા એ અન્યાયાર છે અહિંસાપાલનરૂપ સદાચારને ભજનવાની સદાચારી તરીકે એની ફરજ આ અવસરે જિભી હતી.

અભયાના ઉપસર્ગો સામે મહામ રહેવું એ જેટલું મુશ્કેલ હતું એના કરતાં પણ હવે મૌન રહેવું અને આદત જિભી કરનાર તથા કલંક દેનાર એક મૂખ સીને જાયાવી દેવા તત્પર બનવું એ વધારે મુશ્કેલ છે.

મુદથાંનની ખ્યાતિ એવી હતી કે, 'લોક એકદમ આણું ન માને, પણ ચંકામાં તો ચૂંચવાય. મૌન રહેવામાં માત્ર આખરૂં રચદોળાઈ જવાનો જ સંભવ ॥ એમ નથી, મૌન રહેવામાં માત્ર ફજેલીનો જ સંભવ છે એમ નથી, પણ મૌન રહેવાના પરિણામે શૂળી મળશે એ વાત પણ નિશ્ચિત છે.

નહિ.' પણ માફ કહ્યું એણે માન્યું નહિ અને બલાતકારથી તેણે મને આમ કયું.

આ પ્રમાણે કહીને અભયાએ પેલા વલુરાં બતાવ્યાં અને છેવટે કહ્યું : ' એથી મેં ખૂમો પાડી, કારણ કે અબલા બીજું કરે પણ શું ? ' રાણીએ આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ રાજાને વિચાર થયો કે, ' સુદર્શન માટે આ સંભવે નહિ. '

સુદર્શનને અન્તઃપુરમાં ઉભેલા જોયા અને ખુદ પોતાની પટરાણીએ આરોપ મૂક્યો, રાણીએ કહ્યું : ' એણે મારા ઉપર જુલમ ગુન્તર્યો. ' અને જુલમ ગુન્તર્યો હોય તેવાં ચિહ્નો પણ રાજાએ જોયા. અન્તઃપુર જેવું સ્થળ, સુદર્શન સ્વયં હાજર, રાણી આરોપ મૂકનાર અને દાર્શનિક પૂરાવામાં જરાય ખામી નહિ તેવાં ચિહ્નો, છતાં રાજાએ વિચાર્યું કે : ' સુદર્શન માટે આ સંભવિત નથી ! '

સુદર્શનની નામના, શીલધર્મિતા અને પ્રતિષ્ઠાએ, અંધા નગરીના માલિક દધિવાહુન રાજાનાં હૈયામાં આ વાતાવરણ ઊભું કયું. રાણીની હાજરીમાં જ રાજાએ સુદર્શનને પૂછ્યું : ' જે હોય તે માયું કહો ! આમાં સત્ય શું છે ? ' ત્યારે સુદર્શન તો કાયોત્સર્ગમાં જ સ્થિત રહ્યા. રાજાએ ફરી એક વાર પૂછી જોયું પણ સુદર્શન મૌન રહ્યા. રાણીનાં દેખતાં રાજાએ આમ વારંવાર પૂછ્યું, કારણ કે સુદર્શનની ખાતિ સામાન્ય કોટિની નથી. જીવન બતાવતી હોય તો આવી ખાતિ પ્રાપ્ત ન થાય.

મુદ્દર્શન સમજતા હતા કે, ‘હું’ બિન ગુનેગાર છું, પણ જો હું સાચી દડીકત કહી હઉં તો રાણીનું શું ? જે આપત્તિ મને ઇંદ નથી, તે રાણી ઉપર આવે. રાણીનો શીટ-હાર ધાય, એની ફજેલીનો પાર ન રહે અને કદાચ એને શૂળીએ પણ લટકવું પડે.’ મુદ્દર્શન જો ન જોતો તો એ આપત્તિ મુદ્દર્શનને વેઠવી પડે તેમ છે અને જોતો તો એ આદત રાણીને વેઠવી પડે તેમ છે.

મુદ્દર્શન વિચાર કર્યો : ‘આ આપત્તિને હું’ વેઠી લઉં એમાં માફ ધર્મી’પણું’ કે આ આપત્તિ રાણીને માથે મારા સાથું જોડવાથી બચ એમાં માફ ધર્મી’પણું.’ અહિં અહિંસાનો વિચાર છે અહિંસાપાલન, એ સદાચાર છે અને હિંસા એ અનાચાર છે. અહિંસાપાલનરૂપ સદાચારને ભાગ-વવાની સદાચારી તરીકે એની દરજ્જા આ અવસરે ઊભી હતી.

અભયાના ઉપસર્જો સાથે મહત્તમ રહેવું એ જોડવું મુરકેલ હતું એના કરતાં પણ હવે મૌન રહેવું અને આદત ઊભી કરનાર તથા કલંક દેનાર એક મૂર્ખ સીને જયાવી લેવા તત્પર બનવું એ વધારે મુરકેલ છે.

મુદ્દર્શનની ખ્યાતિ એવી હતી કે, ‘લોક એકદમ આવું ન માને, પણ ચંકામાં તો ચૂંચવાય. મૌન રહેવામાં માત્ર આવડું રગદોળાઈ જવાનો જ સંભવ છે એમ નથી, મૌન રહેવામાં માત્ર ફજેલીનો જ સંભવ છે એમ નથી, પણ મૌન રહેવાના પરિણામે શૂળી મળશે એ વાત પણ નિશ્ચિત છે.

સૌ સર્વશીલ જ હોય એમ ન બને, એવું પણ બને કે જેમનામાં સર્વ ઓછું હોય, તેવા આત્માઓ અર્કિં મૌન ન બાગવી શકે. છતાં એવાઓએ પોતાની નિર્જાનતા કબૂલ કરવી જોઈએ, પણ ધર્મનું નામ આગળ કરીને જોટી રીતે પોતાની નબળાઈને છૂપાવવાની ભાવનાથી પણ બચવું જોઈએ. ધર્મ ન નિંદાય એની કાળજી અવશ્ય રાખવી, પણ તેને નામે નબળાઈ છૂપાવવાનો પ્રયત્ન કદી જ કરવો નહિ. કારણ કે સૌ સર્વશીલ હોય એવું નથી હોતું, એવા પણ હોય કે જેમનામાં સર્વ ઓછું હોય.

સુદર્શન સમર્થ હતા અને સાથે સહાચારના સાચા સેવક હતા, માટે મૌન રહ્યા. સુદર્શને જોયું કે, ‘અભયાને આપત્તિમાં મૂક્યા વિના હું બચી શકું તેમ નથી. મારે બચવું હોય તો અભયાને આપત્તિમાં મૂકવી જ પડે. મારે માટે એ યોગ્ય નથી એટલે મારે મૌન રહેવું.’ આ રીતે સુદર્શન અભયાને આશ્તમાં મૂકીને જીવવા ઇચ્છતા નથી. શીલરક્ષા માટે અભયાની કનડગત સહી અને હવે દયાપાલનને માટે જે આશ્ત આવે તે સહવાને સુદર્શન તૈયાર હતા.

આથી જ રાત્રના વારંવાર પૂછવા છતાં સુદર્શનનું મૌન અભંગ જ રહ્યું, ઘણીવાર પૂછવા છતાં પણ જ્યારે સુદર્શન જોડાતાં જ નથી, ત્યારે રાત્રને યયું કે, ‘કદાચ સુદર્શન દોષિત હોય, કારણ કે ‘મૌન એ વ્યભિચારીઓનું અને ચારાનું એક લક્ષણ છે.’ રાત્રને દોષની સંભાવના

લાગી, આથી તે કોપાધીન બન્યો અને મુદ્દર્શનનો વધ કરવાની તેણે પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરાવી.

જે કે રાજાએ આજ્ઞા તો કરી પરંતુ તે સમજતો કે, મુદ્દર્શન જેવા મહા સહાચારી તરીકેની નામનાને પામેલા પુરુષને આ ભતની શિક્ષા કરવી એ સહેલું કામ નથી. પ્રજામાં ઉરકેરાટ ફેલાવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે. આથી રાજાએ પોતાના પુરુષોને ફરી કહ્યું કે, 'નગરમાં આ પાપીના દોષને પ્રગટ કર્યા પછીથી જ આનો વધ કરવો.'

મુદ્દર્શનને શિક્ષા કરવાને માટે તૈયાર થયેલા રાજાને પણ, આટલી બધી તકેદારી રાખવી પડી એ સામાન્ય વસ્તુ નથી. જે કે પૂર્વકાલના રાજાઓ પ્રાયઃ અનાદી નહોતા. પ્રજાનાં સુખશાંતિ આદિની પ્રસંગે પ્રસંગે દરકાર કરનારા હતા. પણ આ પ્રસંગમાં તો મુદ્દર્શનને પોતાની સાહચારિતાથી પ્રાપ્ત કરેલી લોકપ્રિયતાએ જ તેવી આજ્ઞા કરવાને રાજાને પ્રેર્યા હોય એમ કહી શકાય.

રાજાની આજ્ઞા મુજબ રાજનોકરે મુદ્દર્શનને પકડીને લઈ ગયા. મુદ્દર્શનના મોઢા ઉપર મેંચનો અને ચરીરે લાલ ગેરૂનો લેપ કર્યો. ગળામાં અને માથે પણ વિચિત્ર પ્રકારની માળાઓ પહેરાવી. એ પાછી એને ગધેડા ઉપર બેસાડ્યા. માથે સુપડાનું છત્ર ધર્યું અને આગળ કુટલુ દોલ પીટતાં પીટતાં મુદ્દર્શનને ગામમાં ફરવવા માંડ્યા.

નોકરોએ શહેરમાં ઉદ્ઘોષણ કરી કે, ‘મુદશ’ને રાણીવાસમાં શુન્દો કર્યો છે, માટે તેનો વધ કરાય છે, રાજાનો આમાં જરાય હોષ નથી.’

મુદશ’નના કાન પર પણ એ શબ્દો વારંવાર આમ અચકાયા છતાંય મુદશ’ન એ જ રીતે અચલ રહ્યા હોડોએ આ બધું જોયું અને રાજા દ્વારા યએલી ઉદ્ઘોષણ સાંભળી, આથી હોકમાં હાહાકાર વર્તાઈ ગયો. શહેરમાં તો એ જ વાતાવરણ કે, ‘કેઈપણ રીતે બચાવળી થતું નથી મુદશ’નમાં આવું સંભવે જ નહિ.’

મુદશ’નને આ રીતે રાજપુરોએ શહેરમાં ફેરવ્યા. ફરતા ફરતા એ બધા મુદશ’નના મકાન આગળ આવી પહોંચ્યા. એ વખતે મુદશ’નની ધર્મપત્ની મનોરમાએ આ જોયું અને રાજાની ઉદ્ઘોષણ સાંભળી, મનોરમાને એ વેળા આ વિચાર સૂઝ્યો કે, ‘કારમા અશુભોદય વિના એ બને નહિ મારા પતિ સદાચારી છે અને સદાચારપ્રિય છે, મારા પતિ આવું કાર્ય કરે જ નહિ અને પ્રબળ નિમિત્ત વિના રાજા પણ આવી શિક્ષા કરે નહિ. ખરેખર, પૂર્વના અશુભ કર્મનું જ ફળ ઉપસ્થિત થયું છે.’

મહાસતી મનોરમા આવો વિચાર કર્યા પછીથી પૂલ કરીને કાર્યોદસર્મમાં સ્થિર થયા. તેમ જ નિઃશ્વ કર્યો કે, ‘જ્યાં સુધી પતિ ઉપર આવેલી આ આફત ટળે નહિ, ત્યાં સુધી કાર્યોદસર્મમાં રહેવું અને અનશન કરવું’

મહાસતી મનોરમાની આ દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા અને સુદર્શન શેઠનું પવિત્ર શીલ આખરે જય પામ્યા. અસત્યનાં ગાઢ આવરણો ભેદાયાં. તેમજ રાજના માણસોએ સુદર્શનને મારવા જેટલા પ્રયત્નો કર્યા તે નિષ્ફળ ગયા. શૂદ્રી પર ચઢાવતા તે તૂટી ગઈ. અન્તે તે સુવર્ણજડયું સિંહાસન થયું અને શીલવાન સુદર્શન શ્રેષ્ઠીને જય જયકાર થયો.

૧૩ : ભારતીય સંસ્કૃતિનો ભવ્ય આદર્શ

આ ભારતવર્ષમાં જ્યારે આર્યસંસ્કૃતિ પ્રધાનતા લોગવતી હતી, ત્યારે મોટે ભાગે મનની બૂખને માટે કે તૃષ્ણાઓને કારણે રાજા કે પ્રજા વચ્ચે, શેઠ કે મજુર વચ્ચે યા કુટુંબમાં પિતા-પુત્ર, પતિ-પત્નિ, ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે વર્તમાન યુગના જેવી લડતો ઉત્પન્ન થતી ન હતી. તે સમયે ગરીબીમાં પણ અમીરી લોગવી શકાતી. કારણ કે, તત્ત્વજ્ઞાનની સામગ્રી તે સમયે પ્રધાનપદે હતી. તે સમયે તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો પ્રત્યે સવિશેષ આદર હતો. મૂળથી સંસ્કારો જ એ કે 'દુનિયાના પદાર્થો નાશવંત છે. એ મળે તેય ભાગ્યાનુસાર, ભોગવાય તેય ભાગ્યાનુસાર અને જાય તેય ભાગ્યાનુસાર.' આવા સંસ્કારોના યોગે પોતાના સ્વાર્થ માટે બીજાનું જૂંટવી લેવાની ભાવના થતી નહિ કે કોઈને વધુ સામગ્રીવાળો જોઈને ઈર્ષ્યા થતી નહિ.

આ પ્રકારનું ઉમદા કોટિનું તત્ત્વજ્ઞાન આજે પરવસનુઓમાં મુખ માની ગેડેજાઓને ગમતું નથી અને એથી

દુનિયાના બીજા જીવોને પીડા ઉપભવવાથી જગનારા તેમજ બીજા જીવોને પીડા ઉપભવનારા ન બનાવ તે રીતે શરીર નિર્વાહ કરીને એકાન્તે ધર્મની સાધના કરનારા તથા જગ તના જીવોને ધર્મની સાધના કરવાની જ પ્રેરણા કરનારાં જીવન જીવનારા મહાપુરુષોની કિંમત સમજાવી નથી.

આવા મહાપુરુષોની હયાતિની જરૂરીયાત કે ઉપકારકતા પણ, એથી જ સમજાવી નથી. પૂર્વે એમ નહિ હતું, પૂર્વે તો એ તત્ત્વજ્ઞાનનો અને એવા તત્ત્વજ્ઞાની મહાત્માઓનો પરમ આદર થતો; કારણ કે, તે વખતે જીવો મુખ્યત્વે એના અર્થો હતા. જ્યારે આજે તો એથી ઉલટું સાચા તત્ત્વજ્ઞાન પ્રત્યેનો અનાદરભાવ વધતો જાય છે.

આયંત્રંકૃતિનો પ્રતાપ કેવો હતો એ સમજવાને માટે અને પૂર્વના કુલાચારોને જાણવા માટે રામાયણમાંના અમુક પ્રસંગો તો ખાસ વિચારવા જેવા છે. શ્રી રામચંદ્રજી જેવા-એ પિતાના વચનનું પાલન થાય અને પોતાના લઘુભંધુ બરત રાજ્યનો સ્વીકાર કરે, એ માટે રાજગાદીને બદલે વનવાસ સ્વીકાર્યો. આજનું શિશુજી પામિલા અને વર્તમાન યુગના સંસ્કારોથી ઘડાએલો, રાજગાદીને બદલે વનવાસ સ્વીકારે એ વાત બનવી લગભગ અસંભવિત જેવી છે. કારણ કે આજે જે શિશુજી અને સંસ્કૃતિ વિકાસને પામતાં જાય છે, તેના મૂળમાં જ ઝેર રેડાઈ રહ્યું છે.

વી. સ. ને પ્ર. પ્ર. શ. ૨૩

રામચંદ્રજીનો આવો ઉત્તર સાંભળીને, દશરથ રાજા પણ વિસ્મય સહિત આનંદને પામે તે સ્વાભાવિક છે. રામચંદ્રજી તરફથી આવો સંતોષકારક ઉત્તર સાંભળ્યા પછીથી દશરથ રાજાએ ભરતને રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાનું કહ્યું. એટલે ભરતે રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાની ના પાડી.

જ્યારે ભરતે રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાની ના પાડી, ત્યારે રામચંદ્રજીએ આમ જો કે પોતાનો હક્ક તો જતો કર્યો, પણ ઉપરથી ભરતને રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાની સલાહ આપતાં ભરત પ્રત્યે આ પ્રમાણે કહ્યું : ‘ભાઈ ! જો કે તમારાં હૃદયમાં રાજ્યપ્રાપ્તિનો જરા પણ ગર્વ નથી, તો પણ પિતાજીનાં વચનને સત્ય કરવાની ખાતર તમે રાજ્યને ગ્રહણ કરો !’

ભરતને રામચંદ્રજીએ જે આ કહ્યું, એના જવાબમાં ભરતે જે કહ્યું તે પણ આર્યસંસ્કારોના અનુપમ પ્રભાવને સૂચવનારું છે.

રામચંદ્રજીનાં વચનોનું શ્રવણ કરતાંની સાથે જ ભરતની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં અને અશ્રુભીનાં નેત્રો વાળા ભરત તે વેળાએ રામચંદ્રજીનાં ચરણોમાં પડ્યા. તે પછી અંજલિ જોડીને ગદ્ગદ સ્વરે વડિલગંધુ રામચંદ્રજીની સેવામાં ભરતે કહ્યું :

‘હિ પૂજ્ય ગંધુ ! મને રાજ્ય આપવું, એ પિતાશ્રીને માટે અને આપને માટે યોગ્ય છે. પરંતુ મારા જેવાએ

રાજ્યને બ્રહ્મ કંઈ એ યોગ્ય નથી. શું આપ રાજા હથ-
રથના પુત્ર છો અને હું રાજા હથરથનો પુત્ર નથી ? શું
હું આપના જેવા આર્યનો નાનો ભાઈ નથી ? છે, ‘ જેથી
મને રાજ્ય મળે એમાં હું ગર્વ કરું અને ખરેખરે માતૃ-
સુખો ગણાઈને રાજ્યને બ્રહ્મ કરું ? ’

જ્યાં આ ભાતની વિવેકપૂર્ણ ભાવનાઓ હોય, આવા
ઉત્તમ પ્રકારના વિચારો જ્યાં ભરેલા હોય અને જ્યાં હેવા
માટે નહિ પણ આપવા માટે તેમજ ત્યાગ કરવામાં હરિ-
શાઈઓ હોય ત્યાં રાજ્યને માટે લડાઈઓ ન જ હોય, તેમજ
ભૌતિક વસ્તુઓને યેન કેન પ્રકારે મેળવવાની પ્રમાત્તકડી
હોય જ શાની ?

આ બાબુ રામચંદ્રજીએ ભોયું કે, ‘ હું અહીં હોઈય
ત્યાં સુધી ભરત રાજ્યનો સ્વીકાર કરશે નહિ. ’ એટલે
હથરથ રાજ્યને રામચંદ્રજીએ પોતે કહ્યું : ‘ હું વનવાસ કર-
વાને બંકે છું. ’ આ રીતે રામચંદ્રજી વનવાસ જવાને માટે
નીકળ્યા, એટલે ભરત પણ ઉચ્ચ સ્વરે રડવા લાગ્યા અને
હથરથ રાજા પણ કનેહવશ મૂર્છા પામ્યા. જ્યાં રામચંદ્રજી
વનવાસ માટે નીકળ્યા, એટલે લક્ષ્મણ પણ રામચંદ્રજીની
સાથે રાજસુખનો ત્યાગ કરી વનવાસ જવા તૈયાર થયા.

આ રીતે વડીલ ભાઈની સાથે સેવા કરવાને માટે
જનારા તે જ હોય કે જેણે મનની કારમી ભૂખ કંપર છત
મેળવી હોય, તે સિવાય આ સકલ જ નથી.

બાદ લક્ષ્મણની માતા સુમિત્રા કે જે રામચંદ્રજીની ઓરમાન માતા થાય, તેની પાસે લક્ષ્મણ રજ માંગવા ગયા, ત્યારે શોકચના પુત્રને માટે પોતાના પુત્રને વનવાસે જવાને તૈયાર થયેલો જોઈને પણ સુમિત્રા માતાએ ધીરજ ધરી કહ્યું : ‘હે વત્સ ! તને શાખાશ છે, મારો પુત્ર અવશ્ય પોતાના વડિલ બાઈને અનુસરે જ.’ એટલું જ નહિ, પરંતુ વધુમાં કહ્યું : ‘હે વત્સ ! હવે જવામાં તું વિલંબ કર નહિ; કારણ કે, રામચંદ્ર તો મને નમસ્કાર કરીને ક્યારનાએ અહીંથી રવાના થઈ ગયા છે, એટલે જો તું વિલંબ કરીશ તો તારે અને એમને છેટું પડી જશે.’

શોકચના પુત્રની પાછળ જતા પોતાના પુત્રને આવી રીતે વિદાય આપનારી માતાનું હૃદય કેવા સુંદર સંસ્કારોથી ઘડાયું હશે વારુ ? તે કાળે આર્ય સંસ્કારોની આટલી સુંદર અને પ્રબળ અસર હતી. જેમ જેમ એ સંસ્કારો જતા ગયા તેમ તેમ એ સુંદર દશા પણ દૂર થતી ગઈ.

ત્યારબાદ જન્મથી જ જોણે રાજસુખ ભોગવ્યું છે, ટાઢ-તડકા જોયા નથી, કશી તકલીફ વેડી નથી અને જેમનું શરીર કોમળ છે, એ સીતાદેવી પણ રામચંદ્રજીની સાથે વનવાસ જવાને તૈયાર થયા.

આજનો યુગ, વતમાનનું વિજ્ઞાસપ્રિય વાતાવરણ કે આજની સ્વાતંત્ર્યની મર્યાદાહીન આબોહવા ગમે તે હો ! પરંતુ સીતા તો સમજદાર હતા. મન, વચન અને

કાયાથી સતીધર્મનું પાલન કરવામાં તત્પર હતાઃ આથી સ્ત્રીતાલુ, રામચંદ્રજીના વનવાસ ગમનના સ્વીકારને માટે કંઈ પણ નહિ બોલતાં, પોતે પણ પોતાના પત્નીધર્મને અનુસરીને રામચંદ્રજીની સાથે વનવાસે નીકળ્યા.

સ્ત્રીતાલેવીએ જ્યારે પોતાના સાતુ કૌશલ્યા પાસે જઈને પોતાના પતિ રામચંદ્રજીની સાથે વનમાં જવાની આજ્ઞા માગી, ત્યારે કૌશલ્યાએ સ્ત્રીતાલેવીને પોતાના બોળામાં લઈ લીધા અને પોતાના આંધુથી સ્ત્રીતાલેવીને નવરાત્રી નાખતાં કહેવા માંડ્યું :

‘હે પુત્રિ ! વિનીત રામચંદ્ર પિતાની આજ્ઞાથી વનમાં જાય, તો તે નરસિંહ સમા પુરૂષને માટે દુઃકર નથી; પરંતુ તું તો જન્મથી જ ઉચ્ચ વાહનોમાં લાલિત થયેલી છે, તેથી તું પણ ચાલવાની વ્યથાને કેમ સહી સહીય ? મુકુમાર પક્ષાથી કમળના ઉદર જેવું તો તારું અંગ છે; તે જ્યારે તાપ વગેરેથી કલેશને પામશે, ત્યારે રામને પણ કલેશ થઈ પડશે; માટે પતિની સાથે અનુગમન કરવામાં તેમ જ બીજાં પણ અનેક અનિષ્ટ કહોને સહવામાં હું તને નિરોધ કે આજ્ઞા કંઈ પણ કરવાને ઉત્સાહ ધરતી નથી.’

પરંપર, પતિની સાથે અનુગમન કરવું એ સતીઓનો ધર્મ છે, એટલે એમાં કૌશલ્યા નિરોધ ન કરી શકે. અને અનિષ્ટ કહી સહવાને માટે જવાની આજ્ઞા

કૌશલ્યા નથી તો અનુગમન માટે નિષેધ કરતાં કે નથી તો કષ્ટ સહવાની આજ્ઞા આપતાં.

કૌશલ્યાએ જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે સીતાદેવીએ પણ, પોતાના મુખ ઉપર સહેજ પણ શોકની કાલિમા આવવા દીધા વિના, પ્રાતઃકાળના કમળની જેમ પ્રકુલ ચહેરે અને પ્રસન્ન મુખે, નમસ્કાર કર્યા બાદ પોતાના સાસુને આમ કહ્યું : 'તમારા ઉપરની મારી ભક્તિ મને માર્ગમાં કુશલ કરનારી થશે, એટલે હું મેઘની પાછળ જેમ વીજળી, તેમ આર્ય-પુત્ર શ્રી રામની પાછળ જાઉં છું.' આટલું કહીને તેઓ રામચંદ્રજીની પૂઠે ચાલી નીકળ્યા.

આ રીતે આખુંય કુટુંબ કેવું સુંદર અને વિનીત-વ્યવહારી હતું તે આ એક ઐતિહાસિક પ્રસંગ પરથી સમજી શકાય તેમ છે. તૃષ્ણાનો સાચો છેદ થયા વિના, હૈયામાં ઊંઠે ઊંઠે પણ સાચી મુમુક્ષુતા આવ્યા વિના આવી સુંદર સ્થિતિ આવી શકે નહિ. ખરેખર મનની તૃષ્ણા એ બાયંકર દુર્ગુણ છે, અસાધ્ય અને ચેપી રોગચાળો છે. એ રોગને દાખ્યાં વિના, મનની જૂખને માર્યા વિના, શાન્તિ કે સમાધિ કેાઈ રીતે શક્ય જ નથી.

જ્યાં મનની તૃષ્ણા વધી, પર વસ્તુઓને મેળવવાની તથા મેળવવાની લાલસા વધી અને મુમુક્ષુતા લગભગ નટ-પ્રાયઃ વર્ગ વર્ગ એટલે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે, વર્તમાન સંસારમાં કારની ધમાચકડી ઊભી થઈ. જ્યાં મુખી એ

મનની કારમી જૂખ ઘટે નહિ અને સુસુણતા અંશે અંશે પણ આવે નહિ, ત્યાં સુધી આવી ધમાચકડી મચી રહે તો એમાં આવેશ પામવા જેવું કંઈ છે જ નહિ. એટલે વિચાર કરવામાં આવે તો જરૂર સમગ્રાય કે ભૌતિક-જડ પદાર્થોને મેળવવા, સાચવવા કે સોગવવાની લાલસા રૂપ મનની જૂખ એજ આજના વર્તમાન કાળના સવળાં ચે અનર્થો, ઉદ્ઘાપાતો કે તોફાનોનું મૂળ છે.

આ રીતે ત્યારે રામચંદ્રજી, સીતાજી અને લક્ષ્મણજી વનવાસે નીકળ્યા ત્યારે અયોધ્યાના નગરજનોએ પણ પોતાના માર્ગિકની પાછળ રૂઢન કયું. એઓની પૂઠે તે લોકો ગયાં. એ બધાને પાછા વળવાને માટે રામચંદ્રજીએ ઘણું કહ્યું, ત્યારે તેઓ પાછા વળ્યા.

આમાં અતિશયોક્તિ જેવું કંઈ નથી. જીજ્ઞાસુ સવારે રાજગાદી ઉપર બેસનારો ન્યાયી અને પ્રજાવત્સલ ભાવિક વનવાસે લય અને તેની સાથે કેામળ દેહવાળા સીતાજી તથા લક્ષ્મણજી પણ લય ત્યારે રાજના યોગે પોતાને સનાય તેમજ બધાં ઘરવાળા માનનારા પ્રજાજનોને અવરૂપ મનોદાઃજ યાય જ.

રાજામાં એ પ્રજાવાતસહ્ય પણ નથી. કારણ, ચોમેર બડકે બળતીં મન કે તૃષ્ણાની ભૂખ જ્યારે તે કાળે તે સમયે સાચે આજના જેવી બચંકર કોટિની ન હતી. ખરી રીતે તે સમય પ્રાયઃ—બહુલતયા મનની ભૂખને મારનારા મરણવા મહા-પુરુષોનો હતો. ભારતીય સંસ્કૃતિનો ભવ્ય આદર્શ તે કાલે પ્રજાના દરેક વર્ગમાં ને રાજકુળોમાં ઝળહળતો હતો, તેમ જરૂર નિઃસંકોચ કહી શકાય.

